

DİN VE HAYAT

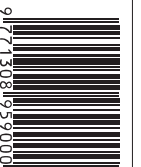
TDV • İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ DERGİSİ

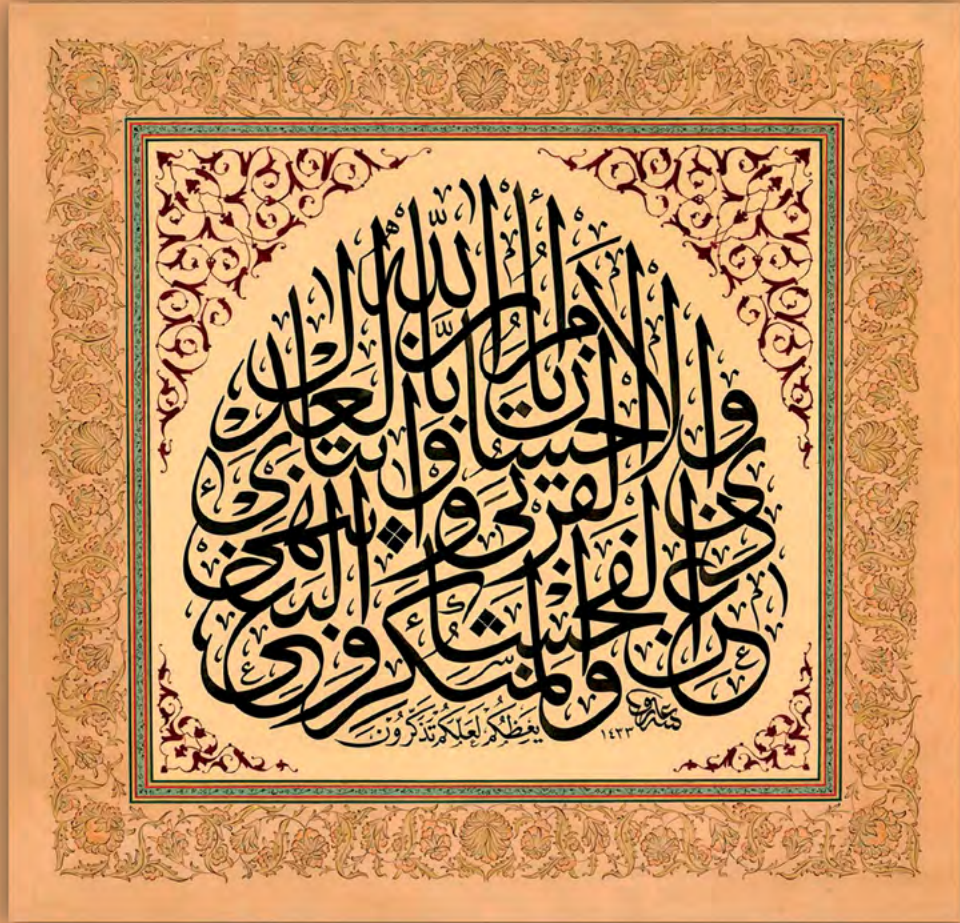
Sayı: 28 Yıl: 2016

"... Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz
Allah'a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını
koparmaktan sakının." (Nisa, 4/1)

28 **SILA-İ RAHİM** 2016

Hat: Mehmet Arif Vural

*“Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayasızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.”
(Nahl, 16/90)*

TDV-İSTANBUL
MÜFTÜLÜĞÜ DERGİSİ

TÜRKİYE DİYANET VAKFI
İSTANBUL ŞUBESİ ADINA
İMTİYAZ SAHİBİ VE YAYIN
YÖNETMENİ (SORUMLU)
Prof. Dr. Rahmi YARAN

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ ve
YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Muteber Gülsefa UYGUR

EDİTÖR
Kâmil BÜYÜKER
kamilbuyuker@gmail.com
dergi@istanbulmuftulugu.gov.tr

YAYIN EKİBİ
Dr. Ayhan IŞIK
Dr. Zehra GÖZÜTOK TAMDOĞAN
Esra YILDIZ
Fulya İBANOĞLU
Mehmet YÜKSEL
Şadiye ÇİMEN BAYRAKTAR

TASHİH
Dr. Zehra GÖZÜTOK TAMDOĞAN

HUKUK DANIŞMANI
Av. Ayhan GÜLTEKİN
0212 570 62 27

GRAFİK-TASARIM
Bora NEBİOĞLU
0551 120 18 60

WEB
istanbul.diyaret.gov.tr

BASIM YERİ ve TARİHİ
TDV Yay. Matbaası
Serhat Mah. 1256. Sokak No: 11
Ostim Yenimahalle/ANKARA
Tel: 0312 354 91 31

İDARE YERİ
İstanbul Müftülüğü Ek Binası
Molla Fenari Mah. Vezirhan Cad.
Çemberlitaş-Fatih/İSTANBUL
0212 526 16 80 / 14-15
0505 314 69 78

YAYIN TÜRÜ
Yerel-Süreli

ANKARA TEMSİLCİSİ
Mutlu DOĞAN
0543 903 85 69

DAĞITIM
Osman SARIKÖSE
TDV. Yay. Mat. ve Tic. İşl.
İstanbul Fatih Kitabevi
Akşemseddin Mah. Akdeniz Cad.
No: 109 Fatih/İstanbul
0 212 621 80 17

Yayınlanan yazıların hukuki-bilimsel
sorumluluğu yazarlara aittir. Kaynak
gösterilmeden alıntı yapılamaz.

Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.)’in hadislerinde “*Kim Allah’a ve âhiret gününe inanıyorsa, akraba ile irtibatını sürdür-sün...*” (Buhârî, “Edeb”, 85) şeklinde kesin ve kat’î bir şekilde ifadesini bulan Sıla-i Rahim konusu bugün farklı gerekçelerle de olsa şekil, mahiyet ve özde bir takım değişikliğe uğramış, unutulmaya yüz tutmuş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir arada yaşayan, aynı hissiyatı aynı inancı paylaşan insanların mesafeler, meskenler farklı olsa da ayrı kalmaları düşünülemez. O yüzdendir ki dinimiz bize yakın akraba, uzak akraba konusun-da sık sık telkinlerde bulunmaktadır. Din ve Hayat Dergisi, unutulmuş ilişkilerimizi canlandırmak, uzayan mesafeleri kısaltmak, hısımsı iken hasımsı olanlara vazifelerini tekrar hatırlatmak üzere Sıla-i Rahim dosyası hazırladı.

Dosyamızın ilk yazısı İstanbul Müftüsü Prof. Dr. Rahmi Yaran tarafından kaleme alındı. Yaran, Kur’ân ve Sünnet perspektifinde akrabalığın ne olduğunu, akraba ile ilişkiyi kesenin ne gibi ikazlara muhatap olacağını yazdı. Prof. Dr. Ali Akpınar ise Akrabalık Bağlarını Canlı Tutmak: Sıla-i Rahim başlığı altında İslâm’ın, sıla-i rahimi ahlâkın en temel konusu gördüğü üzerinden meseleyi değerlendirdi. Prof. Dr. Mehmet Eren ise Hz. Peygamber’in aile hayatı, akrabalık ilişkilerini temel alan bir yazı kaleme aldı. Konu ile irtibatlı olarak Câhiliyye dönemi ve sonrasında İslâm’da akrabalık bağlarını ise Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı yazdı. İslâm hukukunda akrabalık müessesesi, çeşitleri ve neticelerini Prof. Dr. Ferhat Koca kaleme alırken; akrabalık dayanışması ve hısımlık nafakası konusunda ise Prof. Dr. Celal Erbay bizleri bilgilendirdi.

Dosyamızda yer alan diğer bazı yazıları da zikretmekte fayda var. Osmanlı vakıfları ışığında akrabalık meselesi Prof. Dr. Hasan Yüksel; batı kültüründe aile, akrabalık ve sıla-i rahim konusu Prof. Dr. Bülent Baloğlu; modern kentlerde sıla-ı rahim meselesi Doç. Dr. Alev Erkilet; sıla-i rahimin ferdi ve ictimai faydaları ise Fatma Bayram tarafından kaleme alındı. Bu sayıda pek çok önemli konu ve yazarımızın yanı sıra Prof. Dr. Nevzat Tarhan söyleşisi ise meseleye ayrı bir bakış açısı kazandırmıştır.

Din ve Hayat, sıla-i rahim konusu ile bir kavramı tekrar ihya etmek, sonrasında ise unuttuklarımızı hatırlatmak derdindedir. Hazırladığımız dosyanın akrabalık, dostluk, komşuluk ilişkilerimizi yeniden canlandırması ve kucaklaşmaya vesile olması en büyük arzumuzdur.

Okunması ve hayırlı neticelerinin görülmesi temennisi ile...

Kâmil BÜYÜKER

11

22

40

60

69

86

4

AKRABA İLİŞKİLERİ
SILA-İ RAHİM
Prof. Dr. Rahmi YARAN

6

SILA-İ RAHİM: AKRABALIK
BAĞLARINI CANLI TUTMAK
Prof. Dr. Ali AKPINAR

17

CÂHİLİYYE'DE VE İSLÂM'DA
AKRABALIK BAĞLARI
Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI

28

AKRABALIK DAYANIŞMASI
VE HİSİMLİK NAFAKASI
Prof. Dr. Celâl ERBAY

34

Prof. Dr. Nevzat TARHAN
ile Söyleşi

45

BATİ KÜLTÜRÜNDE
AİLE İLİŞKİLERİ VE "SILA-İ RAHİM"
Prof. Dr. Adnan Bülent BALOĞLU

49

AİLE BİRLİĞİNİN KORUNMASINDA
SILA-İ RAHİMİN YERİ VE ÖNEMİ
Muteber Gülsefa UYGUR

54

HADİSLERLE İSLÂM'DA
SILA-İ RAHİM/AKRABALIK
HUKUKU

65

MODERN KENTLERDE
SILA-İ RAHİM
Doç. Dr. Alev ERKİLET

74

AKRABALIK İLİŞKİLERİNİN
FERDİ VE İCTİMÂİ FAYDALARI
Fatma BAYRAM

80

ADİ ANILMAYANLARI ANMAK
-Hüzurevi Mülâhazaları-
Meral GÜNEL

82

SILA-İ RAHİMİN DİNAMİKLERİ:
SOSYAL DUYARLILIK PROJELERİ
Halime YILDIZ

91

HALK MÜZİĞİMİZDE
MEMLEKET SEVGİSİ VE SILA
Dr. Şerife Nihal ZEYBEK

96

SEYYİD MEHMED
NESİB EFENDİ
Dr. Ayhan IŞIK

100

SEYYİD HASAN
SABRİ EFENDİ
Esra YILDIZ

AKRABA İLİŞKİLERİ: SILA-İ RAHİM

Prof. Dr. Rahmi YARAN
İstanbul Müftüsü

Sıla, Arapça bir kelim olup birleştirmek, eklemek, irtibatlandırmak gibi mânaları olan “vasale” (وصل) fiilinin mastarıdır. Yine Arapça bir kelime olan “rahim” ise Türkçe’de de olduğu gibi anne karnında çocuğun teşekkül ettiği ve doğacak hâle gelinceye kadar geliştiği organdır. İsim tamlaması olarak “sılatü’r-rahim” (صلة الرحم) dendiği zaman, rahim esaslı akrabalığın canlı tutulması, ilişkilerin iyi olması, karşılıklı dayanışma hâlinin hayata geçirilmesi gibi davranışlar akla gelir ve bu durum teşvik edilir. “Rahim esaslı akrabalık” yerine Türkçe’de “kan hısımlığı” denmektedir.

Akrabalar arası ilişkiyi kesmek, akrabalık hukukunun ve ahlâkının gereklerini yerine getirmemek hakkında da “kat’u’r-rahim” (قطع الرحم) tabiri kullanılır. Bu durum da müslümana yakışmayan olumsuz bir tutum olarak yerilir. Akrabalık ahlâkının gereklerini yerine getirmede eklemek, irtibatlandırmak anlamındaki “vasale” (وصل) fiili kullanıldığı gibi, bunu yapmamak anlamında da onun karşıtı olarak “kesmek” anlamındaki “kataa” (قطع) fiili kullanılmıştır.

Gerek “vasale” gerekse “kataa” fiilleri bazen de “rahim” kelimesi söylenmeden kullanılır ve bu durumda da yine akrabalık ilişkileri veya akrabalık ilişkilerini de içine alan genel manada olumlu ilişkiler kastedilir. Bu genel manadaki ilişkilerin içine insanın Rabbi ile olan ilişkileri de dahildir. (bk. Bakara, 2/27; Râd, 13/21, 25)

Cenâb-ı Hakk’ın Kur’ân-ı Kerim’de akrabalık ilişkilerine riayet edilmesine genel olarak dikkat çekmenin yanında bilhassa anne-babaya karşı iyi davranılmasına özel olarak vurgu yaptığı görülür. Aynı durum Peygamber Efendimiz’in hadis-i şeriflerinde de vardır. Anne-baba hak ve hukukuna riayet edilmesi, onlara iyi davranılmasının dört âyette sadece Allah’a kulluk etme, O’na şirk koşturma ifadesi ile birlikte hemen onun peşinden zikredilmesi câlib-i dikkattir. “O’na hiçbir şeyi ortak koşturmayın. Ana-babaya iyilik edin” (En’âm 6/151. Diğer âyetler: Bakara, 2/83; Nisâ, 4/36; İsra, 17/23).

Abdullah b. Mes’ûd, Peygamber Efendimiz’e en faziletli amelin hangisi olduğunu sormuş ve ilk sırada “vaktinde kılınan namaz” cevabını aldıktan sonra “sonra hangisi?” demiş ve “Anne-babaya iyilik” (برّ الوالدين) cevabını almıştır. Abdullah b. Mes’ûd sormaya devam edince Peygamber Efendimiz üçüncü sırada “Allah yolunda cihad”ı saymıştır. (Buhârî, “Mevâkitü’s-salât”, 5). Diğer taraftan büyük günahların en büyüklerini sayarken de anne-babaya isyan ve itaatsizliğe “Allah’a şirk koşturma”tan sonra ikinci sırada yer vermiştir. (Buhârî, “Edeb”, 6). Anne-baba ile iyi geçinmek ve onlara iyi davranmak, onların iman etmiş olmaları şartına da bağlanmamıştır. Lokman sûresinde (31/14-15) Allah anne-babaya iyi davranılmasını emrettikten sonra “Bana ve anne-babama teşekkür

et. Dönüş banadır. Hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşturma için seninle mücadele ederlerse onlara itaat etme ama dünyada onlarla iyi geçin” buyurmaktadır. Bazı sahabîlerin, müslüman olmayan anne ve babalarına karşı tutumlarının nasıl olacağı ile ilgili soruları karşısında da Rasûl-i Ekrem Efendimiz hep iyiliği tavsiye etmiştir: Hz. Ebû Bekir’in kızı Esmâ, ziyaretine gelen müşrik annesine karşı tutumu konusunda tereddüte düşmüş ve onunla sıra-i rahim açısından ilişkisinin nasıl olacağını sormuş ve Peygamber Efendimiz de “Annene sıra-i rahimin gereğini yap” buyurmuştur. (Buhârî, “Edeb”, 7) İbn Uyeyne, Mümtetine sûresinin 8. âyetinin de bunun üzerine indiğini söyler (Buhârî, “Edeb”, 7): “Allah, sizinle din için savaşmayan ve sizi yurduunuzdan çıkarmayanlara iyi davranmanızı, onlara karşı adaletli olmanızı yasaklamaz. Allah adaletli olanları sever.” (Mümtetine, 60/8)

Anne-baba ile ilgili özel hüküm, emir ve tavsiyelerin yanında genel mânada akrabalarla ilgili de emir ve hükümler vardır: “Allah’a kulluk edin, hiçbir şeyi O’na ortak koşturmayın. Anne-babaya iyilik edin; akrabaya da, yetimlere de yoksullara da, yakın komşuya da uzak komşuya da.... (iyilik edin)” (Nisâ, 4/36). İsra sûresinde anne-baba hakkından bahsedilerek, onlara “öf” bile denilmeyip merhametle ve şefkatle muamele edilmesi istendikten sonra “Akrabaya da, yoksula da, yolda kalmışa da hakkını ver.” (İsra, 17/26, Ayrıca bk.: Rûm, 30/38) buyrulur. Nisâ sûresinde miras taksimi esnasında mirasçı olmayan akrabalar da bulunuyorsa onlara da bir şey verilmesi ve gönüllerini alacak şeyler söylenmesi istenir. (Nisâ, 4/8).

İfk hadisesi olarak bilinen olayda Hz. Âişe’nin bir iftira ile karşı karşıya olduğu bilinmektedir ve bu iftira olayını dedikodu malzemesi yapan az sayıda insan arasında Hz. Ebû Bekir’in teyzesinin torunu Mistah da vardı. Hz. Ebû Bekir maddî durumu iyi olmadığı için zaman zaman yardım ettiği Mistah’ın, kızını üzen böyle bir olayın dedikodusunu yapmasına kızdı ve ona yardım etmeyeceğine dair yemin etti. Nûr sûresinde bu olayla bağlantılı olarak akrabaya yardım

etmeme üzerine yemin edilmemesi istenir: “Fazilet/fazla mal ve imkân sahibi olanlarınız akrabalara, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere vermeme üzerine yemin etmesinler. Affetsinler ve aldırmasınlar.” (Nûr, 24/22)

Her hafta Cuma günü hutbenin sonunda okunan âyet-i kerimede de akrabaya verilmesi istenir: “Allah adaleti, iyiliği ve akrabaya vermeyi emrediyor.”(Nahl, 16/90). Akrabaya vermeyi emreden bu ve benzeri âyetleri doğru yorumlamak gerekir. Müslüman, akrabaya, kendi sahip olduklarından vermek suretiyle bu vazifesini yerine getirecektir. Bunun yerine kendine emanet edilen imkânları akrabaya vermek, sınırları çizilerek verilen yetkileri akraba lehinde kullanmak çoğu zaman bir vebal ve ağır bir sorumluluk sebebi olabilir. Özellikle kamu görevlileri ve kamu adına yetki kullananlar buna dikkat etmelidirler. “Raiyye yani tebea üzerine tasarruf maslahata menûttur.” şeklinde Mecelle’de de yer alan küllî kaide bunu ifade eder. Arapça kitaplarda (تصرف الامام على الرعية) şeklinde ifade edilen bu kaideye göre devlet başkanı dahil bütün kamu görevlileri yetki kullanırken maslahatı yani İslâm kamu yararını esas alacaklardır. Kamu kaynaklarının kullanımında ve tahsisinde personel alımında ve istihdamında bu prensip esas alınacaktır. Muhtaçlar için ayrılmış olan kaynaklar muhtaç olmayanlara kullandırılmayacağı gibi muhtaçlar arasında da akrabalık sebebiyle adaletsizlikler yapılmayacaktır. Personel alımında daha iyisi varken sırf akraba olduğu için öncelik tanınmayacaktır. Sınavlarda akraba olduğu için kimseye hak ettiğinin üstünde puan verilmeyecektir. Hele kamuya personel alımı için yapılan sınavlarda soruları önceden akrabalık veya başka bir yakınlık, birliktelik, işbirliği, inanç birliği gibi sebeplerle bazı kişi ve kesimlere sızdırmak çok büyük günah ve ahlâksızlıktır.

İslâm hukukçuları akrabalıktan doğan sorumlulukları hukukî düzenlemeler halinde takdim etmişler, karşılıklı hak ve ödevleri belirlemişlerdir. ■

SILA-İ RAHİM: AKRABALIK BAĞLARINI CANLI TUTMAK

Prof. Dr. Ali AKPINAR
Konya İl Müftüsü

Sıla bağ, rahim ana rahmini çağırıştırır. Kavram, akrabalık bağlarını canlı tutma, ilişkileri sürdürme, yardımlaşma, ziyaretleşme gibi yakınların birbirine karşı sorumluluklarını yerine getirmesini kapsar. Bütün bunların gerçekleşmesi için akrabaların birbirlerini tanımaları, sevmeleri ve saymaları gerekir. Sila-i rahmin tersi, kat’-i rahimdir; kat’-i rahim akrabalık ilişkilerini kesip koparma, demektir.

Âyetlerde ana rahmi anlatılırken erhâm kelimesi kullanılmıştır. “Ana rahminde sizi dilediği gibi şekillendiren O’dur. O’ndan başka tanrı yoktur, güçlüdür, hakîmdir”.¹ Kur’ân’da özel olarak insanların anneleri için bu kavram kullanıldığı gibi genel olarak hayvanların dişileri için de bu kavram kullanılmıştır.² Kelime rahmet kökünden gelir ve merhameti çağırıştırır. Varlıklara karşı engin merhamet sahibi Rahmân ve

Rahîm olan yüce Allah, ana rahmine ve sila-i rahime bu ismi vererek kullarına merhameti hatırlatmaktadır. Nitekim bir kudsî hadiste Rabbimiz şöyle buyurur: “Ben Rahmânım, akrabalık bağlarının adı da rahimdir. Ona kendi ismimden türeyen bir isim verdim. Onunla ilişkiyi sürdürenle Ben de irtibatı sürdürür, onunla ilişkiyi kesenle Ben de irtibatı keserim”.³

İslâm, sila-i rahim konusunu ahlâkın en temel konusu görmüş, ona büyük önem vermiştir. Bu, yüce dinimizin akrabalık ilişkileri ve insan haklarına verdiği değeri gösterir. Âyetlerde yüce Allah’ın kendi hakkından hemen sonra sila-i rahimi emretmiş olması oldukça dikkat çekicidir. Yüce Allah, çoğu insanın ihmal ettiği bu temel ahlâk ilkesini kullarına bizzat kendisi, hem de kendi hakkına riayetden hemen sonra hatırlatmıştır.

“Ey İnsanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikisinden pek çok erkek ve kadın meydana getiren Rabbimize hürmetsizlikten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’ın ve akrabanın haklarına riayetsizlikten de sakının. Allah şüphesiz hepinizi görüp gözetmektedir”.⁴

“Oysa insanlara itaat etmek ve uygun olanı söylemek yaraşırdı. Onlar iş ciddileşince Allah’a verdikleri anda doğruluk gösterelelerdi, onların iyiliğine olurdu. Geri dönerseniz yeryüzünde bozgunculuk yapmanız ve akrabalık bağlarını kesmeniz beklenmez mi sizden? İşte, Allah’ın lânetlediği sağır kıldırdığı ve gözlerini kör ettiği bunlardır”.⁵

“Yoldan çıkanlar/fâsık Allah’la yapılan sözleşmeyi kabulden sonra bozarlar. Allah’ın birleştirilmesini buyurduğu şeyi ayırırlar ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar; zarara uğrayanlar işte onlardır”. “Sağlam söz verdikten sonra Allah’ın ahdini bozanlar ve Allah’ın birleştirilmesini emrettiğini ayıranlar ve yeryüzünde bozgunculuk yapanlar, işte lânet onlara ve kötü yurt, cehennem, onlardır”.⁶ Tefsirlere göre yüce Allah’ın birleştirilmesini emrettiği şey öncelikle akrabalık bağlarıdır yahut söz ve amel birlikteliğidir; Allah’ın bütün peygamberlerine ve kitaplarına, iman esaslarının tamamına inanmaktır. Aslında bunların hepsidir. Zira bunlardan birini koparma yoldan çıkma, bozgunculuk, hüsrân ve lânet sebebidir.

Akrabalık bağlarının güçlü tutulması, akrabalar olarak birbirine karşı sorumlulukları yerine getirmek, birbirini sevmek, ziyaretleşmek, maddî ve mânevî konularda birbirine yardımcı olmakla gerçekleşecektir. Akrabalar arasında yalnızca maddî yardımlaşmalar yeterli değildir. Bunun yanında mânevî konularda da akrabalar birbirine yardımcı ve destek olmalıdır. Sözgelimi, maddî ihtiyacı olan akrabaya yardım etmek

kadar, mânevî bir uyarıya, irşada ihtiyacı olana yardım da son derece önemlidir.

Akrabalık bağlarının canlı ve güçlü tutulması toplum huzuru için önemlidir. Yeni yetişen nesiller için önemlidir. İhtiyarlar ve düşkünler için önemlidir. Zira bu bağların sağlam tutulmasında tarafların her zaman muhtaç olduğu şefkat ve merhamet, sevgi ve saygı gibi erdemlerin hayata geçirilmesi söz konusudur. Akrabalık bağları sayesinde, insanlar akrabaları arasında öncelikli olarak kimin neye ihtiyacı olduğunu yakından bilecek ve en kısa zamanda o ihtiyacı karşılayacaktır. Bu bağların sağlam ve güçlü kalmasıyla toplumun fertleri birbirine yaklaşacak ve toplum birbiriyle kucaklaşacaktır.

Hadis mecmualarında konu ile ilgili olarak pek çok hadis yer almıştır. Konu o kadar önemlidir ki Buhârî’nin bir bab başlığının adı Silâtü’r-rahim’dir. Bu başlık altında rivâyet edilen bir hadiste akrabalık bağlarını gözetmek, cennete götürecek amellerden⁸ sayılmıştır. İlk dönemden itibaren pek çok ahlâk ve mev’iza kitabında konu genişçe ele alınmış, yine konu ile ilgili müstakil eserler kaleme alınmıştır.⁹

Bu giriş bilgilerden sonra şimdi de akraba kavramına giren kişileri önem sırasına göre ele alalım:

Anne-baba

Anne-baba, insanın hayata geliş sebebidir. Sünnettullah gereği insan, anne ve babasının bir araya gelişi ile dünyaya gelir. İnsan olarak analı babalı olmak, nimetlerin en büyüğüdür. Onun için Hz. Süleyman’ın duasında ve rüşdüne/kırkına ermiş her insanın okuması gereken duada “anne-babama verdiğin nimet dolayısıyla Rabbim sana şükürler olsun”¹⁰ cümlesi özellikle geçmektedir. Hz. İbrahim Peygamber, anne-

babasına düşkün olma konusunda da insanlığa örnek olmuştur. Bunun için onun “*Rabbim, beni, anne-babama ve müminleri bağışla*”¹¹ duası Kur’ân’da yer almıştır.

Bu dua Peygamberimiz’in de çokça okuduğu bir duadır. Hâlbuki Peygamberimiz, daha doğmadan babasını kaybetmiş, altı yaşlarında da annesini kaybetmiştir. Ama o bu duasıyla, anne-babaya düşkünlük konusundaki insanî tutkusunu dile getirmiş ve bu konuda insanlığa örnek olmuştur. Bu duada, müminlerin bağışlanması istenmektedir. Anne-baba, müminlerin içerisine girdiği halde duada ayrıca yer almıştır. Bu da gösteriyor ki, anne-baba olmadan insan olmaz, ister hayatta olsunlar ister vefat etmiş olsunlar anne-babaya dua olmadan da dua kâmil bir dua olmaz.

Yüce Rabbimiz, anne-babanın hakkını da kendi hakkından hemen sonra zikretmiştir.

“*Rabbin, yalnız kendisine tapmanızı ve ana-babaya iyilik etmeyi buyurmuştur. Eğer ikisinden biri veya her ikisi, senin yanında iken ihtiyarlayacak olursa, onlara karşı “Of” bile demeyesin, onları azarlamayasın. İkisine de hep tatlı söz söyleyesin. Onlara acıyarak alçak gönüllülük kanatlarını ger ve: “Rabbim! Küçükken beni yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et!” de. İçinizde olanı en iyi Rabbiniz bilir. İyi kimselerseniz bilin ki O şüphesiz, Kendine yönelenleri bağışlar.*”¹² Yüce Rabbimiz, âyetlerinin sonunda “*içinizde olanı en iyi O bilir.*” buyurarak evlâtların anne-babaları karşısında ki niyet ve duruşlarına çok dikkat etmelerini, onlara severek isteyerek iyilik yapmalarını istiyor ve onlara iyilik yapmakla sevap kazanacaklarını hatırlatıyor.

Elbette burada kişinin kendi anne-babası kadar, evlilik yoluyla oluşan ve zaten anne-baba yerine geçen anlamına gelen kayınvalidesi ve kayınpederi de anne-baba kavramı içerisinde değerlendirilmelidir. Kendi üzerinde hakları olan kadınlara anne demeyi kendine vazife bilen bir Peygamber’in ümmeti olarak sıhriyet yoluyla oluşan akrabalarımıza karşı sorumluluklarımızı da ihmal etmemeliyiz. Peygamberimiz kendi öz annesi Hz. Âmine, sütannesi Hz. Halime, bakıcısı Ümmü Eymen, öksüz ve yetimlik yıllarında hâmis

olan Ebû Tâlib’in eşi Hz. Fatıma’ya hep annem diye hitap etmiş ve onlara karşı vefâlı sâlih evlât olarak bu konuda da bizlere en güzel örneklği sunmuştur.

Eşler ve Çocuklar

Kadın olsun erkek olsun insanın eşi, nikâh ibadetini gerçekleştiren ve dinî yaşamada birbirine destek olup birbirini tamamlayan iki unsurdur. Birbirleri için eşler, yüce Yaratıcı’nın en büyük nimeti ve emanetidir. Eşler, birbirlerinin hem en yakın akrabası, hem komşusu, hem misafiri, hem arkadaşıdır. Eşlerin de birbirlerine karşı sorumlulukları ve hakları vardır. Onların sorumluluk ve hakları çok yönlüdür. Akrabalık, komşuluk, misafirlik, arkadaşlık hakkı gibi pek çok hak cereyan eder. “*Kadınların hakları, örfe uygun bir şekilde vazifelerine denktir. Erkeklerin onlardan bir üstün derecesi vardır. Allah güçlüdür, hakimdir.*”¹³

Çocuklarımız, kendilerine geleceğimizi emanet edeceğimiz kimselerdir. Onlar, biz dünyadan ayrıldıktan sonra bizi yaşatacak olanlar, hayatımızda ve öldükten sonra bize dua edecek olanlardır.

Bizler cennette eşlerimiz ve çocuklarımızla birlikte ağırlanacağız. “*Melekler müminlere şöyle dua ederler: Rabbimiz! Müminleri ve babalarından, eşlerinden, soy-larından iyi olanları, kendilerine söz verdiğin Adn cennetlerine koy; şüphesiz güçlü olan, hakîm olan ancak Sensin.*”¹⁴ “*Onlar, Rablerinin rızasını dileyerek sabrederler, namazı kılarlar; kendilerine verdiğimiz rızıktan, gizlice ve açıkça sarfederler; iyilik yaparak kötülüğü ortadan kaldırırlar; işte onlara bu dünyanın iyi sonucu, girecekleri Adn cennetleri vardır; babalarının, eşlerinin, çocuklarının iyi olanları da oraya girerler.*”¹⁵ “*Onlar ve eşleri gölgeliklerde, tahtlar üzerine yaslanmışlardır.*”¹⁶

Elbette anne-babanın çocukları üzerinde hakları vardır ve büyüktür. Ancak İslâm’da haklar karşılıklıdır. Çocukların da anne-baba üzerinde hakları vardır. Zaten İslâm toplumunda fertler önce sorumluluklarının bilincinde olan kimselerdir. Aile içerisinde her birey kendi haklarının peşine düşmeden önce, kendi sorumluluklarını yerine getirmelidir. Zaten her bireyin kendine düşen sorumluluğu yerine getirmesi,

karşısındakilerin haklarının ödenmesi demektir. Şöyle ki, anne-baba sorumluluklarını yerine getirdiklerinde çocuklar haklarına kavuşmuş olacak, çocuklar sorumluluklarını yerine getirdiklerinde de anne-baba haklarına kavuşmuş olacaktır. Aynı şekilde karı-koca birbirlerine karşı sorumluluklarını yerine getirseler, birbirlerinin haklarını da ödemiş olacaklardır. Ne var ki günümüz toplumunda kişiler, önce hak derken, hakkının peşinden koşarken sorumluluklarını unutmakta ve ihmal etmektedirler.

Karı-kocanın birbirlerine karşı sorumlulukları, birbirlerine güvenmeleri, birbirlerini sevip saymaları, aile mahremiyetini korumaları, dinin gereklerini yerine getirmede birbirlerine yardımcı olmaları şeklinde özetlenebilir. Elbette kocanın aile içerisindeki sorumluluğu kadının sorumluluğundan daha fazladır. Ailenin geçim ve güvenliğini sağlamak onun en başta gelen görevidir. Bunun için koca, ailenin reisi olarak ailede yetkin sayılmıştır: “*Allah’ın kimini kimine üstün kılmasından ötürü ve erkeklerin, malların-*

dan sarf etmelerinden dolayı erkekler kadınlar üzerine yetkindirler.”¹⁷

Çocuğun anne-babasının üzerindeki hakları, ona güzel bir isim koymaları, onu helâl rızıkla besleyip büyütmeleri, ona temel dinî eğitimi vermeleri, erkeğe sünnet ettirmeleri, evlilik çağına geldiğinde evliliğine yardımcı olmaları, evlâtlarına dua etmeleri olarak özetlenebilir. Bugün pek çok anne-baba, çocuklarına karşı bu vazifelerinin çoğunu lâıyığı ile yerine getirmedikleri halde onlardan evlât olarak görevlerini yerine getirmelerini beklemektedirler.

Bu konuda Hz. Ömer zamanında cereyan eden şu olay oldukça düşündürücüdür:

Bir adam, kendisine kötü davrandığı ve hatta dövdüğü için oğlunu Ömer’e şikâyet eder. Koca Ömer, karar vermeden önce şikâyet edilen oğlu dinler. Zanlı çocukla Ömer arasında şu konuşma geçer:

-Ey Ömer, anne-babanın evlâdı üzerinde hakkı var da evlâdın ana baba üzerinde hakkı yok mu?

-Elbette var.

-Peki, sor bakalım bu babama, evlâdına karşı yükümlülüklerini yerine getirmiş mi? Ona güzel bir isim vermiş mi, helâl rızıkla onu beslemiş mi, onu Allah ve Peygamber sevgisi ile yetiştirip Kur'an ve Sünnet bilgisi ile donatmış mı, onu sünnet ettirip vakti gelince onu evlendirmiş mi, ona helâlinden miras bırakacak bir birikim yapmış mı?

Adam bunlara olumlu cevap veremeyince, Hz. Ömer, adamı azarlar ve çocuğuna karşı önce baba olmasını, görevlerini yerine getirmesini, sonra da baba hakkından bahsetmesini ister.

Diğer Akrabalar

Hayat Kitabımız pek çok âyetinde çeşitli hükümlerini serdederken aslında bize akrabalarımızın listesini sunar. Şöyle ki:

“Sizlere, analarınız; kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, kardeşlerinizin kızları, kız kardeşlerinizin kızları, sizi emziren sütanneleriniz, sütkardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle gerdeğe girdiğiniz kadınlarınızın yanınızda kalan üvey kızlarınız ki onlarla gerdeğe girmemişseniz size bir engel yoktur, öz oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi bir arada almak suretiyle evlenmek, geçmişte olanlar artık geçmiştir size haram kılındı. Doğrusu Allah bağışlar ve merhamet eder.”¹⁸

“Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya annelerinizin evlerinde veya erkek kardeşlerinizin evlerinde veya kız kardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde veya anahtarlarına sahip olduğunuz evlerde ya da dostlarınızın evlerinde yemek yemenizde de bir sakınca

yoktur. Bir arada veya ayrı ayrı olarak yemek yemenizde de bir sakınca yoktur.”¹⁹

“Müminlerin, Peygamber'i kendi nefislerinden çok sevmeleri gerekir; onun eşleri onların anneleridir; akrabaları, miras hususunda, Allah'ın Kitabı'nda birbirlerine müminler ve muhacirlerden daha yakındırlar. Dostlarınıza yapacağınız uygun bir vasiyet bunun dışındadır. Bu Kitap'ta yazılı bulunmaktadır.”²⁰

Âyetlerdeki listeye baktığımızda gerek irsiyet yoluyla, gerekse süt emme yoluyla ve gerekse sıhriyet yoluyla oluşan akrabalara dikkat çekilmiş ve onlarla ilgili hükümler açıklanmıştır. Aslında yüce dinimiz, beraber yaşadığımız ve ömür boyu muhtaç olduğumuz çoğu insanı akraba listesine alarak, bizi birbirimize yaklaştırmayı ve bu yakınlık içerisinde sorumluluklarımızı yerine getirmeyi hedeflemiştir.

Sosyal bir varlık olan ve hemcinsleriyle beraber yaşamak zorunda olan insan için akrabaları önemlidir. Genel olarak Âdem ve Havva çiftinin çocukları olmakla birbirlerinin akrabası olan insanlık, özelde kendi akrabalarıyla bilinir, tanınır ve anılır. Akrabalarımız bizim var olmamızda, yetişmemizde ve toplumda huzur ve güven içerisinde yaşamamızda çok önemli katkıları olan kimselerdir. Onun için akrabalarımıza karşı sorumluluklarımızı yerine getirmek, yüce Yaratıcı'nın emridir. Yüce Rabbimiz, kendi haklarına riayet etme emrinden hemen sonra başta anne-babamız olmak üzere akrabalara karşı sorumluluklarımızı yerine getirmemizi emretmiştir. Unutmayalım ki Rahmân'ın rahmetine ermek için, sıla-i rahimi gözetmek şarttır. Sıla-i rahim, en önemli ahlâkî değerdir. ■

DİPNOTLAR

- 1 Âl-i İmrân, 3/6.
- 2 En'âm, 6/143-144; Ra'd, 13/8.
- 3 Ebû Dâvûd, "Zekât", 45; İbn Hanbel, I, 195.
- 4 Nisâ, 4/1.
- 5 Muhammed, 47/21-23.
- 6 Bakara, 2/27.
- 7 Ra'd, 13/25.
- 8 Buhârî, "Sılatü'r-Rahim, Edeb", 10.
- 9 Örnekler için bkz. Çağrı, Mustafa, "Sıla-i Rahim", DiA (İstanbul, 2009), XXXVII, 112-113.
- 10 Nemi, 27/19; Ahkâf, 46/15.

- 11 İbrâhim, 14/41.
- 12 İsrâ, 17/23-25.
- 13 Bakara, 2/228.
- 14 Mü'min, 40/8.
- 15 Ra'd, 13/22.
- 16 Yâsîn, 36/56.
- 17 Nisâ, 4/34.
- 18 Nisâ, 4/24.
- 19 Nûr, 24/61.
- 20 Ahzâb, 33/6.

Şecerenâme-Hz. Peygamberin soyu
Süleymaniye Kütüphanesi yazma bağışlar nr. 6664

HZ. PEYGAMBER'İN AİLE FERTLERİ VE AKRABALARI İLE İLİŞKİLERİ

Prof. Dr. Mehmet EREN
Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

“Hz. Peygamber aile bireylerine olduğu gibi, yanında yaşadığı için ailesinden saydığı insanlara da değer verir, onlara da sevgi ve şefkatle muâmele ederdi.”

Arapça sıla kelimesi, sözlükte; ulaşmak, kavuşmak, irtibat-bağ; rahim ise, yakınlık, acıma, koruma, şefkat anlamlarına gelir. İstilahta, kısaca “akrabalık hak ve hukukunun yerine getirilmesi” şeklinde ifade edilen sıla-i rahim; “kişinin, mirasçısı konumunda olan veya olmayan akrabalarına, yakınlık derecesi sırasını gözeterek, imkânı nispetinde maddî ve manevî yönden yardımcı olması, ilgi ve alaka göstermesi, onlarla irtibatı koparmaması” şeklinde tanımlanabilir.

Sıla-i rahim konusundaki rivayetlerde, akrabalık ilişkileriyle, sadece yakın akrabaların mı, yoksa herhangi bir şekilde akrabalık bağı olan herkesin mi kastedildiği belirtilmemiştir. Hadislerin geneli, akrabaların hepsinin bu kapsama alındığını göstermektedir. Yani ister mahrem olanlardan, isterse onların dışındakilerden olsun, akrabaların tamamı bu kavrama dâhildir.

Kişinin anne-babası başta olmak üzere nesep ve evlilik yoluyla olan tüm akrabalarına karşı dinî, ahlâkî ve insanî görevlerini yerine getirmesi gerekir. İnsanın ana-babasından başlamak suretiyle yakınlık derecesi sırasını gözeterek bütün akrabalarına, dost ve komşularına, hatta muhtaçlara kadar uzanan iyilik yapacağı insan ağını ifade eden sıla-i rahim; “onları ziyaret etme, hallerini-hatırlarını sorma, irtibatı koparmama, gönüllerini alma, ilgi-alaka gösterme, maddî-manevî yardımda bulunma” anlamında önemli bir dinî kavramımızdır.

Aile Fertleriyle İlişkileri

Anne-Babası

İyi davranılması ve hakkının gözetilmesi gereken aile fertlerinin başında kişinin anne-babası gelir. Hz. Peygamber bir gün üç defa: “Burnu yere sürtülsün!” buyurmuştu. “Kimin yâ Resûlallah?” diye sorulunca,

“İhtiyarlık zamanlarında ana ve babasından birine yahut ikisine yetiştigi halde Cennet’e girmeyen kimse-nin” cevabını vermiştir.¹

Resûlullah (a.s.) Hudeybiye umresinde Ebvâ’ya uğradığında: “Allah Muhammed’e annesinin kabrini ziyaret için izin verdi” buyurmuş, kabrin yanına varıp onu düzeltmiştir. Bu esnada ağlayınca beraberindeki müslümanlar da ağlamıştır.²

“İyilik yapmama en layık kimdir?” diye üç kere soran kişiye, Hz. Peygamber her defasında “annen”, dördüncüde “sonra babandır” demiştir.³ Kendisi de sütannesi ve babası geldiğinde elbisesini yere serip onları üzerine oturturdu.⁴

Hanımları

Eşlerinden bilhassa Hz. Hatice’nin Resûlullah yanında ayrı bir yeri ve değeri vardır. Öyle ki, o hayatta iken başka bir hanımla evlenmemiş, vefatından sonra da kendisini daima hayırla yâd etmiş, onun dostlarına iyilikte bulunmuştur. Hz. Hatice’nin vefatından üç yıl sonra Hz. Peygamber ile evlenen Hz. Âişe (r.a.), Resûlullah’ın ondan hep övgüyle bahsettiğini işitmesi sebebiyle hanımları arasında en fazla Hatice’yi kıskandığını ifade etmiştir. Hz. Peygamber koyun kestiğinde ondan Hatice’nin arkadaşı olan hanımlara hediye göndermiştir.⁵

Hz. Âişe, Hz. Peygamber’in kendine verdiği değeri de şu hadisile dile getirmiştir: “Resûlullah, ‘Ey Âişe! Ümmü Zer’e göre Ebû Zer neyse, sana göre de ben oyum’ buyurdu.”⁶ Ebû Zer adı, Arap kültüründe eşine çok iyi davranan, ona büyük lütuflarda bulunan koca için atasözü olarak kullanılır.

Hz. Enes’in Safiyye annemizle ilgili anlattığı bir hatırası şöyledir: “Sonra Medine’ye doğru yola çıkmıştık. Resûlullah’ı Safiyye’nin devesinin hörgücünün arka tarafına bir aba döşerken gördüm. O daha

sonra devesinin yanına oturarak dizini dikti. Safiyye, ayağını Resûlullah’ın dizine basarak deveye bindi.⁷

Resûlullah’ın gerek hanımlarına, kızlarına ve diğer mümin kadınlara, gerekse gayri müslim kadınlara karşı davranışları, müslümanların bütün kadınlara iyilik ve nezaketle muâmele etmesinin gerekliliğini ortaya koyan güzel misallerdir. Hz. Enes b. Mâlik: “Ev halkına Hz. Peygamber’den daha şefkatli olan birini görmedim” tespitinde bulunmuştur.⁸

Çocukları ve Torunları

Hz. Peygamber çocuklarını güzel bir şekilde yetiştirmiş, onlarla her zaman ilgilenmiş ve kendilerine bol bol dua etmiştir. Kızı Hz. Fâtıma, Hz. Ali ile evlendikten sonra altı ay kadar evlerine uğrayıp onları sabah namazına kaldırması, evlilikten sonra bile çocuklarının dinî eğitimine verdiği önemi göstermektedir.⁹

Hz. Peygamber’in kızlarına gösterdiği yakın ilgiden bahseden bir rivâyette İbn Ömer (r.a.) şöyle der: “Hz. Osman’ın Bedir Harbi’ne katılmamasının sebebi şuydu: Resûlullah’ın kızı olan hanımı (Rukayye) o esnada hastaydı. Bu yüzden Nebî (a.s.) Osman’a (izin vererek): ‘Bedir Harbi’nde bulunan kişinin eciri ve payı kadar sana da ecir ve pay var’ buyurdu.”¹⁰

Damadı Hz. Ali’nin Ebû Cehl’in kızına evlenme teklifinde bulunmasına Resûlullah şiddetle karşı çıkmıştır. Buna kesinlikle izin vermeyeceğini, böyle bir şeyin ancak Fâtıma’yı boşadığı takdirde mümkün olacağını bildirerek şöyle buyurmuştur: “Bilin ki, Fâtıma benden bir parçadır. Onu üzen beni üzmüş, ona eziyet veren bana eziyet vermiş olur.”¹¹

Hz. Âişe, Efendimiz’in kızı Hz. Fâtıma’ya olan sevgisini şöyle anlatır: “Kendisine ‘hoş geldin kızım’ diyerek, onu sağına yahut soluna oturttu.” Diğer rivâyette: “Fâtıma yanına geldiği zaman, ayağa kalkarak onu karşıladı, sağına veya soluna oturttu” şeklindedir.¹²

Hz. Peygamber, torunları Hasan ile Hüseyin için, ‘bunlar benim dünya reyhânlarım’ demiştir.¹³ Bir gün Ekra‘ b. Hâbis ile otururken torunu Hasan’ı öpmüştü. Ekra’ın ‘benim on çocuğum var, hiçbirini

öpmedim’ demesi üzerine, Resûlullah hayretle ona baktıktan sonra ‘merhamet etmeyene merhamet edilmez’ buyurmuştur.¹⁴

Resûlullah (a.s.) namaz kılarken bile bazen torunlarını sırtında ve kucağında taşırdı. Bir gün sahâbeye namaz kıldırırken Zeyneb’in kızı Ümâme’yi kıyamda iken omzuna almış, rükû ve secde yapacağına yere koymuş, kalkınca tekrar geri almıştır.¹⁵

Yukarıda zikredilen örnekler bize Peygamberimiz’in başta çocuklar olmak üzere aile bireylerine daima sevgi, şefkat ve merhametle muâmele ettiğini göstermektedir.

Ailesinden Saydığı Kişilerle İlişkileri

Hz. Peygamber aile bireylerine olduğu gibi, yanında yaşadığı için ailesinden saydığı insanlara da değer verir, onlara da sevgi ve şefkatle muâmele ederdi. Hizmetinde bulunan Hz. Enes b. Mâlik’in evi başta olmak üzere Medine’deki bazı hâneleri ziyaret ettiği bilinmektedir. Bu ziyaretlerde bazen sunulan yemeklerden yemiş, namaz kılmış ve ev halkına dua etmiştir.¹⁶

Ümmü Eymen

Resûlullah (a.s.) babasından kendine intikal eden ve çocukluğunda hizmetlerini gören dadısı Ümmü Eymen’e “anneciğim” diye hitap eder, onun ailesinden kendine kalan kıymetli bir hatıra olduğunu söylerdi. Hz. Hatice ile evlenince âzat ettiği bu kadını ailesinden sayarak ona her zaman bir anneye gösterilen muâmeleyi göstermiştir.

Fâtıma bint Esed

Ebû Talib’in eşi, Hz. Ali’nin annesi olan Fâtıma bint Esed’in Peygamberimiz’in yanında büyük bir mevkii ve itibarı vardı. Zira dedesi Abdülmuttalib’in ölümünden sonra Hz. Muhammed’i amcası Ebû Tâlib himayesine almıştı. Dolayısıyla sekiz yaşından itibaren onun bakımı ve büyütülmesiyle daha çok bu hanım ilgilenmiştir. Fâtıma bint Esed, Efendimiz’e kendi çocuğu gibi bakmış, hatta bazı zamanlar onlardan üstün tuttuğu bile olmuştur.

Resûlullah (a.s.) onu şu sözleriyle över: “Ey annem! Allah sana rahmet etsin. Zira sen annemden sonra

*benim annemdin. Kendin aç kalır beni doyururdun. Kendin giymes bana giydirdirdin. Güzel ve leziz yiyeceklerden nefsini alıkoyarak onları bana yedirirdin. Böyle yapmakla Allah'ın rızasını ve âhiret yurdunu arzu ederdin.”*¹⁷

Zeyd b. Hârise

Haz. Peygamber, eşi Hz. Hatice'nin kendine hediye ettiği Zeyd'i âzat etmiştir. O ilk müslümanlardan olup Resûlullah'tan hiç ayrılmamıştı. Efendimiz, Zeyd'i ve oğlu Üsâme'yi o kadar çok sever ki, bu yüzden baba-oğul “Resûlullah'ın sevgilisi” olarak bilinirler.

Ali b. Ebî Tâlib

Çocuk sayısı fazla olan ve maddî sıkıntı içerisinde bulunan Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib, ailesinin geçimi hususunda zorlanmıştı. Bu hususta kendisine yardımcı olmak isteyen Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi hânesine alarak onun yetişmesine katkıda bulunmuştur. Daha sonra da çok sevdiği ve takdir ettiği bu genci kızı Fâtıma ile evlendirmiştir.

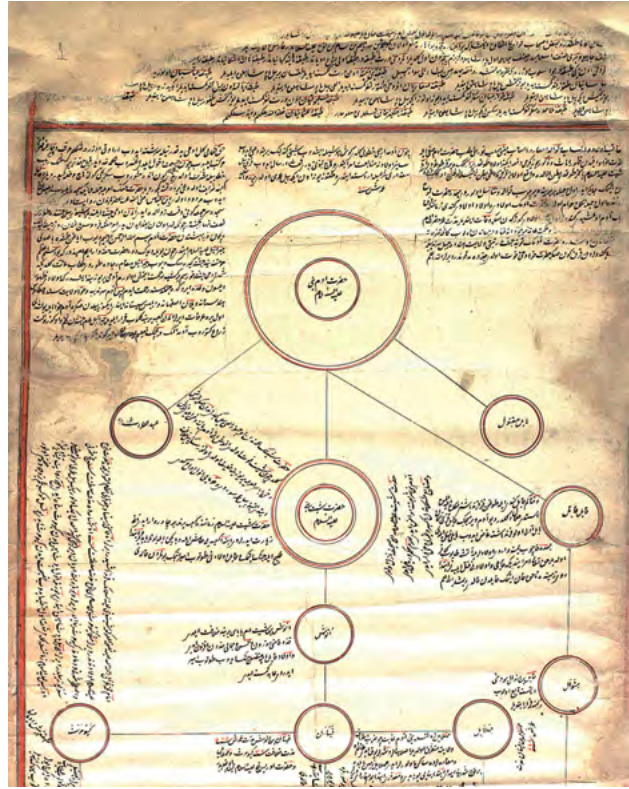
Enes b. Mâlik

Haz. Peygamber, hizmetinde bulunan Enes'in annesini, teyzesini ve ninesini kendi ev halkından sayıp onlarla yakından ilgilenmiştir. Resûlullah'ın onlara gösterdiği yakın ilgi ve iltifata dair birçok rivayet vardır. Meselâ, bir terzi hazırladığı yemeğe Hz. Peygamber'i davet etmişti. O bu davete Hz. Enes ile birlikte gitmiştir.¹⁸

Haz. Peygamber hizmetinde bulunanlara son derece şefkat ve merhametle muâmele eder, hiçbir zaman onları incitecek söz ve davranışta bulunmazdı. Hz. Enes bu hususta şöyle demiştir: “Resûlullah'a on yıl boyunca hizmet ettim. Allah'a yemin ederim ki, bana hiçbir zaman 'öf' bile demedi. Bir şey için: 'Bunu niçin böyle yaptın? Şöyle yapsaydın ya' buyurmadı.”¹⁹

Süt Akralarıyla İlişkileri

Peygamberimiz küçük de olsa üzerinde bir emeği bulunan kişileri asla unutmamış, onlara iyi davranmış, daima gönüllerini almış ve kendilerine çeşitli ih-sanlarda bulunmuştur.

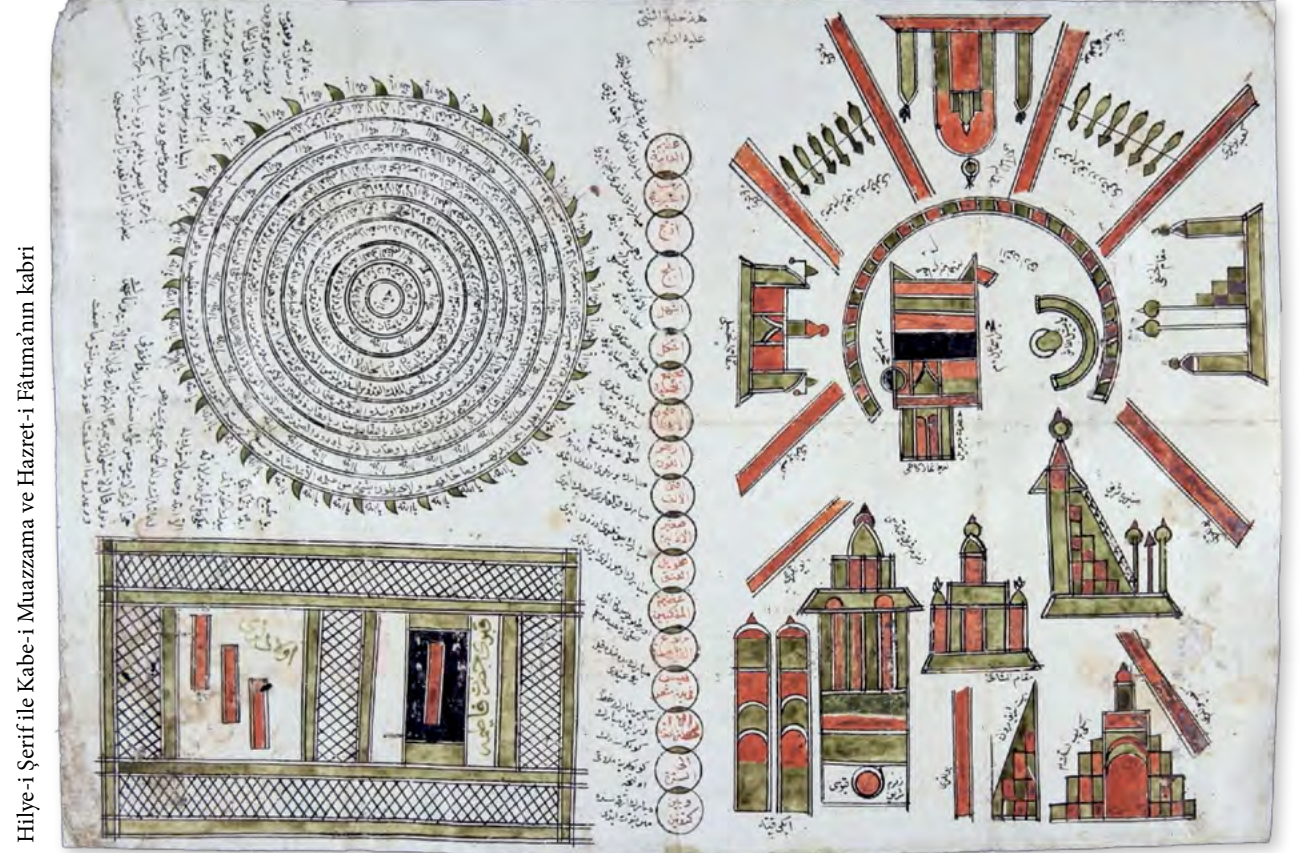

Süveybe

Haz. Peygamber, doğumundan sonra kendini ilk olarak emziren Ebû Leheb'in câriyesi Süveybe'yi Mekke döneminde ziyaret edip iyilikte bulunmuştur. Medine döneminde de ondan haber alır, bazen bahşış ve yiyecek gönderirdi. Nihayet Hayber Gazvesi dönü-şünde Süveybe'nin ölüm haberi gelmişti. Resûlullah (a.s.) sütkardeşi olan Mesrûh adlı oğlunu sorduğunda onun annesinden önce öldüğü; başka akrabasının kalıp kalmadığını sorduğunda da kimsesinin kalmadığı bilgisini almıştır.²⁰

Halime es-Sa'diyye

Haz. Peygamber, sütannesi Halime'ye içten sevgi ve saygı gösterirdi. Ona 'anneciğim' diyerek iltifat eder, oturması için yer gösterir, abâsını serip üzerine oturtur, halini hatırlar, bir ihtiyacı olup olmadığını sorar, dileği olursa yerine getirirdi.²¹ Bir gün Halime, Mekke'ye gelip beldesindeki kuraklıktan ve hayvanlarının helâkinden bahsetmişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber yardım etmesi için eşi Hz. Hatice'ye tavsiyede bulununca, Hz. Hatice ona kırk koyun ve binmesi için bir deve vermiştir.²²

Hilye-i Şerif ile Kabe-i Muazzama ve Hazret-i Fâtımâ'nın kabri

Şeymâ es-Sa'diyye

Bu kadın, Hz. Peygamber'in sütkızkardeşi (süt teyzesi diyenler de var) olarak bilinir. Hevâzinli esirler arasında getirildiğinde Hz. Peygamber 'hoş geldin' deyip, onun için abâsını yere sermiş ve üzerine oturtmuştur. Bu esnada gözleri yaşarmıştı. Sonra ona şöyle buyurdu: “Arzu edersen değerli ve sevgili biri olarak burada ika-met et. Yok, kavmine dönmeyi arzu edersen seni oraya ulaştırayım.” Şeymâ “bilâkis kavmime dönmek isterim” deyip müslüman oldu. Resûlullah (a.s.) ona üç köle ve bir câriye ile bir deve ve birçok koyun verdi.²³ Süt-kızkardeşine gösterdiği bu cömert ve lütfkâr muâmele, Hz. Peygamber'in sahip olduğu büyük vefa duygusunun uzun yıllar sonra bile devam ettiğini göstermektedir.

Diğer Akralarıyla İlişkileri

Amcaları

Peygamberimiz, amcalarından Ebû Tâlib, Hz. Abbas ve Hz. Hamza'yı çok severdi. Zira Ebû Tâlib onu

himayesine alarak vefatına kadar kendisine sahip çıkmıştı. Hz. Hamza da müşriklerin çeşitli hücumlarına karşı onu savunmuştu. Uhud Savaşı'nda şehit dü-şünce Hz. Peygamber çok üzüldü, kendini tutamayıp gözlerinden yaşlar boşandı. Resûlullah'ın amcası Hz. Abbas'a da büyük sevgisi vardı. Onun hatırı için Mek-ke fethi esnasında müşriklerin ileri gelenlerinden Ebû Süfyân'ı huzuruna kabul edip emân vermişti.²⁴

Amcaoğulları

Haz. Abbas'ın oğullarından Abdullah, Mekke fethi sırasında daha bulûğ çağına yeni girmişti. Peygam-berimiz onun yetişmesi için ayrı bir özen gösterdi ve kendisine dua etti. Bilindiği gibi daha sonra Abdullah b. Abbas ilimde önde gelen sahâbiler arasına girmiştir.

Mûte Savaşı'nda İslâm ordusuna komuta ederken şehit olan amcaoğlu Ca'fer b. Ebî Tâlib geride üç oğlan çocuğu bırakmıştı. Anneleri gelip çocuklarının yetim kal-dığını ve zor duruma düştüklerini anlatınca Hz. Peygam-

ber: “Dünyada ve âhirette velileri ben olduğum halde onlar hakkında fakirlikten mi korkuyorsun” buyurmuştur.²⁵

Müslüman Olmayan Akrabalarıyla İlişkileri

“Yakın akrabalarını uyar”²⁶ âyeti nâzil olunca Hz. Peygamber, Kureyş’i çağırmış, onlar toplanınca boyların her birine tek-tek hitap edip ‘kendinizi ateşten koruyun’ demiştir. Sonunda kızı Fâtıma’ya: “Ey Fâtıma, kendini ateşten koru” buyurarak şöyle devam etmiştir: “Zira ben Allah’tan başınıza gelecek bir cezaya karşı sizin için hiçbir şey yapamam. Şu kadar var ki, sizin bende bir akrabalık hakkımız vardır. Bu yüzden sizinle sıla-i rahimin gereği olan iyi ilişkileri sürdürmeye devam ederim.”²⁷

Hız. Amr b. el-Âs, Resûlullah’ın yüksek sesle şöyle dediğini duymuştur: “Filancanın ailesi benim dostlarım değildir. Benim dostum, ancak Allah ve sâlih müminlerdir. Şu var ki, onların bende akrabalık hakları vardır. Bu yüzden kendileriyle sıla-i rahimin gereği olan iyi ilişkileri sürdürmeye devam ederim.”²⁸

Hız. Ebû Bekir’in Câhiliyye döneminde boşadığı müşrik hanımı Kuteyle, Hudeybiye Antlaşması’ndan sonraki sulh döneminde kızı Hız. Esmâ ile görüşmek ve ondan yardım talep etmek üzere Medine’ye gelmişti. Bunun üzerine Hız. Esmâ durumu Hız. Peygamber’e haber verip, “ona iyi davranayım mı/yardımda bulunayım mı” diye sorar. Resûlullah (a.s.) da: “Evet, anne gereken hürmeti göster/yardımda bulun” buyurur.²⁹

“Sıla-i rahim yapan, iyiliğe benzeri ile karşılık veren değildir. Asıl sıla-i rahim yapan, akrabası kendisiyle ilişkiyi kesse bile onları görüp gözetendir”³⁰ buyuran Hız. Peygamber’in koyduğu bu prensibi bizzat uygu-

ladığı görülmektedir. Zira o, güçsüz olduğu zamanlarında başta amcası Ebû Leheb gibilerin eziyetlerine katlandığı gibi, eline fırsat geçtiği zaman da onlardan intikam almamış, aksine kötülüğe karşı hep iyilik yapmıştır. Yapılan bu iyilikler sonunda müşriklerin müslüman olmasında etkili olmuştur.

Sonuç

Yakınlarımızla aramızdaki akrabalık bağına kuran yüce Allah, onlarla dayanışma ve yardımlaşma içinde olmamızı istemekte, sıla-i rahim yapandan razı olacağını, akrabası ile ilişkisini kesenden ise rahmetini keseceğini bildirmektedir. Hız. Peygamber de bizzat sıla-i rahimde bulunarak ve birçok hadisiyle müslümanları sıla-i rahime teşvik ederek konunun önemini ortaya koymuştur. Ayrıca, yine hadislerde sıla-i rahimin insanın rızkının genişlemesine ve ömrünün bereketlenmesine vesile olduğu ifade edilmiştir.

Resûlüllah’ın hayatı en güzel, samimi ve sıcak akraba ilişkileriyle doludur. O, gerek nesep, gerekse evlilik dolayısıyla akrabası olduğu kişilere, hatta herhangi bir şekilde irtibatı olan bütün insanlara gereken yardım, destek, sevgi ve şefkati göstermiştir. Onların maddî ve mânevî her türlü ihtiyaçlarıyla ilgilenmiş, hidâyete ererek iyi bir müslüman olmaları, dünya ve âhiret saadetine erebilmeleri için büyük bir gayret göstermiştir. Ölümlelerinden sonra da kendilerini dua ve hayırla anarak onlara büyük bir vefa göstermiştir. Aile fertleri, akrabalar ve komşular arasındaki bağların hissedilir derecede zayıfladığı günümüzde ümmetin Hız. Peygamber’in bu konudaki örneğine büyük ihtiyacı vardır. ■

DİPNOTLAR

- 1 Müslim, “Birr”, 9, 10.
- 2 İbn Sa’d, et-Tabakâtü’l-kübrâ, Beyrut, 1968, I, 116.
- 3 Buhârî, “Edeb”, 2; Müslim, “Birr”, 4.
- 4 Ebû Dâvûd, “Edeb”, 119.
- 5 Buhârî, “Nikâh”, 108; Müslim, “Fezâilü’s-sahâbe”, 74-76.
- 6 Buhârî, “Nikâh”, 82; Müslim, “Fezâilü’s-sahâbe”, 92.
- 7 Buhârî, “Megâzî”, 38 (V, 77); “Cihad”, 74; İbn Hanbel III, 159.
- 8 Müslim, “Fezâil”, 63.
- 9 İbn Hanbel, III, 259.
- 10 Buhârî, “Fezâilü ashâbî’n-nebî”, 7 (IV, 203); Tirmizî, “Menâkıb”, 18.
- 11 Buhârî, “Fezâilü ashâbî’n-nebî”, 16; Müslim, “Fezâilü’s-sahâbe”, 93, 96.
- 12 Buhârî, “Menâkıb”, 25; Müslim, “Fezâilü’s-sahâbe”, 98-99.
- 13 Buhârî, “Fezâilü’s-sahâbe”, 22; Tirmizî, “Menâkıb”, 30.
- 14 Buhârî, “Edeb”, 18; Müslim, “Fezâil”, 65.
- 15 Muvatta’; “Kasru’s-salât”, 81; Buhârî, “Salât”, 106; “Müslim, “Mesâcid”, 41-43.

- 16 Buhârî, “Edeb”, 65; İbn Hibbân, es-Sahîh, Beyrut, 1993, VI, 84.
- 17 Taberânî, el-Mu’cemü’l-Evsat, Kahire, ts., I, 67.
- 18 Buhârî, “Et’ime”, 4, 36, 38; Müslim, “Eşribe”, 144-145.
- 19 Müslim, “Fezâil”, 51-53.
- 20 İbn Sa’d, I, 108-109.
- 21 Ebû Davud, “Edeb”, 119.
- 22 İbn Sa’d, I, 113-114.
- 23 İbn Abdilber, el-İstiâb, Beyrut, 1992, IV, 1871.
- 24 İbn Sa’d, II, 135.
- 25 İbn Sa’d, IV, 36.
- 26 Şuarâ’, 26/214.
- 27 Müslim, “İman”, 348; Tirmizî, “Tefsir”, Sûre 26, 2; Nesâî, “Vasâyâ”, 6.
- 28 Buhârî, “Edeb”, 14; Müslim, “İman”, 366.
- 29 Buhârî, “Edeb”, 8; “Hibe”, 29; Müslim, “Zekât”, 49, 50.
- 30 Buhârî, “Edeb”, 15.

Hat: Mahfûz el Ubeydî

“İyilik ve takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın.” (Maide,5/2)

CÂHİLİYYE’DE VE İŞLÂM’DA AKRABALIK BAĞLARI

-asabiyet /ırkçılık düzeninden adalet temelli akrabalık bağlarına-

Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Kur’an Araştırmaları Merkezi Bilim Kurulu Üyesi

Hepimizin bildiği üzere Kur’ân-ı Kerim Câhiliyye’yi kaldırıp yerine İslâm’ı koydu. Buna göre Cahiliyye ve İslâm, -bazı durumlarda ikisinde de aynı veya yakın kelimeler kullanılmış ve benzer davranış şekilleri, kalıpları benimsenmiş olsa bile- içeriği, özü ve ruhu itibariyle birbirinden tamamen farklı, hatta birbirine zıt iki zihniyeti, ahlâk anlayışını ve dünya görüşünü ifade eder. Bu yazımızda biz, Câhiliyye ve İslâm arasındaki bu derin farkın, iki zihin ve ahlâk dünyasındaki akrabalık ilişkilerine yansımalarını göstermeye çalışacağız.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, İslâmî dönemde olduğu gibi Câhiliyye devrinde de akrabalık bağlarına büyük önem verildi. Ünlü şarkiyatçı Ignaz

Goldziher, Hız. Muhammed’in öğretisindeki “din” kelimesinin Câhiliyye’deki tam denginin “mürüvvet” olduğunu; bu kavramın aile bağlarını koruma, himaye sözleşmesine (civar), misafirperverlik ödevine ve intikam alma (se’r) yasasına riayet gibi İslâm’dan önceki Araplar’ın geleneğinde bireyin ve mensubu olduğu kabilenin şan ve şerefini oluşturan erdemleri içerdiğini belirtir.¹ Ancak Câhiliyye’de akrabalık bağlarının yaşatılmasının arkasındaki temel motif, ahlâkî değerlerden çok, sosyolojik kaygılardır. Kabile ve benzeri gruplar arasında sürekli çatışmaların yaşandığı Câhiliyye sosyal şartlarında grubun ayakta kalması, varlığının ve onurun korunması bakımından akrabalar arası ilişki ve dayanışma büyük önem ifade

“Akrabalık bağları hususunda Câhiliyye ahlâkını İslâm ahlâkından ayıran en temel fark, Câhiliyye kültüründe akraba ve kabile üyeleri arasındaki ilişkinin asabiyet denilen bir tür ırkçılık duygusuna dayanmasıdır.”

ediyordu. Bu sebeple insanlar genellikle akrabalarının çokluğunu bir onur ve güç kaynağı olarak görür, bununla övünürlerdi.²

Akrabalık bağları hususunda Câhiliyye ahlâkını İslâm ahlâkından ayıran en temel fark, Câhiliyye kültüründe akraba ve kabile üyeleri arasındaki ilişkinin asabiyet³ denilen bir tür ırkçılık duygusuna dayanmasıdır. Bu duygu, yakınlarını ve kabile mensuplarını koruma uğruna, duruma göre hakkaniyet ve adaletin gereği olan bütün ahlâkî ölçüleri çiğnemeyi meşrulaştırabiliyordu. Câhiliyye edebiyatında bu zihniyeti ifade eden sayısız örnek bulunmaktadır. Meselâ Düreyd b. es-Simme adlı Câhiliyye şairi, kabilesi Gazziye’ye gözü kapalı bağlılığını şu mısralarla dile getirir:

“Ben Gazziye’denim;
Şayet kabilem doğru yoldan saparsa
ben de saparım.
Ve eğer Gazziye doğruya yönelirse
ben de yönelirim.”⁴

Burada açıkça görülüyor ki kabileye ve dolayısıyla akrabaya bağlılık, ahlâkî olmaktan çok, kör ve tehlikeli bir eğilim idi. IV/X. yüzyıl âlimi Ebû Hilâl el-Askerî’nin ifadesiyle “Câhiliyye halkının temel tutumu dostlarına, himaye ettiklerine ve yakınlarına –ister haklı, ister haksız olsunlar- yardım etmektir.” Şairin şu mısraları bu anlayışı yansıtır:

“Hakiki kardeş seninle birlikte hareket eder...
Sen (başkalarına) zulmedersen o da
seninle birlikte zalim olur...”⁵

Câhiliyye döneminin ünlü şairi Nâbiğa ez-Zubyânî’nin, kendisine acıyıp yardım edenlere minnettarlığını ifade eden aşağıdaki mısraları aynı ahlâk zihniyetini yansıtır:

“Dabbe kabilesi boylarının hepsi de bana acıdı (ve yardım ettiler);
Zalim ya da mazlum olduğuma bakmadan.”⁶

Kurâd b. Abbâd adlı Câhiliyye şairi de yakınlarına yardım ederken haklı veya haksız ayırımı yapmamayı öğütlüyor:

“... Amca oğlun, öyle biridir ki: (yardıma) çağırdığında onu, hemen yardımına gelir, ortalığı kan kaplasa dahi.
Zalim de olsa yakınını desteksiz bırakma!
Çünkü insanın durumu yakını sayesinde iyi ya da kötü olur.”⁷

Câhiliyye dönemi şairlerinden Cündeb b. Anber b. Temîm’e atfedilen bir atasözünde, yukarıda birkaç örneği verilen temel ahlâk zihniyeti, “İster zalim ister mazlum olsun kardeşine yardım et” şeklinde özetlenmiştir. Pek çok hadis kaynağında geçen bir rivayete göre Resûlullah (s.a.), bir dönemin asabiyet ruhunu, dolayısıyla Câhiliyye ahlâk zihniyetini yansıtan bu ifadeyi aynen tekrar edince, bunun Peygamber’in ağzından çıktığına şaşırان sahâbiler, “Yâ Resûlallah! O kişi mazlum ise yardım etmeyi anladık da zalim ise nasıl olur!” demişlerdi. Onların bu şaşkınlığını Resûl-i Ekrem, “Zalime yapılacak yardım onun zulüm yapmasını engellemektir” diyerek gidermiştir.”⁸ Erken dönem kültür tarihçilerinden Ebû Ubeyd (ö. 224/839), bu hadisi zikrettikten sonra İslâm ahlâkî ile Câhiliyye ahlâkî arasındaki büyük farkı şöyle özetler: “Hadis işte böyledir (zalimin zulmünü engellemeyi emreder). (Câhiliyye devrindeki) Araplar’a gelince, atasözüne göre onların anlayışı her durumda zalime yardım etmektir.”⁹

“Birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık.” (Hucûrat, 49/13)

Hat: Yılmaz Turan

Ebû Süfyan, henüz Müslüman değilken, Hz. Peygamber hakkında bilgi almak üzere kendisine çeşitli sorular soran Bizans hükümdarının, “O size neler emrediyor?” sorusuna, “namaz kılmayı, zekât vermeyi, akrabalık ilişkilerini yaşatmayı ve iffetli olmayı” şeklinde cevap vermişti. İlginçtir ki, müşriklerinin dayanılmaz baskı ve zulümleri yüzünden Habeşistan’a sığınan ilk müslümanların sözcüsü Ebû Tâlib oğlu Cafer de hükümdarın karşısında kendilerini savunurken yine akrabalık bağlarından bahsetmişti. Her iki konuşmada Peygamber’in temel mesajları sıralanırken akrabalık bağlarının da zikredilmesi, İslâm’daki ahlâkî boyutuyla akrabalık ilişkisinin Câhiliyye döneminde bulunmadığını gösterir. Hz. Cafer’in uzun konuşmasında özetle şu bilgiler yer alıyordu: “Ey kral! Biz Câhiliyye halkı olarak putlara tapardık; birbirimizin aleyhinde kötü sözler söyledik; fuhuş yapardık. Akrabalık bağlarını koparır, komşularımıza kötülük ederdik. İçimizden güçlü olanlar zayıfları ezerdi... O (Resûl-i Ekrem) bizi Allah’a, O’nun birliğini tanımaya ve O’na ibadet etmeye... davet etti. Doğru sözlü olmamızı, emaneti sahibine vermemizi, akrabalık bağlarını korumamızı, komşuya iyilik etmemizi, insanların mahremiyetlerine ve canlarına saldırmaktan kaçınmamızı emretti...”

Bu konuşmanın diğer unsurları dikkate alındığında, Câhiliyye’nin aksine, İslâmî öğretilerde akrabalık ilişkilerinin öncelikle yüksek bir itikadî ve ahlâkî zemin üzerine oturtulduğu görülmektedir. Nitekim bu hu-

“Câhiliyye’nin aksine, İslâmî öğretilerde akrabalık ilişkilerinin öncelikle yüksek bir itikadî ve ahlâkî zemin üzerine oturtulduğu görülmektedir. Nitekim bu hususu yansıtan, Allah’a iman ve ibadet ile ana-baba ve diğer yakınlarla iyilik etme görevlerini bir arada zikreden birçok âyet ve hadis bulunmaktadır.”

susu yansıtan, Allah’a iman ve ibadet ile ana-baba ve diğer yakınlarla iyilik etme görevlerini bir arada zikreden birçok âyet ve hadis bulunmaktadır. Bu âyetlerin birinde “Allah’a kulluk edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara... iyilik edin...” buyurulmuş (Nisâ 4/36); çeşitli hadislerde ana babaya saygısızlık “büyük günahlar” arasında sayılmış; akrabalık bağlarının zayıflaması kıyamet alâmetleri arasında zikredilmiştir.¹⁰

Cafer’in (r.a.) konuşmasındaki “Akrabalık bağlarını koparırdık” ifadesi konumuz bakımından dikkat çekicidir. Az önce belirtildiği gibi Câhiliyye döneminde kabile üyeleri ve akrabalar arasında güçlü bir dayanışma geleneği bulunuyordu. Fakat bu gelenek, ahlâkî ve insanî değerlerden çok, doğal ve sosyal şartların dikte ettiği şiddet ortamından ve güçlü olma ihtiyacından kaynaklanıyordu; İslâm’ın telkin ettiği içeriğiyle ahlâkî anlamı ve derinliği olan, sevgi, şefkat, merhamet gibi yüksek duygulardan ve ahlâkî sorumluluktan beslenen bir ilişki ve dayanışma değeri taşımıyordu. Buna karşılık İslâm’da öncelikle asabiyet geleneği kesin biçimde reddedilerek akrabalık ilişkileri, kabileci ve dar anlamda ırkçı temeller yerine, insanî ve ahlâkî değerler üzerine oturtuldu. Çünkü sözlük âlimlerinin “kişiyi (çatışmaya giren) akrabalarına, haklı veya haksız olduklarına bakmaksızın, yardım etmeye çağırmak, onlarla birlikte karşı tarafa saldırmak” şeklinde tarif ettikleri¹¹ asabiyet, bu anlamıyla ilkel ve yıkıcı, dolayısıyla ahlâkî olmayan bir dayanış-

“Peygamber (s.a.v), ‘Size dünya ve âhiret ehlinde görülebilecek en güzel ahlâkın ne olduğunu söyleyeyim mi?’ diye sordular. İnsanlar ‘Nedir o, ey Allah’ın Resûlü?’ deyince şöyle buyurdular: “Senden uzaklaşana ulaşman, senden esirgeyene vermen ve sana kötülük edeni affetmendir.””

ma anlayışını telkin ediyordu. Nitekim araştırmacılar Câhiliyye dönemindeki yiğitlik telakkisinden bahsederken, “Arabın yiğitliği kabilesi uğruna öldürdüğü düşmanın sayısıyla ölçülürdü” derler.¹²

Câhiliyye kültüründe öncelikle akrabalar arası ilişkileri kapsayan yardımlaşma, dayanışma ve himaye konularında anahtar kavram olarak velâ ile uhuvve (kardeşlik) kelimeleri sıklıkla kullanılırdı. Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerde de bu vb. kavramların kullanımı devam etmekle birlikte, bunların muhtevalarındaki câhilî anlamlar boşaltılıp, İslâm’ın inanç ve ahlâk ilke-

leriyle bağdaşan yeni anlamlar yüklenmiştir. Böylece –hukukî meseleler dışında- kan bağından gelen yakınlıklar Câhiliyye kültüründeki anlamıyla önemini kaybederken, bunun yerine, tevhid temelinde inanç bağları öne çıkmış; akrabalık bağları ve dayanışması, inanç bağıyla uyuşması şartıyla kabul görmüş ve yaşatılması istenmiştir. Buna göre “Müminler yalnızca kardeşirler” (Hucurât, 49/10). “Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin velileri/dostlarıdır” (Tevbe, 9/71). Bir âyette İslâm’ın kuşatıcı kardeşlik ve dostluk öğretisi şöyle özetlenir: “Şayet (evlatlık edindiğiniz kim-

selerin) babalarını bilmiyorsanız bu durumda onlar sizin din kardeşiniz ve dostlarınızdır.” (Ahzâb, 33/5). Bu âyet, İslâm’ın ahlâk ve insan ilişkilerinde gerçekleştirdiği değişimin sembolik ifadesi olarak ilkesel bir değer taşımaktadır.¹³ Kur’ân’ın dayanışma ve himaye tarzındaki insan ilişkilerinde getirdiği ahlâkî ölçüyü göstermesi bakımından kategorik buyruk değerindeki diğer bir âyetin konumuzla ilgili bölümünün meâli şöyledir: “Bir topluma karşı duyduğunuz kızgınlık, sakin haddi aşıp adaletten sapmanıza yol açmasın. İyilik ve takvâya uygun olanda yardımlaşın ama kötülük ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın” (Mâide, 5/2).¹⁴ Bu suretle adaletin mutlak bir ahlâkî ve hukukî ilke olarak benimsenmesi gerektiğine örnek olarak başka bir âyette şöyle buyrulur: “Ey iman edenler! Kendinizin veya ana-babanızın ve akrabanızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yapan kimseler olarak adaletten ayrılmayın...” (Nisâ, 4/135).

Bu âyetler de açıkça gösteriyor ki -akrabalık ilişkisi ve dayanışması önemli olmakla birlikte- hiçbir yakınlık gerekçesi adaletin ihlâlini, kayırmacılığı meşrulaştıramaz. Bu şartlardır ki, genel olarak insanlar arasında ve bilhassa akrabalar arasında güçlü insanî bağların kurulması ve yaşatılması elbette önemlidir. Hz. Peygamber’in “çöl insanlarının efendisi” diye takdir ettiği¹⁵ Câhiliyye’nin bilge şairi Kays b. Âsım el-Minkarî, “Hilim nedir?” sorusuna “Senden uzaklaşana senin ulaşman, seni mahrum bırakana senin vermen ve sana zulmeden affetmendir” cevabını vermişti.¹⁶ Aynı

sözler bir hadiste şöyle geçer: “Peygamber (s.a.v), ‘Size dünya ve âhiret ehlinde görülebilecek en güzel ahlâkın ne olduğunu söyleyeyim mi?’ diye sordular. İnsanlar ‘Nedir o, ey Allah’ın Resûlü?’ deyince şöyle buyurdular: “Senden uzaklaşana ulaşman, senden esirgeyene vermen ve sana kötülük edeni affetmendir.”¹⁷

Ebû Hüreyre’nin anlattığı bir rivayette kendilerinden söz edilen kötü akrabalar, muhtemelen müslüman olmamış ya da olsa bile, Câhiliyye telakkisinden kurtulup İslâm’ın yücelttiği sıla-i rahimin anlamını henüz özümseyememiş kimselerdi. Bu rivayette bildirildiğine göre, adamın biri Hz. Peygamber’e gelerek şöyle bir şikâyetle bulundu: “Ya Resûlallah, akrabalarım var; ben onlarla bağlarımı sürdürüyorum, onlar bana sırt çeviriyor; ben onlara iyilik ediyorum, onlar bana kötülük ediyor; ben onlara nezaketle davranıyorum (hilim), onlar bana hoyrat davranıyor (cehl).” Peygamber şöyle dedi: “Eğer dediğin gibiyse sonunda kârlı çıkacak sensin. (Sen kendi payına) bu tutumunu devam ettirdiğin sürece Allah’ın yardımı da hep seninle olacak.”¹⁸

Bu hadis, İslâm’da ahlâkî ödevlerin, karşılık beklentisiyle değil, karşılık hesabı yapmaksızın, iyilik, ödev ve sorumluk bilinciyle yerine getirilmesi gerektiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Son olarak, Resûl-i Ekrem’in, yukarıda geçen hadiste özveriye dayanan bu ahlâkın üstünlüğünü “dünya ve âhiret ehlinde görülebilecek en güzel ahlâk” şeklinde ifade ettiğini bir kez daha hatırlatalım. ■

DİPNOTLAR

- 1 Goldziher, Ignaz, Muslim Studies, trc. C. R. Barber - S. M. Stern, New York 1971, I, 20-21.
- 2 Cevad Ali, el-Mufasssal, Bağdat 1413/1993, IV, 355-356.
- 3 Bu konuda bk. Çağrı, Mustafa, “Asabiyyet”, DİA, III, 453-455.
- 4 Asmaî, el-Asma’iyyât (nşr. A. M. Şâkir, A. M. Harun), Kahire 1414/1993, s. 107; İbn Kuteybe, eş-Şîr ve’s-Su’arâ, Kahire ts., II, 738.
- 5 el-Askerî, Ebû Hilâl, Cemheretu’l-Emsal, Beyrut ts. (Dâru’l-Fikr), I, 58.
- 6 Zemaşşerî, el-Mustakşâ fi Emsâli’l-Arab, Beyrut 1987, I, 392-393.
- 7 Merzûkî, Şerhu Dîvânü’l-Hamâse, Beyrut 1424/2003, s. 475-476.
- 8 Çok sayıdaki kaynaklardan bazıları için bk. Ebû Ubeyd, el-Emsâl (nşr. Abdulmecid Katâmiş), 1400/1980, s. 142, 181; Câhiz, el-Mehâsin, Beyrut 1423/2002, s. 66; İbn Hanbel, el-Müsned (nşr. Ahmed M. Abdülkerim), Beyrut 1432/2011, V, 253, 502; XIX, 14; XX, 363; Buhârî, es-Sahîh (nşr. M. Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir), 1422/2001, III, 128; IX, 22.
- 9 Ebû Ubeyd, el-Emsâl, s.181.
- 10 Meselâ bk. İbn Hanbel, “Müsned”, IV, 66, 107; Buhârî, es-Sahîh, III, 172; VIII, 4, 61; İbn Ebi Şeybe, “Musannef” (nşr. K. Yûsuf el-Hût), Riyad 1409, VII, 501.

- 11 Meselâ bk. Ezherî, Tehzîbu’l-Luga, Beyrut 2001, II, 30; İbn Manzûr, Lisânü’l-Arab, Beyrut 1414/1993, I, 606.
- 12 T. H. Weir, “Câhiliyye”, İA, III, 12.
- 13 Elizabeth Urban’in bu âyetteki mevlâ terimini merkeze alarak İslâm toplumunun Kur’ân’daki dostluk ve dayanışma temellerini incelediği bir yazısı için bk. “The Foundations of Islamic Society as Expressed by the Qur’anic Term Mawla”, Journal of Qur’anic Studies, XV/1 (April 2013), s. 23-45.
- 14 İmam Mâtürîdî, bu âyetin son kısmını şöyle açıklar: “ (Âyetteki) birr, her türlü iyiliğin adı, takvâ ise her türlü kötülükten uzak durmaktır (Te’vilât, Beyrut 1414/1993, III, 443).
- 15 Câhiz, el-Hayevân, Beyrut 1424/2003, VII, 475; el-Beyân ve’t-tebyîn, Beyrut 1423/2002, II, 24; İbn Kuteybe, eş-Şîr ve’s-Su’arâ, II, 751.
- 16 İbn Abdi Rabbih, el-İkdu’l-Ferîd, Beyrut 1404/1983, II, 137.
- 17 Taberânî, el-Mu’cemu’l-Evsat, V, 364; bazı önemsiz farklılıklarla bk. İbn Ebi’l-Dünyâ, Mekârimu’l-Ahlâk (nşr. Mecdî es-Seyyid İbrâhim), Kahire ts., s. 23; Ma’mer b. Râşid, el-Câmi’, Pakistan 1403/1982, XI, 172.
- 18 İbn Hanbel, “Müsned”, IV, 59.

“Rabbim! Beni, ana babamı, iman etmiş olarak evime girenleri, iman eden erkekleri ve iman eden kadınları bağışla. Zalimlerin de ancak helâkini arttır.” (Nuh, 71/28)

İSLÂM HUKUKUNDA AKRABALIK MÜESSESESİ

Prof. Dr. Ferhat KOCA
Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

İnsan, sosyal bir varlıktır. Onun doğabilmesi ve sağlıklı bir şekilde yaşayabilmesi için pek çok insanın katkı ve yardımına ihtiyacı vardır. İnsanın başta ana ve babası olmak üzere, onu sarıp sarmalayan ve onunla herhangi bir yönden yakınlık ilişkisi içinde bulunan kişilere akraba adı verilir. Bu akrabalar birbirlerine karşı birtakım hak ve vazifelerle bağlıdır. Bu yetki ve sorumluluklar başta aile hukuku olmak üzere hukukun değişik alanları tarafından tespit edilmeye ve uygulanmaya çalışılır.

İslâm dini akrabalık bağlarıyla bağlı olan kişileri, birbirlerine karşı hâkimiyet kurma mücadelesine girişmiş hasımlar olarak değil; derin bir saygı, merhamet, yardımseverlik ve fedakârlık (isâr) içerisinde birbirlerinin sevinç ve kederlerini paylaşacak vefalı paydaş ve hısımlar olarak kabul etmiştir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de “*Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dışiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O’ndan en çok korkunuzdur*”¹ buyrulmuştur.

Şimdi İslâm’ın başta aile olmak üzere, akrabalık ilişkisi ve bağlarına kazandırmış olduğu bu zengin hukukî ve ahlâkî boyutları özetlemeye çalışalım:

İslâm Hukukunda Akrabalık Müessesesi: Kavramsal Çerçeve

Arapça “karîb” kelimesinin çoğulu olan akribâ Türkçe’de “akraba” şeklinde kullanılmıştır. “Yakın” manasına gelen akraba kelimesi bu genel anlamı yanında, özellikle “biriyle aynı soydan olan kimse”yi ifade etmek için kullanılır. Birbiriyle aynı soydan gelen veya aralarında yakınlık bulunan kişiler arasındaki bu ilişki ve bağa ise “akrabalık” (karâbet) ve hısımlık denir. Anadolu’da bazı bölgelerde, birbirine kan bağıyla bağlı olanlara akraba; evlilik yoluyla bağlı olanlara ise hısım denilmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de akrabayı ifade etmek üzere zü’l-kurbâ (Bakara, 2/83, 177; Nahl, 16/90 vb.), ülü’l-kurbâ (Nisâ, 4/8), el-akrabûn (Bakara, 2/180, 215; Nisâ, 4/7, 33) ve ülü’l-erhâm (Enfâl, 8/75; Ahzâb, 33/6) gibi tâbirler kullanılmıştır.

Kendisiyle evlenilmesi ebediyen haram olan akrabaya zû rahîm mahrem (muharrem), diğerlerine zû rahîm gayru mahrem (Türkçe’de nâmahrem); kişinin neslinden geldiği baba, dede, ana, nine... gibi yakınlarına usûl, onun neslini sürdüren oğul, kız ve bunların çocuklarına ise fûrû denir.

Evlilikten doğan akrabalığa karâbetü’l-müsâhere, sût akrabalığına karâbetü’r-radâ, İslâm’da kabul edilmiş olan evlâtlık uygulamasına (tebennî) ise günümüz hukuk dilinde “yapay hısımlık” adı verilir.

Akrabalık konusu İslâm hukukunda en çok medenî hukuk alanında kendini gösterir.

Şahsın hukuku alanında hukukî temsil çeşitlerinden velâyet ve vesâyet, akrabalığın ortaya çıkardığı haklardandır.

Aile hukuku alanında akrabalık, aşağıda açıklayacağımız üzere, evlenme engellerinin (mâni) başında gelir. Yine akrabalık bağının doğurduğu diğer hak ve vazifeler ise nafaka ve hidâne konusundadır. Ayrıca, miras hukuku da temelde akrabalık bağına dayanan bir alandır.

Akrabalar konusunda usûl hukukunu ilgilendiren meselelerin başında, hâkimin kendi usûlü, fûrûu ve karısının davasına bakamayacağı ilkesi gelir. Ayrıca usûl ve fûrûun, karı ve kocanın birbirleri lehine şahitlik yapmaları da geçerli değildir.

Ceza hukuku alanında akrabalık bazı cezaların ağırlaştırılması, bazılarının ise hafifletilmesi veya kaldırılmasının sebebidir. Diğer taraftan, şibh-i amd (kasta benzer) veya hata yoluyla öldürme ve yaralama suçlarında diyetin ödenmesine suçlunun âkilesi (baba tarafından akrabaları veya meslek birlikleri) de iştirak eder.

Dini yönden akrabalık bağı ölünün yıkanması, namazının kıldırılması ve defni konusunda bir öncelik

“İslâm dini akrabalığın kan, kayın/sıhrî ve sût emzirme olmak üzere üç yolla meydana geleceğini kabul etmiş, evlat edinme yolunu ise meşru bir akrabalık yolu olarak benimsemiştir.”

sebebidir. Zekâtın ödenmesi konusunda da -nafakası zekât mükellefine ait olan- akraba ile diğerleri farklı hükümlere tâbidir. Kendisiyle evlenilmesi ebediyen haram olan kadın akrabanın yüzüne, saçlarına, kollarına ve dizden aşağı kısmına bakmak ve onlarla yalnız kalmak (halvet) caizdir.²

Akrabalık Çeşitleri

İslâm dini akrabalığın kan, kayın/sıhrî ve sût emzirme olmak üzere üç yolla meydana geleceğini kabul etmiş, evlat edinme yolunu ise meşru bir akrabalık yolu olarak benimsememiştir.

Şimdi bu akrabalık çeşitlerini kısaca tanıtmaya çalışalım:

a- Kan Hısımlığı

Kan (soy/nesep) hısımlığı, bir kimse ile onun kendilerine kan bağıyla bağlı bulunduğu kişiler arasındaki akrabalıktır. Meselâ, bir kimsenin ana ve babası, kardeşleri, ana ve babasının ana babaları (nineler ve dedeler), çocukları ve torunları, amca, hala, dayı, teyzeleri ile kuzenleri arasındaki hısımlık kan hısımlığıdır.

Kan hısımlığı üstsoy (usûl) - altsoy (fûrû) hısımlığı ve yansoy (civar) hısımlığı olmak üzere iki gruba ayrılır.

Üstsoy-altsoy (düz hat) hısımlığı, birbirlerinden üreyen kişiler arasındaki dikey akrabalıktır. Bu hısımlık hem baba hem de ana tarafından sınırsız bir hısımlıktır. Meselâ, bir kimsenin babası, dedesi, büyük dedesi, annesi, anneannesi üst soyu (usûl); oğlu, oğlunun oğlu veya kızı ise alt soyudur (fûrû).

Yansoy (civar) hısımlığı, ortak soydan (aynı sulbden) gelenler arasındaki yatay akrabalıktır. İki kişinin yansoy hısımlı olabilmesi için her ikisinin de ortak bir soydan gelmesi gerekir. İki kardeş arasındaki; kişi ile amcası, halası, dayısı ve teyzesi arasındaki ya da amca, hala, dayı ve teyzesinin çocukları yani kuzenleri arasındaki akrabalık yansoy hısımlığıdır.

İslâm aile hukukunda kan hısımlığıyla ilgili en önemli konu, bu hısımlardan büyük bir kısmının evlenme engeli/mânisi (mâniu'z-zevâc) sayılmış olmasıdır. İslâm hukukunda birbirleriyle evlenmeleri yasak olan kişiler (muharremât) Kur'ân (Nisâ 4/23) ve sünnette (Buhârî, “Nikâh”, 28; Müslim, “Nikâh”, 33-40) tek tek sayılmıştır.

İslâm dini kan hısımlarıyla evlenme yasağının kapsamı hakkında ifrat ve tefritten kaçınarak orta bir yol izlemiş ve aile içi evlenmenin (endogamy) alanını daraltarak aile dışı evlenmeyi (exogamy) teşvik etmiştir. Bu yaklaşımın pek çok dinî, ahlâkî, sosyal, biyolojik ve psikolojik... yarar ve hikmetleri bulunmaktadır.³ Öte yandan, İslâm miras hukukunda kan hısımlarının ve nikâh bağı devam ettiği sürece karı kocanın mirastan ne kadar pay alacakları üç kademeli üleştirme usûlüyle belirlenir.

Birinci kademeyi belirli pay sahipleri (ashâbü'l-ferâiz) oluşturur. Bunlar karı, koca, baba, anne, kız, oğul kızı, öz kız kardeş, baba bir kız kardeş, anne bir erkek ve kız kardeşler, baba tarafından araya kadın girmeyen dedelerle anne ve baba tarafından nine-lerdir.⁴ İkinci kademedede “asabe” adı verilen yakınlar yer alır. Asabe, miras bırakana doğrudan veya erkek vasıtasıyla bağlı bulunan mirasçılar demektir. Asabe, tek başına bulunduğu zaman mirasın tamamını, belli hisseli mirasçılarla beraber bulunduğu zaman ise onlardan arta kalanı alır.⁵

Üçüncü kademeyi ise, zevi'l-erhâm teşkil eder. Ashâbü'l-ferâiz ve asabe gruplarına girmeyen kızın çocukları, amca, dayı ve teyze gibi kan hısımlarına “zevi'l-erhâm” adı verilir. Fıkıhta yerleşik kurala göre ölenin önce ashâb-ı ferâiz grubundaki akrabaları paylarını alır, geri kalan mirası asabeyi teşkil eden vârisler paylaşır. Bu iki gruptan vâris bulunmadığı takdirde zevi'l-erhâmın mirasçı olup olamayacağı hususu fıkıhta geniş bir şekilde tartışılmıştır. Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbas ve diğer bazı fakih sahâbîler ile Hanefî ve Hanbelî fakihleri zevi'l-erhâmın miras alabileceğini; Zeyd b. Sâbit ve bazı sahâbîler ile Mâlikî ve Şâfiî fakihleri zevi'l-

erhâmın mirasçı olamayacağını, ölenin pay sahibi ve asabe sınıfından mirasçısı bulunmadığı zaman terekenin beytûlmâlê kalacağını savunmuşlardır.⁶

b- Kayın/Sıhrî Hısımlığı

Sıhr (çoğulu eshâr) kelimesi “eritmek, karıştırmak ve yaklaştırmak” gibi manalara gelir ve evlilik bağı tarafların birbirine kaynamasını ve karışmasını sağladığı için evlilik yoluyla kurulan hısımlığa kayın veya sıhrî hısımlık (musâheret) denir.

Kayın hısımları, eşlerin evlenme anında var olan akrabaları ile evlilik esnasında ortaya çıkan kan hısımlarından meydana gelir. Eşlerden biri ile diğer eşin kan hısımları, aynı tür ve dereceden kayın hısımları olurlar. Meselâ, eşin anası, babası, kardeşleri, kuzenleri vb. diğer eşin aynı dereceden kayın hısımlarıdır. Kayın hısımlığı, evliliğin ölüm veya boşanma gibi sebeplerle ortadan kalkması hâlinde sona ermeyip akrabalık bağı devam eder.

Kur'ân-ı Kerîm'de insanlar arasında yaratılan soy (kan) bağı ve evlenme ile meydana gelen hısımlık bağı ilâhî kudretin delilleri arasında sayılmış ve “*Sudan (meniden) bir insan yaratıp onu nesep ve sıhriyet (kan ve evlilik bağından doğan) yakınlığa dönüştüren O'dur. Rabbinin her şeye gücü yeter*”⁷ denilmiştir.

İslâm aile hukukunda belli dereceye kadar sıhrî hısımlık, kan hısımlığı gibi sürekli evlenme engeli teşkil eder ve bu duruma “hürmet-i musâhere” adı verilir.

İslâm aile hukukunda sıhrî hısımlık sebebiyle evlenilmesi ebediyen haram olan kadınlar dört grupta toplanır: 1. Babanın ve dedelerin eşleri, yani kişinin üvey anneleri ve üvey nineleri. 2. Oğul ve erkek torunların eşleri. 3. Kayınvâlîde ile eşin baba ve anne tarafından nineleri. 4. Eşin başka kocadan olan kızlarıyla kız torunları. Son gruptakilerin haram kapsamına girmesi için nikâh akdi yeterli olmayıp zifafın da gerçekleşmesi gerekir.

Sıhrî hısımlık sebebiyle meydana gelen diğer bir evlenme engeli ise kişinin belirli yakınlık derecesindeki kadınları aynı anda nikâhı altında bulundurması şeklindeki geçici yasaktır. Bir erkeğin iki kız kardeşle

aynı anda nikâhlı olması, bir kadının halası veya teyzesiyle birlikte aynı anda bir erkeğin nikâhında olması haram kılınmıştır.⁸

c- Süt Hısımlığı

İslâm hukukunda çocuğun, annesi ya da başka bir kadın tarafından emzirilmesi işine radâ, süt akrabalığına ise karâbetü'r-radâ' denir.

İslâm'dan önce Arap ve İran kültürlerinde bebeklerin tutulan bir sütanne tarafından emzirilmesi geleneği yaygın idi. Hz. Peygamber de bu geleneğe uygun olarak bir sütanne tarafından emzirilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de “*Çocuklarınızı sütanneye emzirtmek isterseniz, vereceğinizi örfe uygun bir şekilde öderseniz, size sorumluluk yoktur*”⁹ buyrularak çocuklara sütannesi tutmanın meşru olduğu belirtilmiştir.

İslâm hukukuna göre süt hısımlığı belirli yakınlar arasında evlenme engeli oluşturur; ancak mirasçılık, nafaka yükümlülüğü ve şahitlik yasağı gibi hükümler doğurmaz.

Kur'ân-ı Kerîm'de sütanne ve sütkızkardeşle evlenme yasaklanmıştır (Nisâ, 4/23). Hz. Peygamber'in “*Nesep sebebiyle haram olanlar emzirme sebebiyle de haram olur*”¹⁰ hadisi emzirme yoluyla meydana gelecek evlenme yasağının, soy bağı sebebiyle evlenme yasağındaki yakınlık derecesi esas alınarak belirleneceğini ifade etmektedir. Süt hısımlığı sebebiyle evlenme yasağının sınırları Türkçemizdeki şu veciz ifadelerle özetlenebilir: “Emenin emzirene nefsi, emzirenin emene nesli haram” veya “emene emzirenin hepsi; emzirene emenin nefsi haramdır.”

Süt hısımlığının oluşabilmesi için Hanefî ve Mâlikîler'e göre bir kadının sütünü -az veya çok- bir defa emmek yeterlidir. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise, farklı zamanlarda ve en az beş defa emme olmadan süt hısımlığı meydana gelmez.

İslâm hukukuna göre, evlilikten sonra eşler arasında süt hısımlığının bulunduğu ispat edilmesi halinde eşlerin evliliğe devam etmesi caiz olmayıp ayrılmaları gerekir.¹¹

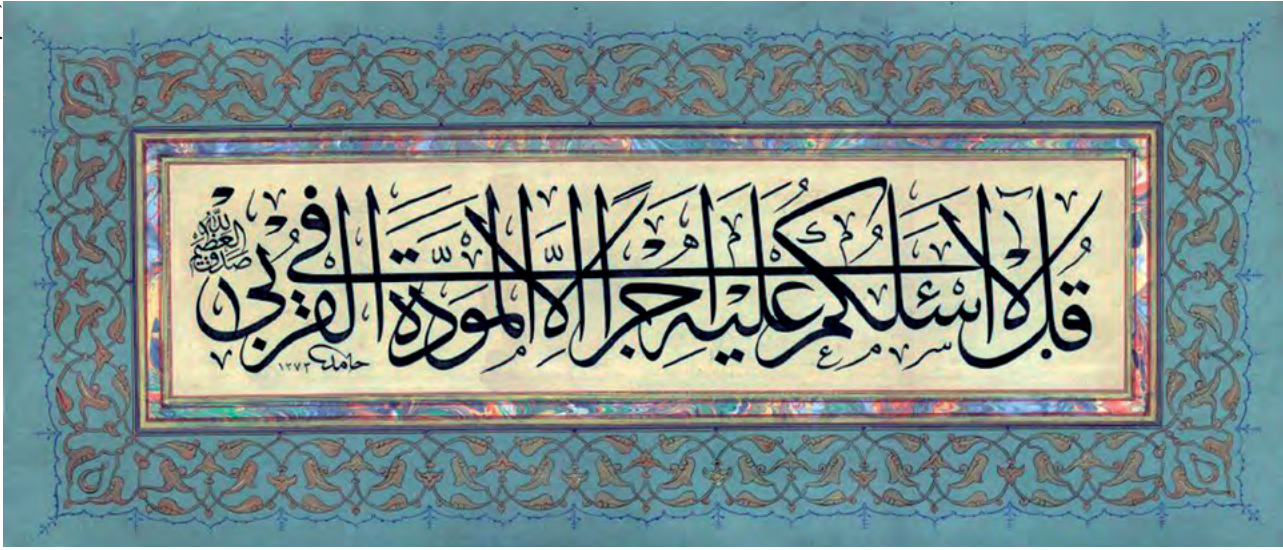
ç- Yapay Hısımlık: Evlat Edinme

İslâm'da meşru bir akrabalık çeşidi olarak kabul edilmeyen, ancak tarihte ve günümüzde sosyal bir vâkıa olarak rastlanan bir uygulama ise, başkasına ait çocuğu kendi çocuğu olarak kabul etmektir.

Evlât edinme İslâm öncesi Arap toplumunda yaygın bir uygulama idi. Hz. Peygamber, nübüvvetten önce Zeyd b. Hârîse adlı kölesini hürriyetine kavuşturmuş, ancak Zeyd'in Resûl-i Ekrem'in yanında kalmayı tercih etmesi üzerine Hz. Peygamber onu evlât edinmiştir.

İslâm'ın ilk yıllarında evlâtlık kurumu eski geleneğin devamı olarak bir süre korunmuş, fakat Medine döneminde nâzil olan “*Allah evlâtlıklarımızı öz oğullarınız olarak tanımadı*”¹² meâlindeki âyetle bu uygulama kaldırılmış, ardından gelen âyette de evlâtlıkların

“De ki; Ben buna (yaptığım tebliğ görevine) karşılık sizden, akrabalıktan doğan sevgiden başka bir ücret istemiyorum.” (Şûrâ, 42/23)

evlât edinenlere değil asıl babalarına nispet edilmesi emredilmiştir.

İslâm dininde atalar kültüne yer verilmemesi sebebiyle çocuğu bulunmayan ailelerin mutlaka bir evlâtlık edinerek ailelerini ve atalar kültürünü devam ettirmelerine gerek duyulmamıştır. Ayrıca, İslâm hukukunda çocuksuz ailelerin bu ihtiyaçlarını karşılamak için boşanmaya imkân tanınmış, yeniden evlenmeye ve birden fazla evliliğe izin verilmiştir.

İslâm'ın evlâtlık kurumunu ilga etmesinin tabii bir sonucu olarak evlâtlığın nesebi evlât edinene bağlanmaz, aralarında mahremiyet meydana gelmez ve mirasçılık ilişkisi doğmaz. Nitekim Hz. Peygamber eski evlâtlığı Zeyd b. Hârise'nin boşadığı eşi Zeyneb'le evlenmiş ve böylece evlâtlık kurumunun bütün sonuçlarıyla geçerliliğini yitirdiğini göstermiştir. Bu konuda Kur'ân-ı Kerim'de “*Muhammed içinizden herhangi bir adamın babası değil, Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur*”¹³ buyrulmuştur.¹⁴

Akrabalık Hukuk ve Ahlâkı: Sıla-i Rahim

Akrabalık bağı, bu vasfı taşıyanlara karşılıklı birtakım hak ve vazifeler yükler. Bu hak ve sorumluluklara “akrabalık hukuku” denir.

Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde akrabalık bağlarının karşılıklı ziyaret, haberleşme, maddî ve mânevî yardım-

laşma gibi çeşitli yollarla korunması ve güçlendirilmesi istenmiş ve akraba arasındaki bu ilişkiye dinî-ahlâkî bir tabir olarak “sıla-i rahim” adı verilmiştir. Sıla-i rahim terim olarak “kan bağı ve evlenme yoluyla oluşan akrabalık bağlarını yaşatma, akrabalarla ilişkiyi sürdürme, haklarını gözetme, onlara ilgi gösterme, iyilik ve yardımda bulunma, ziyaret etme” şeklinde tarif edilebilir. Bu tür akrabalık görevlerini ihmal etmeye veya akrabalara kötü davranmaya ise kat'-ı rahim denir.

Kur'ân-ı Kerim'de Allah'a saygısızlıktan ve akrabalık haklarına riâyet etmemekten sakınılması istenmiş ve “*Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üretilen yayan Rabbinizden sakının. Adını kullanarak birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının*”¹⁵ buyrulmuştur. İslâm âlimleri bu âyete ve diğer bazı âyet ve hadislerle dayanarak sıla-i rahmi gözetmenin vacip (farz) ve sıla-i rahme riayetsizliğin ise haram olduğunu söylemişlerdir.¹⁶ Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın yaşatılmasını emrettiği bağları koparanlar kınanmıştır (Bakara, 2/27; Ra'd 13/25). Burada bağları koparmaktan maksat, Allah'ın farz kıldığı akrabalık haklarını ödemekten ve yakınlarla iyilikten kaçınmak sûretiyle onlara haksızlık yapmak, bağları yaşatmaktan maksat ise Allah'ın kendi haklarından sayılan, akrabalara kar-

şı yerine getirilmesini farz kıldığı vecibeleri ifa etmektir.¹⁷ Yine Kur'ân-ı Kerim'de “*Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakın arkadaşa, yolcuya, ellerinizin altında bulunanlara (köle, câriye, hizmetçi ve benzerlerine) iyi davranın*”¹⁸ buyrularak, akrabaya iyi davranmak, Allah'a ibadetle eşdeğer tutulmuştur. Aynı şekilde, her Cuma günü hutbelerin sonunda okunan âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak, “*Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar*”¹⁹ buyurmuştur.

Sıla-i rahim konusunda Hz. Peygamber Efendimiz ise, “*Allah'a ve âhiret gününe iman eden kimse misafirine ikram etsin; Allah'a ve âhiret gününe iman eden sıla-i rahimde bulunsun*”²⁰; “*Allah'a ve âhiret gününe iman eden kimse akrabasını görüp gözet sin*”²¹ buyurmuştur. Yine Hz. Peygamber Efendimiz bir hadisinde, akrabalık bağlarını yaşatanlara Allah Teâlâ'nın ilgisinin süreceğini, akrabalık bağlarını koparanların ise onun ilgisinden mahrum kalacağını belirtmiş (Buhârî, “Edeb”, 13), “*Akrabalık bağlarını kesip koparan kimse Cennete giremez*”²² buyurmuştur. Bazı hadislerde ise Yüce Allah'ın “Rahmân” ismiyle sıla-i rahim arasında ilişki kurularak bu görevi yerine getirenlerin ilâhî rahmetten nasiplerini alacaklarına, ihmal edenlerin ise rahmetten yoksun kalacaklarına işaret edilmiştir (Müsned, I, 190, 191, 194; VI, 62; Buhârî, “Edeb”, 13; Tirmizî, “Birr”, 16). Yine Hz. Peygamber han-

gi sadakanın daha faziletli olduğuna dair bir soruya karşılık, “*Akrabaya verilir; çünkü bunda bir sadaka, bir de sıla-i rahim sevabı var*” cevabını vermiştir.²³

Sonuç

Aile, insanların içinde doğup büyüdükları, kimlik ve kişiliklerini kazandıkları ve sosyal ilişkilere girdikleri toplumsal bir kurumdur. İslâm dini aile fertleri ve akrabalar arasındaki sosyal statü ve roller ile onların yetki ve sorumluluklarını ayrıntılı bir şekilde orta koymuş ve aile büyüklerine karşı saygı ve hürmeti, akrabaya karşı ilgi ve alakayı Yüce Allah'a yapılan kul-luk ve ibadetle eşdeğer tutmuştur. Böylece akrabalarla ilişkiler konusu hem din ve ahlâkın hem de hukukun temel konuları arasında yer almıştır. İnsanların en hayırlısının aile fertlerine karşı en hayırlı davrananlar olduğunu belirten Hz. Peygamber Efendimiz (İbn Mâce, “Nikâh”, 50; Dârimî, “Nikâh”, 55) de saygın ve merhametli bir eş, mütevazı ve sevecen bir baba, müşfik bir dede ve vefalı bir akraba olarak bu konuda bütün insanlık için rol model olmuştur.

Sağlıklı, huzurlu, âhenkli ve güvenli bir toplum hayatı ve kamu düzeni ancak toplumun çekirdeği ve mikro organizması niteliğinde olan ailenin ve aile fertlerinin birbirleriyle sağlıklı bir ilişki ve iletişim içerisinde bulunmasına bağlıdır. Bu durum akrabalık ilişkilerinin yalnızca özel hukuk açısından değil kamu hukuku ve düzeni açısından da büyük bir öneme hâiz olduğunu göstermektedir. ■

DİPNOTLAR

- 1 Hucûrât, 49/13.
- 2 Akyüz, Vecdi, “Akraba”, DİA, II, 285-287.
- 3 Dağcı, Şamil, “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri I -Süreklî Evlenme Engelleri-”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (Ankara 1999), XXXIX, 175-237.
- 4 Döndüren, Hamdi, “Ashâbü'l-ferâiz”, DİA, III, 467-468; Aktan, Hamza, “Miras”, DİA, XXX, 143-145.
- 5 Karaman, Hayreddin, “Asabe”, DİA, III, 452-453.
- 6 (Berki, Ali Himmet, İslâm Hukukunda Ferâiz ve İntikal, Ankara, 1986, s. 94-118; Hamza Aktan, Mukayeseli İslam Miras Hukuku, İstanbul, 1989, s. 219-249; a.mlf., “Zevî'l-erhâm”, DİA, XLIV, 307-308).
- 7 Furkân, 25/54.
- 8 Aktan, Hamza, “Sihriyet”, DİA, XXXVII, 111-112.
- 9 el-Bakara, 2/233.
- 10 Buhârî, “Şehâdât”, 7; Müslim, “Radâ”, 9.
- 11 Yaman, Ahmet, “İslâm Hukukuna Özgü Bir Kurum: Süt Akrabalığı”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (Konya 2002), sy. 13, s. 55-67; Kaşıkçı, Osman, “Radâ”, DİA, XXXIV, 384-386.
- 12 Ahzâb, 33/4.
- 13 Ahzâb, 33/40.
- 14 Aydın, M. Akif, İslam Osmanlı Aile Hukuku, İstanbul, 1985, s. 101-102; a.mlf., “Evlât Edinme”, DİA, XI, 527-529.
- 15 Nisâ, 4/1.
- 16 Kurtubî, el-Câmi' li-ahkâm'il-Kur'ân, (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006, VI, 14; Fahreddin er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1401/1981, IX, 172.
- 17 Taberî, Tefsîrü't-Taberî/Câmiu'l-beyân, (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001, VI, 347-349).
- 18 Nisâ, 4/36.
- 19 Nahl, 16/90.
- 20 Buhârî, “Edeb”, 31, 85.
- 21 Buhârî, “İlim”, 37; Müslim, “İmam”, 74-77.
- 22 Buhârî, “Edeb”, 11.
- 23 Tirmizî, “Zekât”, 24, 26; Nesâî, “Zekât”, 22, 82; Fahreddin er-Râzî, et-Tefsîru'l-kebîr, IX, 172; Eren, Mehmet, “Kur'ân ve Sünnet'e Göre Sıla-i Rahmin Önemi”, İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, 2008, sy. 12, s. 368-380; Çağrı, Mustafa, “Sıla-i rahim”, DİA, XXXVII, 112-113).

AKRABALIK DAYANIŞMASI VE HISIMLIK NAFAKASI

Prof. Dr. Celâl ERBAY
Yeni Yüzyıl Üniversitesi Hukuk Fakültesi

Aile en eski sosyal kurumlardan biridir. En dar anlamıyla karı-kocadan meydana gelen, en geniş anlamıyla da evlilik ve kan bağı ilişkileri ile birbirine bağlı olan ve örfi anlamda “akraba” diye adlandırılan kişileri kapsayan aile, ne kadar sağlam yapıya ve düzenleyici kurallara bağlanırsa, devletin yapısı o nispette güçlü, varlığı da sürekli olur.

Dar anlamıyla ailenin büyükleri, velâyetleri altındaki küçükleri beslemek, onları gözetmek, yetiştirmek, tahsil ve terbiyelerini sağlamak, zaruri ihtiyaçlarına cevap vermekle yükümlüdürler. Geniş anlamdaki

ailelerin fertleri, ihtiyaç halinde çevresinden beklediği yardımı, gerektiğinde usûl-fürû’undan ve civar hısımlarından esirgememekle yükümlüdürler.

Ancak o zaman ailede herkes mutlu ve müreffeh; devlet güçlü ve sağlam olur. İşte bunun içindir ki devletler, anayasalarında aileye büyük önem verirler. Nitekim 1982 Türk Anayasası da, aileyi toplumun temeli olarak ilan etmiş, ailenin huzur ve refahının temini ile özellikle ananın ve çocukların korunmasını devlete görev olarak yüklemiştir. Yine bu hassasiyet doğrultusunda 29 Haziran 2011 tarihinde, Sosyal

Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, 06.04.2011 tarih ve 6223 sayılı kanunun vermiş olduğu yetkiye dayanarak “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı” haline getirilmiştir.

Aile hukukunu düzenleyen kurullar, daha ziyade emredici mahiyette olup, genel âdâp ve kamu düzeniyle yakından ilgilidir. Bu sebeple toplum fertleri bu kurallara uymak zorundadır (1982 Türk Anayasası md. 41). Aksi takdirde kamu otoritesinin müdahalesi ile karşı karşıya kalacaklardır.

Dolayısı ile ailenin bir düzen içinde varlığını devam ettirebilmesi için kamunun gerekli müdahalelerde bulunabilme yetkisi daima saklı tutulmuştur. Nafaka hukuku da aile hukuku içerisinde düzenlenmiş olup, aile hukuku içinde bir müessese olması itibarı ile kamu hukukunu yakından ilgilendirmektedir.

Aile fertleri arasında, karşılıklı saygı ve sevginin varlığı, karı-kocanın gerek birbirlerine karşı, gerek çocuklarına karşı, hak ve ödevlerini yerine getirmesi, usûl-fürû ve civar hısımlar arasındaki mağdurların ihtiyaçlarının giderilmesi, her ne kadar hukukun müdahalesi olmadan, taraflarca yerine getirilmesi arzu edilen bir durum ise de bunun her zaman mümkün olmayacağı sosyal bir vâkıdır.

Bundan dolayıdır ki hukuk tarihinin en eski devirlerinden bu yana evlilik bağı ile aralarında hısımlık ilişkisi bulunan kişiler daima belli kural ve kaidelere uymak mecburiyetinde bırakılmışlardır. Meselâ en eski metin sayılan Hammurabi Kanunu bile, eşler arası nafaka yükümlülüğüne yer vermektedir.

Batı hukukuna “Ana Kaynak” fonksiyonu icra eden Roma Hukuku’nda ise “Code Justinien’e kadar hukukî planda nafaka yükümlülüğü yoktu. Roma’da baba, ancak çocuğuna ahlâken bakmakla yüküm-

lû idi. Yükümlülüğün kaynağı hukukî olmadığı için nafaka dava konusu olamazdı (Ergenekon, Yılmaz; Türk Medenî Hukukunda Yardım Nafakası, 31).

İlerleyen zamanlarda toplum hayatını düzenleyen hukuk normları er-geç, nafaka diye adlandırabileceğimiz zorunlu insan ihtiyaçlarının temin yollarını gösteren kurallara, hukukun bütünlüğü içerisinde yer vermişler ve problemin çözümünü yalnız ahlâk kurallarına bırakmamışlardır. Nitekim tarihî süreç içerisinde dün olduğu gibi bugün de, en yakın hısımsından nafaka alacağını tahsil edemeyen mağdur, mahkemeye başvurabilmekte, almış olduğu i’lâmı da takibe koyabilmektedir.

Biraz daha detaya inecek olursak, her şeyden yoksun, zayıf bir varlık olarak hayata gözlerini açan insan neslinin küçüğünün nafaka ihtiyaçlarını, göz aydınlığı olarak şenlendirdiği yuvasının sahipleri aile mensupları tedarik ederler. Bu durum, küçüğün bizzat kazanıp kendi ihtiyaçlarını temin edebilecek devreye gelinceye kadar devam eder. Çalışıp kazanan kişi ihtiyaçlarının karşılanması açısından artık başkalarına muhtaç değildir.

Ancak, şartların değişmesi halinde yardım yapılmadığı takdirde zarurete düşecek kişiye çevresindeki diğer kişilerin imkânları nispetinde yardımda bulunması, her ne kadar ahlâk kurallarının emrettiği bir durum ise de, çevredeki kişilerin bu prensiplere uymasının hukukî bir müeyyidesi yoktur.

Nafaka Yükümlülüğünün Emredici Kurala Dönüşmesi

Fakat yardım edilmediği takdirde zarurete düşecek olan şahıs, her hangi biri değil de, hukukun aradığı nispette bir yakınımız ise, ona yardım etmememiz kamu düzenini zedeleyecek ve toplumun sosyal dengesini bozacaktır. İşte bu ihtimalde hukuk bizi zorlayacak ve ahlâkî yönü ağır basan bu yardımı yapmaya bizi mecbur edecektir. Zira aile fertleri ve akrabalar arasında olma-

“Zaman zaman başkalarının yardımına ihtiyaç duyduğumuzu hepimiz kabul etmeliyiz. Böyle durum ve anlarda ilk yardımına başvuracağımız kişiler, genellikle aramızda nesep bağı olan en yakınlarımızdır.”

sı gereken sosyal dayanışma, akrabalarından birinin zarurete düşmesi halinde diğerinin ona yardım etmesini zorunlu kılacaktır. Esas itibarı ile ahlâkî bir mahiyet arz eden yardım yükümlülüğü, hukukun tayin ettiği derecede yakın hısımlar arasında söz konusu olunca müeyyidelenirilmiş ve kanunî bir borç haline dönüşmüştür.

O halde “Hısımlık Nafakası” bir şahsın, hukukun tayin ettiği derecedeki bir yakınına, içinde bulunduğu geçim sıkıntısından kendi imkânları ile kurtulamadığı takdirde, zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde yardımda bulunması demektir.

İslâm Hukukunda Hısımlık Nafakasının Hukukî Dayanakları

Efendimiz (a.s.) şöyle buyurmuştu “...*Veren el faziletlidir. Önce vermeye anne ve babanın nafakasını temin ile başla, sonra kız kardeşinin, sonra erkek kardeşinin, sonra da yakından uzağa doğru devam et.*” Böylece kâinatın sevgilisi, ileride hısımlık nafakası alacaklılarının sırasını belirleyecek olan İslâm hukukçularına da ışık tutmuş oluyordu.

İslâm hukukçuları bilhassa Bakara suresinin 233. âyeti doğrultusunda usûl-fürû, civar hısımları arasındaki nafaka yükümlülüğü hususunda ittifak etmişlerdir. Bu duruma ters düşen görüş sahibi hiçbir hukukçuya rastlanmamıştır.

Kaldı ki, yaşadığımız toplum hayatının zor şartları içerisinde, zaman zaman başkalarının yardımına ihtiyaç duyduğumuzu hepimiz kabul etmeliyiz. Böyle durum ve anlarda ilk yardımına başvuracağımız kişiler, genellikle aramızda nesep bağı olan en yakınlarımızdır. Başkalarından beklemediğimiz ve ummadığımız yardım ve alakayı bu kişilerden görür ve umarız.

Eğer bir gün onlar da yardıma muhtaç hale gelirse, bizim de onlara destek olmamız her halde akla en uygun hareket tarzıdır. İleride birbirinin mirasçısı olacak ve birbirleriyle evlenemeyecek derecede aralarında kan bağı bulunan kişilerin, zarurete düşmeleri halinde, güçleri yettiği halde birbirlerine yardım eli uzatmamaları aklın asla kabul edeceği bir şey değildir.

Hısımlık Nafakasının Hukukî Özellikleri

1- Nafaka Alacağının Özellikleri

- **Hısımlık nafakası ancak ihtiyaç halinde talep edilebilir.**

Hısımlık nafakası herhangi bir şeyin bedeli olmayıp, zaruret halindeki kişinin nafaka ihtiyacının giderilmesi için yerine getirilmesi gereken bir yardım yükümlülüğüdür. Bu yardımın da ancak muhtaç kişilere yapılması esastır. Bu sebeple hısımlık nafakası ihtiyaç ve zaruretime binaen alacaklısına verilir. Muhtaç durumunda olmayan hısımlık ise nafaka talebinde bulunamayacaktır.

- **Hısımlık nafaka alacağı haczedilemez.**

İslam hukukunda borcundan dolayı icra takibine uğrayan kişinin bizzat kendisine ve nafaka alacaklılarına yetecek miktardaki mal varlığı ve gelirine haciz konulamaz. Bu hususta nafaka alacağının i'läma veya mukaveleye bağlı olması arasında fark gözetilemez. Zira İslâm hukukunda temel ihtiyaçlardan olan nafaka alacağı, kişinin nafaka dışındaki diğer malî haklarına tercih edilir.

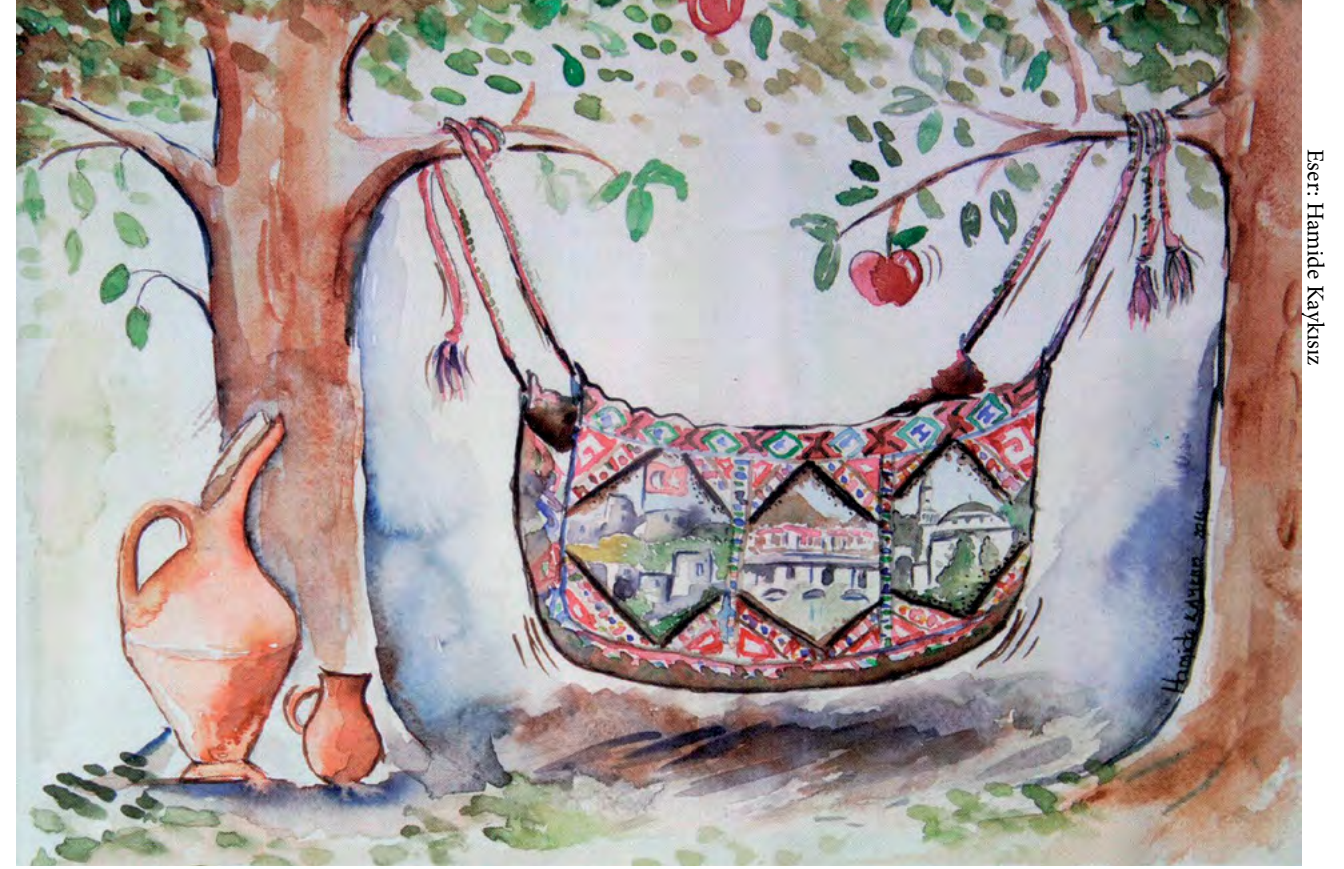
- **Nafaka alacağı takas edilemez.**

Nafaka alacaklısının, nafaka borçlusuna herhangi bir sebeple borcu olabilir. Umumi takas hükümlerine göre, ancak aynı türden olan alacakların takası mümkündür. Nafaka alacağı ise sıradan bir alacak değildir, diğer alacakların önünde olan bir alacak türüdür. Çünkü nafaka alacağı, lehdarı durumundaki şahsın hayatını sürdürmesiyle ilgilidir. Şayet nafaka borçlusuna, kendi alacağına karşı nafaka borcunu takas etme imkânı verilecek olursa, nafaka alacaklısını zaten sınırlı olan bu imkândan da mahrum etmiş ve onun dar imkânlarla sürdürmeye çalıştığı hayatiyetini zora sokmuş oluruz. Bu sebeple nafaka alacaklısının özel rızası olmadan, nafaka borcuna yönelik takasın mümkün olamayacağı hususunda bütün İslâm hukukçuları ittifak etmiştir.

Nitekim günümüz hukuk sisteminde de nafaka alacağı haczedilemeyeceği gibi takası dahi mümkün değildir. (İcra İflâs Kanunu md. 83; Borçlar Kanunu md. 123)

- **Nafakadan feragat edilemez.**

İslam Hukukunda henüz hak edilmemiş hukukî

Eser: Hamid Kaykısız

tâbirle muaccel olmuş bir alacak olarak doğmamış nafakadan kısmen veya tamamen feragat câiz değildir. Günümüz hukuk sisteminde de bir ivaz karşılığında da olsa nafakadan feragat kabul edilmemiştir.

2- Nafaka Yükümlülüğünün Hukukî Özellikleri

Nafaka yükümlülüğü karşılıklıdır. Mütakabiliyet esasına tâbidir. Bu şu demektir bir kimsenin diğer bir şahıstan nafaka istemeye hakkı varsa aynı zamanda ileride şartları oluştuğunda ona karşı nafaka ile yükümlü olacak demektir. Uygulamaya dönük bir örnek vermemiz gerekirse, nafaka yükümlüsü olan bir baba bugün için nafakasını karşıladığı oğlundan, yarın şartların değişmesi halinde nafaka isteyebilecektir.

- **Hısımlık nafaka yükümlülüğü, evlilik nafaka yükümlülüğünden sonra gelir.**

Bu önceliği iki şekilde düşünmek mümkündür. Birincisi, nafaka alacaklısının müracaat etmesi gereken mükellef bakımından kabul edelim ki; evli bir kadın, aynı anda hem evlilik hem de hısımlık nafakası alacaklısı olmanın şartlarını taşıyor olsun. Bu durumda kadın ilk önce evlilik nafaka yükümlüsüne müracaat edecektir. Zira onun nafakasından yalnız kocası so-

rumludur. Ancak kocanın karısının nafakasını teminden aczi halinde kadın bu sefer hısımlık nafakası yükümlülerine karşı nafaka talebinde bulunabilecektir.

Önceliğin ikinci tezahür şekli, mükellefin ifa mecburiyetinde olduğu nafaka borcunun sırası bakımındandır. Şöyle ki, evlilik birliği içerisinde koca, karısının nafakasından mutlak sorumludur. Muhtaç hısımların varlığı halinde bu şahıs aynı zamanda hısımlık nafakası yükümlüsü olacaktır.

Hem evlilik hem de hısımlık nafakası yükümlüsü olan bu şahıs aynı zamanda hem evlilik nafakası hem de hısımlık nafakası alacaklıları tarafından takip edildiğinde, nafaka borçlusu her iki tarafın taleplerini birlikte yerine getirmeye muktedir değilse, evlilik nafakası alacaklısı, diğerlerinin önüne geçecek ve nafaka borçlusu koca, elindeki imkânlarla öncelikle karısının nafakasını ödeyecektir. Zira evlilik nafakası bir bedel, ivazdır. Hısımlık nafakası ise bir yardım mahiyetindedir. Bu sebeple hısımlık nafakası evlilik nafakasından sonra gelir. Günümüz hukuk sisteminde de, koca önce karısının ve reşit olmayan çocuklarının nafakasını teminle mükelleftir.

• **Nafaka yükümlülüğü borçlu veya alacaklının ölümüyle sona erer.**

İslam Hukukunda, nafaka alacaklısı olma hakkı ve yükümlülüğü, hangi nafaka türünde olursa olsun, tarafların ölümüyle hiçbir şekilde varislerine intikal etmez. Zira nafaka alacaklısı olma hakkı ve yükümlülüğü kişinin hayatiyetini sürdürebilmesi için zarurî olan tediyeleri kapsar. Alacaklının ölümü ile ihtiyaç ortadan kalkmış olacağı gibi borçlunun ölümü ile de artık nafakayı ödeyecek kişi yok olmuştur.

Hısımlık Nafkasının Uygulama Alanı

Hısımlık nafkasının hangi hısımları kapsayacağı kimler arasında borç ve alacak ilişkisi doğuracağı hususunun tayin ve tespiti gerekir. Bu husus farklı hukuk sistemlerinde değişik esaslara bağlandığı gibi, İslâm hukukçuları arasında da farklı değerlendirmelere konu olmuştur.

Nitekim Hanefî fukahası hısımlığı doğuma dayalı (vilâdî) olan ve doğuma dayalı olmayan (gayri vilâdî) diye iki kısma ayırmıştır. Vilâdî hısımlık usûl-fürû arasındaki hısımlıktır.

Gayri vilâdî (civar) hısımlığı da ikiye ayırmıştır; mahrem hısımlık, gayri mahrem hısımlık diye. Mahrem hısımlık evliliğe mâni olan hısımlıktır. Aralarında bu tür hısımlık bulunan iki kişi evlenemezler. İki erkekten biri kadın veya iki kadından biri erkek kabul edildiğinde evlenmeleri haramsa bunların arasındaki hısımlık “mahrem hısımlık”tır. “Gayri mahrem hısımlık” evliliğe mâni olmayan hısımlıktır. Amca, hala, teyze çocukları arasındaki hısımlık gibi.

Netice olarak Hanefî uygulamasında usûl-fürû ile “mahrem hısımlar” nafaka uygulamasının içinde diğerleri uygulamanın dışında kalacaktır. Her ne kadar evlenemeyecek kadar birbirinin yakını olsa da sütanne ile sütkardeşler nafaka uygulama sınırı içine

alınamayacaklardır. Zira bunlar arasındaki yakınlığın sebebi doğuma dayalı nesep değil, süt ilişkisidir.

1- Usûl-Fürû Nafakası

Hanefî uygulamasında fakir olan anne-baba ve diğer usûl (üst soy hısımları) “nafaka alacaklısı” sıfatını kazanacak ve nafakaları çocukları tarafından karşılanacaktır. Ayrıca usûlün fakirliği yanında, çalışıp kazanmaktan âciz olmaları gerekmeyecektir. Usûl çalışacak durumda olsalar bile, şayet muhtaçsalar nafakaları zengin olan, zengin olmasa bile, çalışıp kazanma imkânına sahip fûrû’u tarafından karşılanacaktır. Kısaca evlât üst soyuna “Gücün kuvvetin yerinde çalış kazan, ihtiyacını karşıla” diyemeyecek ihtiyaç içindeki usûlünün nafakasını karşılayacaktır.

“Evlilik birliği içerisinde kocanın ana sorumluluğu öncelikle eş ve çocuklarının nafakalarını karşılamak olmakla birlikte şartların gerçekleşmesi halinde ve imkânları ölçüsünde, mahrem hısımlarının nafakası ile de yükümlü olacaktır.”

Aynı şekilde, kendi mal varlığı olmayan veya yaş küçüklüğü, öğrencilik, işsizlik, askerlik, rahatsızlığı sebebiyle çalışıp kazanma imkânına sahip olmayan, dolayısı ile gelir temininden âciz bulunan fûrû’un yani çocuk ve torunlarının nafakaları her hâlükârda usûlleri üzerine tereddüb edecektir. Yalnız burada bir hususa vurgu yapmamız gerekmektedir, o da; usûlün nafaka alacaklısı olabilme durumunun aksine, fûrû mal varlığı olmadığı halde şayet çalışıp kazanma güç ve imkânına sahipse nafaka alacaklısı sıfatını kazanamaz. Yani fûrû (çocuk) usûlüne “gücün kuvvetin yerinde çalış, kazan” diyemezken, usûl (üst soy), fûrûuna (çocuk ve torunlar) çalışmaya muktedirsın, çalış kazan kendi ihtiyacını kendin gör diyebilir.

2- Civar Hısımlık Nafakası

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi birbirleriyle evlenmelerine engel olacak derecede aralarında kan bağı bulunan hısım-akrabalar fakirlikleri yanında çalışıp kazanma imkânından da mahrum iseler karşılıklı olarak birbirlerinin nafakalarından sorumludurlar. Meselâ kardeşler, teyze-hala, dayı-amca ve yeğenler arasındaki nafaka yükümlülüğü bu kapsamda bir yükümlülüktür.

Yalnız bir daha ifade edelim ki; civar hısımlık nafakasında nafaka alacaklısı konumunda bulunan hısımların fakir ve çalışıp kazanmaktan âciz, nafaka borçlusuna olacak yakının da zengin olması şarttır. Usûl-fürû nafakasının aksine, hısımlık nafakasından taraflar arasında din birliğinin bulunması da şarttır.

Usûl-fürû nafakası ile civar hısımlık nafakası arasındaki diğer bir fark; civar hısımlık nafakasından nafaka yükümlülüğünün alacaklı lehine doğabilmesi için alacaklının talebi doğrultusunda borçlu aleyhine mahkemenin nafaka ile hükmetmesi şarttır. Fakat usûl-fürû nafakasından mahkeme kararına gerek kalmadan, ihtiyaç halinin meydana gelmesi ile birlikte nafaka yükümlülüğü doğar.

Sonuç

Böylece, vakti ile göğsünü evlâdına çeşme kılan analar, alın teri ile fûrûun karakter hamurunu yoğuran babalar, çınarlaştan ömürleri ile maziye güncelleştirip millî ruh ve kültürümüzü torunlarının gönlüne nakış nakış işleyip asrın idrakine sunan nene ve dedeler, dönen dertli dolabın, devreden zamanın gerçekleştirdiği nöbet değişimi sonucu herhangi bir yargı belirlemesine hâcet kalmaksızın İslâm hukuk sistemi

tarafından re’sen çocuk ve torunlarının ilgi, gözetim, himaye ve sorumluluklarına tevdi edilmiş oluyordu.

Evlilik birliği içerisinde kocanın ana sorumluluğu öncelikle eş ve çocuklarının nafakalarını karşılamak olmakla birlikte şartların gerçekleşmesi halinde ve imkânları ölçüsünde, mahrem hısımlarının nafakası ile de yükümlü olacaktır. Böylece millî kültürümüzün ana kaynaklarını oluşturan değerler demeti doğrultusunda oluşan, temel yapımında her bir fert alın teri ile kazanıp biriktirdiği ile hısımlarının ihtiyaçlarını karşılayıp onların mağduriyetini gidermekle; yalnız kendisi için değil, alın terinin üretimini onlarla paylaşmak sureti ile aynı zamanda onlar için de yaşadığını sübûta erdirmiş oluyordu. İşte o zaman toplumun alt katmanları yalnız mahrem hısımlar düzeyinde, birbirine kan bağı ile bağlı kişiler değil; hısımlık nafakası yükümlülüğü sonucu alın teri birbirinin damarlarında dolaşan, bölüştüğü lokması ile birbirinin sıkıntısını giderip ruhunu yücelten, onur ve itibarını muhkemleştiren, dolayısı ile toplumun birliğini, beraberliğini ve vahdetini temin eden kişilerdir.

Selâm olsun yakınlarının sıkıntısını giderenlere...
Selâm olsun lokmasını gariplerle bölüşenlere...■

Prof. Dr. Nevzat TARHAN ile Söyleşi

Kâmil BÜYÜKER
Cihat HİDİR

Prof. Dr. NEVZAT TARHAN

1952 yılında Amasya Merzifon'da doğdu. 1969 yılında Kuleli Askeri Lisesi'ni, 1975 yılında İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ni bitirdi. GATA stajı, Kıbrıs ve Bursa kıta hizmetinden sonra 1982 yılında GATA'da psikiyatri uzmanı oldu. Erzincan ve Çorlu'da hastane hekimliği sonunda GATA Haydarpaşa'da Yardımcı Doçent (1988) ve Doçent (1990) oldu. Klinik Direktörlüğü yaptı. Albaylığa (1993) ve profesörlüğe (1996) yükseldi. 1996-1999 yılları arasında Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde öğretim üyeliği ve Adli Tıp Kurumu'nda bilirkişilik yaptı. Kendi isteğiyle emekli oldu. 1998 yılında Memory Centers of Amerika'nın Türkiye temsilciliğini aldı.

Halen Türkiye'nin ilk nöropsikiyatri hastanesi olan NİSTANBUL Nöropsikiyatri Hastanesi Yönetim Kurulu Başkanlığı ve Üsküdar Üniversitesi Kurucu Rektörlüğü görevlerini yürütmektedir.

31'i uluslararası olmak üzere 100'ün üzerinde yayını vardır. İngilizce ve Almanca bilmektedir.

İçinde yaşadığımız zaman diliminde değerlerimizin yıprandığını ya da kaybolduğunu konuşuyoruz. Bunlardan bir tanesi akraba ilişkilerimiz, sıla-i rahim. Toplum olarak sıla-i rahim konusunda neredeyiz? Korkulacak bir eşikte miyiz? Yoksa bu eşiği geçtik mi?

Konuyu sıla-i rahimin psikolojideki karşılığı olan sosyal bağ üzerinden açabiliriz yani insanlar neden birbirlerine bağlanma ihtiyacı hissediyor. Bağlanmanın psikolojisi nedir? Mesela bağlanmayla ilgili yakın ilişkiler ve yaşantı ölçeği diye bir ölçek var. Kişi nasıl bağlanıyor? Güvenli bağlanma mı? Kaygılı bağlanma mı? Agresif bağlanma mı? Bir kimse, karşısındakinden hem dayak yiyor, hem de bağlanıyor, bu bir agresif bağlanmadır. Bir de dezorganize bağlanma var, mesela kişiler devamlı kavga ediyorlar ama birbirlerine bağlılar. Kaygılı bağlanma vardır; Kişiler bir araya geliyor, kaygıları yüksek, birbirlerini rahatlatamıyorlar, hep gerilim içindeler ama yine birlikte yaşıyor-

lar, bu genelde aile içindeki bağlanmalarda görülür. Kaçınan bağlanma türü vardır; kişi birisine aşk derecesinde bağlı ama onun yanına geldiğinde uzaklaşıyor, sebebi ise terk edilme korkusudur. Dezorganize bağlanmada kişi bir gün söylediğini ertesi günü başka söylüyor, devamlı güven vermeyen bir ilişki var. Bütün bu bağlanmaların dışında güvenli bağlanma nasıl olur? Bir kişi başkasının yanındayken kendini huzurlu ve güvende hissederse burada güvenli bağ oluşur.

Ehl-i Kitab ve tabii İslâm'da nasıl bir bağlanma söz konusu?

Ehl-i kitab da Allah'a bağlanmayı ön plana çıkarır. İslam, bağlanmada tevhid modelini, ortaya koyar. Bağlanma, aracısız ve tek tanrıya bağlanmadır. Mesela Satanizmde şeytana bağlanma vardır, şeytanı memnun etmeyi ideal olarak seçiyorlar. İslam dini ise Allah'ı memnun etmeyi ideal olarak seçer. Tüm bunlar birer bağlanma modelidir.

Ama İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu bağlanma türü değişti. Pagan kültürde olduğu gibi faşizmin babası olarak bilinen Alman filozof Nietzsche, "Böyle Buyurdu Zerdüşt" isimli kitabında lideri kutsallaştırmayı ön plana çıkardı. Yani sürü psikolojisini, bir topluluğa bağlanmayı yüceltti. Bunun sonucunda da birinci ve ikinci dünya savaşları çıktı. Bu hareketten sonra modernizm yeni bir şekil kazandı. Marks, şiddet yeni toplumu ebedi yapacak diyerek şiddeti yüceltiyordu. Eski bağlanma modelleri hep değişti. II. Dünya savaşından sonra hep bu sürü psikolojisinin insanlara zarar verdiği görüldü, demokrasi keşfedildi, bireysellik ön plana çıkarıldı. Burada Sosyal Darwinizm'in çok büyük etkisi vardır. Sosyal Darwinizm bağlanmayı ve sıla-i rahimi en çok bozan doktrin haline gelmiştir.

Nasıl? Biraz açar mısınız?

Sosyal Darwinizm, Darwin'in biyolojide geliştirdiği kuramın sosyal psikolojideki karşılığıdır. Darwin, tesadüfi varoluş vardır, varlıkların yaşam mücadelesi vardır, güçlü olan ayakta kalır, diyordu. Bunun için Darwin'e göre kayırılmış bazı ırklar vardır, insan kayırılmış ırktır. Hitler ve ona inananlar bu görüşü aldı ve "Alman ırkı kayırılmış ırktır, biz üstün ırkız, dünyaya hâkim olmak bizim hakkımız" diyerek bunu bir doktrin haline getirdiler. Bu ise aileye şöyle yansıdı: Toplum sosyolojisinin kurucusu Durkheim, toplumu tanrı olarak kabul etti,

tanrıya ihtiyacımız yok, dedi ve toplumu kutsallaştırdı. Darwin doğayı, Durkheim toplumu, Hitler de lideri kutsallaştırdı. Hitler, kendini yeryüzü tanrısı gibi sundu ve bu şekilde zorla itaat ettirerek sürü psikolojisi oluşturdu. Sosyoloji bu anlayışın bir yansıması olarak "toplum çıkarın peşinde koşan varlıklardan oluşur" dedi. Darwin, doğada vahşi hayvanları gözlemledi. Vahşi hayvanlarda da geniş aile değil küçük aile vardır. Öyleyse "doğa çekirdek ailelerden oluşmuş bir dengedir" dedi. İnsan da çekirdek ailelerden oluşan bir topluluktur, geniş aileye, akrabaya lüzum yoktur, dedi Bundan sonra Batıda çekirdek aile modeli ortaya çıktı.

Modernizm ile birlikte Doğu kültürünü benimsemiş Türkiye gibi ülkelerde çekirdek aile kültürüne bir geçiş başladı. Bizde de şu an çekirdek aile var. Fakat enteresandır, biz kendi arabesk çözümümüzü bulduk. Türkiye'yi inceleyen bir batılı sizde tam bir çekirdek aile de, geniş aile de yok. Ama bir apartmanda tüm akrabalar, amca, dayı, teyze oturuyor ve akrabalık bağları devam ediyor. Dolayısıyla siz çekirdek aileler konfederasyonu olmuştunuz, diyor. Çekirdek aileyi benimserken bir taraftan da aileden kopmamayı başaran bir formül üretip geliştirmişiz. Kendi modernizimizi ailede oluşturmuşuz aslında. Bu kötü bir şey değil, bunu yıkmamak lazım, aynı apartmanda da otursa bir aile bağları var. Aynı evde degiller ama aynı

apartmanda ya da aynı semtteler. İstanbul'da her semtte farklı şehir ve ilçelerin mahalleleri oluştu, bunlar aslında bağların devam ettirilmesidir. Bunun faydasını Marmara depreminde çok gördük. Japonlar kendileri çok deprem geçirdiği için Marmara depreminde Türkiye'yi gelip inceliyorlar, depremden sonra kendi ülkelerinde insanlar yalnızlıktan ve açlıktan ölüyorlar, ama Marmara depreminde hiç açlıktan ve yalnızlıktan ölen yok. İşte bu bağdan dolayı dayanışmanın olduğunu gözlemliyorlar. Ekonomik kriz bizde çok büyük yaşanmıyor. Aileden birisi bir krize girdiği zaman akrabalar toplanıp ona yardım ediyor, biz o bağları devam ettiriyoruz. Sıla kelimesi de köken olarak vasıl olmaktan geliyor. Rahimde rahmet, merhametli bir bağlanma var. Biz modernleşirken kendi modern şeklimizi oluşturmuşuz, devletin sunduğu modernizm bu değil ama halk kendi modernizm fomülünü bulmuş. Ama yine de aile risk altında. Çünkü aileyi bir arada tutan değerler vardır, bu değerler aynı zamanda sosyal bağlardır. Mesela dört önemli değer vardır: Sevgi, saygı, sadakat, sabır. "4 S" önemli aile bağlarıdır. Zorluklarda birbirlerine karşı katlanabilmek, sosyal bağları oluşturur, bunlar aynı zamanda aile değerleridir. Bunun için İslam dini sıla-i rahimi yapmamayı günah olarak kabul eder. Çünkü benmerkezci insan sıla-i rahimi sevmez.

Batı sürü psikolojisinden kurtulmak için bireyselleşmeyi teşvik etti, tabi gerekliydi de, çünkü insan bireyselleştiği zaman kötü liderler tarafından yönetilemez. Bunun yanında demokrasi adı altında egoizmin doğması, aile bağlarına zarar verdi. Mesela Kaliforniya sendromuna bakalım. Bunun dört tane belirtisi var, biri Hedonizim: Zevkçilik. Zevkinin peşinde, çıkarının peşinde koşmayı seviyor. Eğer bir ilişki çıkarıma ve zevkime uygunsa o ilişki iyidir, çıkarıma uygun değilse iyi değildir. Batı kültüründe aile terapistleri, boşanma terapistleri gibi çalışırlar, geçimsizlik yaşayan bir aile geldiği zaman aile önemli değil sen önemlisin,

diyor. Kutsal olan bireydir, aile değildir, o halde ailen ve çocukların seni mutsuz ediyorsa bırak hayatını yaşa, diyor. Böyle olunca batıda boşanma yüzde ellinin üzerine çıktı. Türkiye'de de yüzde on-on beşi buldu şu anda. Aile terapistleri şunu demek istiyor; yüzde elli başarısız olan bir kuruma yatırım yapılır mı? Aile bağlarını baştan gereksiz görüyor, bunun sonucunda da eğer önlem alınmazsa önümüzdeki otuz ya da altmış sene sonra insanların çoğu benmerkezci, haz peşinde koşan varlıklar haline geleceğiz, birbirine çelme takan, kötücül bir mücadelenin, sadece egoların olduğu vahşi bir toplum haline geleceğiz. Eğer ben merkezlik bu kadar öne çıkarılır, kadim değerler bağlanma sebebi olmaktan çıkarılırsa insanları anarşi ve kaos bekliyor. Batı da aynı şekilde çözüm üretmezse dağılacak. Burada sosyal bağlar sermayedir. Batı'nın finansal sermayesi yüksek, Doğu'nun ise sosyal sermayesi yüksektir. Paylaşma var, yakınlaşma var, bu da bir kaynaktır; para gibi kıymetlidir, ancak ikisi birleşirse küresel barış oluşur. Batı toplumları sosyal bağ olarak ırkı, çıkar bağını gözetiyor. Kadim değerler ise, ahlak ve din bağını, aile bağını ön plana çıkarıyor. Sosyal bağlar toplumu bir arada tutan bağlardır. Nasıl ki tutkal dağılırsa her şey darma-

dağın olur, toplumu da bir arada tutan bağlar dağılırsa toplum darmadağın olur. Bir toplumu dağıtmak istiyorsanız aileyi dağıtın, aile bağlarını dağıttığınız zaman toplumu da dağıtırsınız.

Aidiyetlerimizi, topluluk tercihlerimizi, sosyal bağların, din bağı gibi güçlü kuvvetli bağların önüne geçirmiş durumdayız. Burada farklı görüşlerden karı kocanın dahi aile içinde kavgaları nedeniyle aile içi kopmalar başlıyor. Peki, bu durumda nasıl bir tavır takınacağız? Bu bağ tekrar nasıl tesis edilecek?

Radikal bağlanmalar her zaman vardır. Mesela aşk kelimesi, aslında sarmaşık kelimesinden gelir. Aşk bağlanmanın doruk noktasıdır. Aşkın nerobiyojisi vardır. Yakın zamanda oksitosun hormonu bulundu. Şimdi

sprey olarak üretiliyor, maymunlara verildiğinde erkek maymunlar eşleriyle daha çok ilgileniyor. Bağlanma hormonu yani en çok annelik hormonudur. Çocuk emzirirken salgılanır. Hem bağlanmayı sağlar hem de müthiş bir şekilde rahatlık, güvenlik hissi verir. Onun için anne tapınma derecesinde çok sever çocuğunu. Eşini unuttur, annelik sarhoş eder. Aşkta da bir sarhoşluk vardır, bu hormonun salgılanmasıyla olur. Mecnun, Leyla'ya olan aşkında sarmaşık gibi bağlanıyor, bağlandığı nesne ortadan kalktığında kendisi de yok oluyor. Bağlandığı şeyin içinde eriyerek hayatını tanımlıyor. İslam dini Allah'a bağlanmayı aşk derecesinde yücelterek din bağını bu şekilde ortaya çıkarıyor ama bunun gerekçelerini de ortaya koyuyor. Fakat bu zamanda sevginin bağlandığı kişi yanlışsa yanlış yerlere götürüyor, sorgulamadan bağlanma ortaya çıkıyor.

Kaliforniya sendromundan devam edebilir miyiz?

Kaliforniya sendromuna dönecek olursak bu sendromun ikincisi belirtisi, ben merkezliyetçilik. Bireyselliğin merkeze alınmasıdır. Bu kişiler sıkıntıyla karşılaştığında empati yapmayı sevmez, kendi çıkarlarını düşünür, bunlar birleştğinde yalnızlık ortaya çıkar, yalnızlık ise sosyal bağların olmadığı ortamdır.

Üçüncüsü, yalnızlıktır. Yalnız insan mutlu olamıyor. Mutluluk hormonunu en çok salgılatan şey sosyal ortamda kendini güvende hissetmesidir, başkasıyla güvende hissetmesidir. İnsanın çadırı varsa kendini güvende hisseder, orada rahatlıkla yatıp kalkabilir, yani sosyal sığınağı vardır demektir. Aile sosyal sığınaklardan birisidir. Sosyal sığınağı olmayan insan ideolojilere, çeşitli dini gruplara bağlanır. Batı'da modern tarikatlar ortaya çıkıyor. Tüm bunlar, yalnızlığı gidermek için ortaya çıkmaktadır. Kişi yalnızlığı giderildiği zaman kendini mutlu hisseder. Modern psikoloji, "istediğini yap, mutlu ol" diyor. Ama sosyal ve pozitif psikolojide insanın başkasını mutlu ederek mutlu olması hem kendisinin mutlu olmasını hem de

başkasını rahatlatıyor. İnsan başkasına karşılıksız iyilikler yaparak sosyal bağları güçlendirir ve hayatı güvenli alan haline getirir.

Dördüncüsü mutsuzluktur. İnsan, mutlu olmayı istiyorsa sadece parasal sermayesini değil sosyal sermayesini de güçlendirmelidir. Aile önceden sevgi yuvası olarak tanımlanırdı. Aileler şimdi güven yuvası olarak tanımlanıyor. Çünkü kişi kendini güvende hissederse mutlu oluyor. Sıla-i rahimde bunu sağlıyor. Sıla-i rahimin yüceltilmesi de bunun içindir.

Empati sosyal bağlardan en önemlisidir. Karşı tarafı anlamak, onun açısından olaylara bakıp değerlendirmek, onunla uzlaşmacı olabilmektir. Empatinin karşıtı ben merkezliyetçiliktir. Empatinin değer olarak yüceltilmesi gerekiyor. Empatinin karşıtı merhametsizliktir.

Yakın ilişkilerde iki tarafın kendini güvende hissettiği ilişkiyi kurabilmek çok önemlidir.

Akrabalık ilişkileri dolayısıyla ruhsal ve psikolojik durumları bozulmuş vakalar size geliyor mu? Onlara nasıl telkinde bulunuyorsunuz?

Aile bağları önemli ama koruyucu ruh sağlığı da önemli. Bazı kişiler geliyor, dini değerlere saygılı, fakat ahlakına bakıyorsunuz, yaşayışı kapita-

list. Eve gidiyor, önce benim çıkarım diyor, kayınvalideyi reddediyor. Benmerkezlik ve kıskançlık aile bağlarına zarar veriyor, sosyal bağlar zayıflıyor. Sosyal bağlar sosyal temas olursa kuvvetlenir. Aile şu anda ego savaşçıları haline geldi; senin dediğin, benim dediğin, senin paran, benim param, senin ailen, benim ailem savaşına dönüşüyor. Hâlbuki asıl amaç ailemizin iyiliği, çıkarı nerededir, bunun düşünülmesi gerekir. Benim çıkarım, demek kapitalist ahlaktır, rekabeti ve üretimi arttırmak için yardımlaşmayı reddeder. Hatta Nietzsche tevazuyu ilkel bir şey olarak görmüştür. Hristiyanlığı yıkıp pagan kültürünü yeniden inşa etmeye çalışan bir doktrin babasıdır Nietzsche. Bunu yaparken de Hristiyanlığın hatalarını

“Batı sürü psikolojisinden kurtulmak için bireyselleşmeyi teşvik etti, tabi gerekliydi de, çünkü insan bireyselleştiği zaman kötü liderler tarafından yönetilemez. Bunun yanında demokrasi adı altında egoizmin doğması, aile bağlarına zarar verdi.”

çok iyi kullanmıştır. Rekabeti ortaya çıkarırken “yardımlaşma ve tevazu işletme maliyetini artırır; yok-sullar güçsüzler yok olsun gitsin” diyerek toplumdaki üstün insanları öne çıkarmıştır. Ancak kişiyi nelerin mutlu ettiği ile ilgili araştırmalarda sosyal bağlara, dini bağlara sahip olan kişilerin daha mutlu olduğu ve yüksek bir güce inananların daha mutlu olduğunu ortaya konmuştur. İman, tevhid, teslim ve tefekkür bu zinciri tamamlıyor.

Şu an evliliklerin gerekçesini doğru oturtamadığımız için kısa sürede boşanmalar, travmalar yaşıyor ve iki taraf da birbirinden kolaylıkla vazgeçebiliyor. Evleniyoruz ama neden iyi aile olamıyoruz?

İki insan âşık oluyor, evleniyor, altı ay sonra boşanıyor. Aşk iyi evliliklerin sebebi mi yoksa sonucu mu? Niye evlenmedin, diye sorulduğunda âşık olmadım ki diyor. Aşk oluyor, evleniyor ama yürütemiyor. Kişiler iyi iş birliği kurabilirse o aşka dönüşüyor ve kalıcı hale geliyor. Bazıları seviyor ama çıkarını seviyor, onun kendisine sağladığı imkânları seviyor. Sevdığı kişiyi kendi uzvu gibi görüyor, yani hep benim gibi algılasın hep benim gibi olsun istiyor, hiç kendi özel hayatı olmasın, hep beni düşünsün, bu bencil bir aşktır. Bu aşk sürdürülemez. Karşı tarafı köle yapmak istiyor. Bazı ilişkiler efendi köle ilişkisi gibidir. Dışarıdan güzel bir ilişki gibi durur, ama bir taraf hep katlanıyordur, bu ilişki yani efendi köle ilişkisi bu çağın ilişkisi değil. Bu dönemde yatay ilişki var. Bizim geleneksel ilişkimizde kadını evin gönüllü kölesi, erkeği de diktatör olarak gören bir ilişki vardı. Bu ataerkil bir toplumda erkeğin hoşuna giden bir ilişkiydi. Ama artık günümüzün ilişkisi bu değil. Mesela Peygamberimizin hayatına baktığımız zaman Hz. Fatma evlenirken ‘sen onun kölesi o da senin kulun olsun’ diyor. İki tarafı birbirine itaat ettiriyor, tek taraflı değil kesinlikle. Hz. Fatma tarzı evlilik Ortadoğu kültürünün hoşuna gitmiş ve onu tercih etmiştir. Osmanlı’da da böyledir. Hz. Aişe’ye bakıyoruz, Efendimiz en uzun evliliğini onunla yapmış ve onun dizinde vefat ediyor. Burada yatay ilişki vardır. Bazı aileler Hz. Fatma tarzı, bazıları Hz. Aişe tarzını örnek alıyor. Modernizm artık kadında özgürleştirme hareketine başladı ve artık erkekler bu dönemde

Hz. Fatma gibi değil Hz. Aişe gibi olan evlilikleri benimsemek zorunda. Her şeye evet diyen bir eş bekleniyorsa bu evlilik yürümüyor, bunu kabullenmezse zamanın ruhunu okuyamamış demektir. Eşin ve çocukların özgür olduğu, ama aynı zamanda ait olduğu bir aile modeli başarılırsa evlilik yürür, bunu başaramazsa bir müddet sonra boşanmaya gider. Müslüman ama ruhta kapitalist tipi çok fazla, burada artık barışçıl olmayan bir rekabet var, acımasızlık var, değerler yıpranması var ve bunun sonucunda boşanma var, mutsuz çocuklar ortaya çıkıyor. Bizim mutluluğu artırıcı şeyler yapmamız lazım. Mesela beyindeki mutluluk hormonu en çok annenin çocuğunu emzirdiğinde ve ikincisi de birisine sevgi ve dostlukla sarıldığında salgılanır. Bizim kültürümüz musafahayı destekliyor, dostluk güven bağının olduğu ilişki demektir. Karşıtı ise düşmanlıktır, mesela helalleşme ve selamlaşma dostluğu arttırır. Beyazıt-ı Bistami’ye birisi gelip: “Şimdi zaman çok kötü, hiç dost yok, herkes çıkarıcı ne yapacağız?” diyor. O da “seni tatmin edecek, menfaatini giderecek dost arıyorsan çok az, bulamazsın, ama yardım edilecek dost arıyorsan çok fazla var.” diyor.

Onun için bizim karşılıksız yardım edebileceğimiz dostlar oluşturmamız lazım. Ama dostluk deyince bana iyi davranan, beni onaylayan insanlar olsun diye düşünüyoruz. Hâlbuki bu çıkar ilişkisidir. Dostunla tartışsın ama sonra sarılırsın. Sıla-i rahim bu yüzden dostluk, arkadaşlık ve aile içi güven ilişkilerinin ortaya çıkması için önemlidir. Anne baba ziyaretlerinin yüceltilmesi, anne babanız yaşlanıp muhtaç olduğunda of bile demeyin hitapları, burada menfaatiniz olmasa bile ona olan hakkınızı düşünerek katlanmak zorundasınız, demektir. Gezip eğlenmek varken gidip hasta bakacaksınız, bu insanın nefesine ağır gelen bir şeydir. Onu huzur evine vermeyi rahatlıkla yaparsınız; ama anne baba bağını devam ettirebilmek, onlara of demeden katlanmak, sevgi ve saygı duymakla olur. İnsan her zaman sevdiği şeyi yapmaz ki bazen hoşlanmasa da doğru olduğu için yapması gereken şeyi yapar. Hayat her zaman olumlu şeylerden oluşmaz, bugün olumsuz olan bir durum yarın ihtiyacın olan bir şeye dönüşür. Ama benmerkezci insan bunu göremez o sadece o anki çıkarını düşünür.

Mesela kanser neden öldürücüdür? Kanser, dokulardaki bağı bozar. Mesela karaciğerdeki bazı hücreler; ‘en önemli benim, vücuda gelen glikozun ve oksijenin çoğu bana gelmeli, hep ben büyümeliyim’ diyor. O hücreler büyümeye başlıyor ve tümör/kitle oluşuyor, daha fazla büyüdüğünde karaciğeri mahvediyor, karaciğerle birlikte kişiyi de öldürüyor. Benmerkezcilik de kişiyi öldürüyor, çünkü bağları ve sınırları bozulmuş, bencil insan, sosyal kanser gibidir. Bu kişi hep bana der, ailesini de kendisini de kaybeder, sosyal sınırlarını koruyamamıştır, sosyolojideki karşılığı suç davranışdır. Başkasının hakkını yiyerek büyüyen insanların ortaya çıkması, terör, mafya gibi, terörün arkasında radikal grupların narsizmi vardır. Hitler kendi ırkıyla etnik narsizm yaptı. Dini gruplarda da dini narsizm ortaya çıkıyor, kendi grubunu dünyanın merkezine alıyor, benim çıkarım diğer dini grupların çıkarından daha önemlidir diyor, kendisinden olmayanı ikinci sınıf insan gibi görüyorsa ve diğer grupları ötekileştiriyorsa bu da dini kullanan bir kanser dokusu gibidir. Birisi ırkı kullanıyordu diğeri dini kullanıyor. Aslında dinin sunduğu tam tersi bir öğretiler. Hz. Muaviye’nin bir toplantısında, sahabilerden birisi hiç konuşmuyor. Muaviye, ‘niye susuyorsun?’ diye sorduğunda sahabeden o zat ‘eğer doğruları söylesem senden korkuyorum, yalan söylesem Allah’tan korkuyorum, en iyisi susmak’ diyor. Doğrular söylenemiyorsa despot bir sistem var demektir. Kayırmacılığın olduğu yerde düşmanlık duygusu artar, güven zayıflar. Sosyal bağlarda adalet duygusu özellikle aile içinde çok önemli.

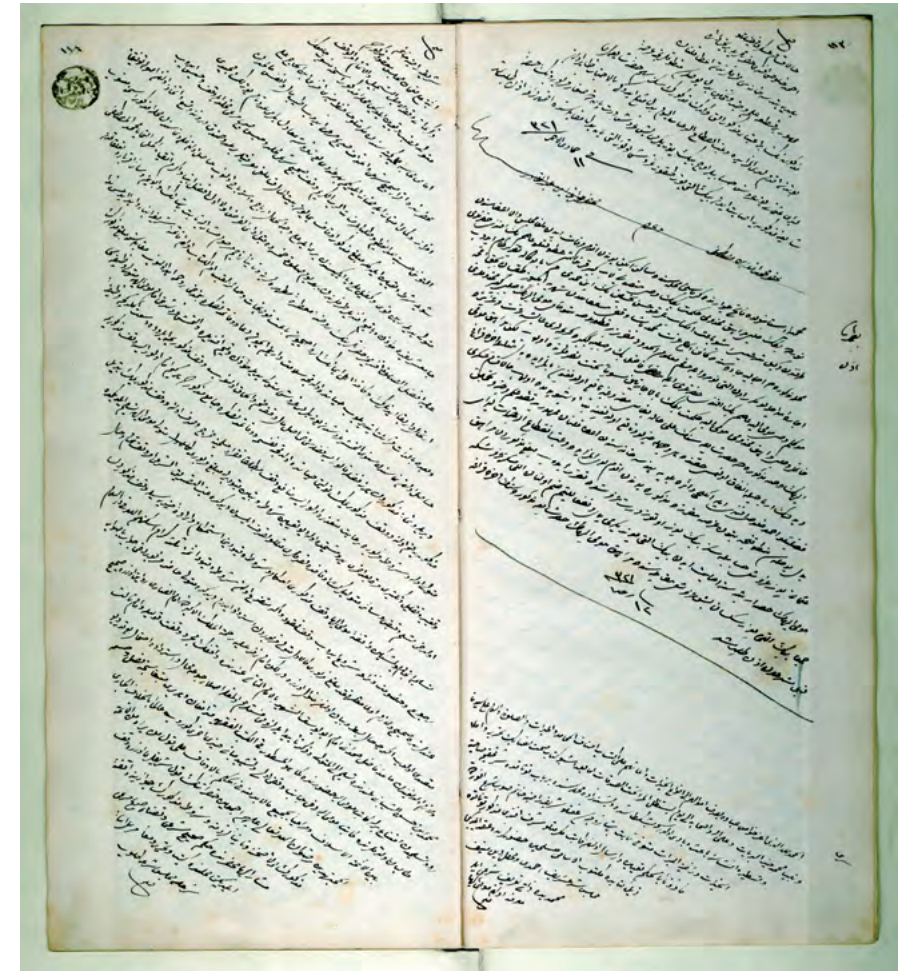
Sahabilerden birine Hz. Peygamber ziyarete gidiyor, evin babası çocuklarından birini sevip okşarken, diğerine soğuk davranıyor, Hz. Peygamber “Çocuklarının seni eşit sevmesini ister misin?” o da “evet” Hz. Peygamber de “O zaman sen de eşit sev” buyuruyor. Bütün sosyal bağlarda bu adalet ve merhamet dengesinin kurulması gerekiyor.

Sizin hayatınızda sıla-i rahim nerede duruyor?

2009’da babam vefat etti, yanımda ve hastanede... Annem de geçtiğimiz nisan vefat etti. O da hastanede vefat etti. Ona biz bebek gibi bakarak son günlerini geçirtmeye gayret ettik. Kendi açımdan içim çok rahat.

Etrafımdakilere diyorum anne babanıza en güzel şekilde bakın! Karşılıksız sosyal hediye sevgi dolu bir bakış, tebessüm, güzel birkaç söz ve sıcak bir dokunuştur. Bu dört şey sosyal ve psikolojik hediyedir, çok ucuzdur. Bunu bir insan anne babasına eşine çocuğuna verdiği zaman, karşı taraf çok mutlu oluyor hem de güven ortamı oluşuyor. Annem son dönemlerinde Alzheimer hastasıydı. Ona tabakta yemek getiriyorlardı ve tabağın kenarına yemeğin bir kısmını ayırıyordu, bunu çocuklarıma verin diyordu. Böyle bir anneye nasıl davranırsınız? Tamamen çocuk odaklı düşünüyor. Biz üç kardeşiz, hep ona dikkat etmeye çalıştık. Hatta bir kitapta evli çift anlatılır. Eşlerden birisi Alzheimer hastası ve hastaneye her gün ziyaretine gidiyor. Ona soruyorlar: “eşin seni tanımıyor ki niye gidiyorsun?” o da “O beni tanımıyor ama ben onu tanıyorum.” diyor. Ona gitmeyi vicdani bir sorumluluk olarak görüyor. İnsanın zihinsel belleği zayıflasa bile duygusal belleği devam ediyor. Kendisine sevgi dolu bir dokunuş olduğunda onu tanımasa bile o dokunuştan güven oluşuyor, rahatlıyor. Bunun hepsinin beyinde bir karşılığı var. Bunları yapın bunların hiçbirisi ücretli değil. Aileye, anne-baba ve akrabaya karşı bunları yapsak bunların vereceği huzur parayla ölçülmez. En güzel hediye sosyal hediyedir. ■

etrafıca ele alındığından burada sadece yakın veya uzak akrabaya yapılan vakıflar daha doğrusu sıla-i rahim üzerinde durulacak ve böylece Osmanlı vakıf kurucularının bu tür vakıfları kurmaktaki gayeleri, hedefleri ve onları bu tür faaliyetlere sevk eden âmiller irdelenecektir.

Evet, bu düşüncenin kaynağı da Kur'an ve hadislerdir. Bu bağlamda, “Onlar, mallarını akrabaya, yetimlere, miskinlere, yolculara, dilencilere, esirlere severek verirler”² âyet-i kerîmesi ve Hz. Peygamber’in, “Fakire sadaka sadakadır; yakın akrabaya sadaka ise hem sadaka hem de sıladır” hadisini zikredebiliriz.³ Keza bir diğer hadiste, Hz. Peygamber’in “Allah’a ve âhiret gününe iman eden misafirlerine ikram etsin; Allah’a ve âhiret gününe iman eden sıla-i rahimde bulunsun”⁴ hadisi; Resûlullah’a, hangi sadakanın daha hayırlı olduğuna ilişkin bir soruya, “akrabaya verilir, çünkü bunda bir sadaka, bir de sıla-i rahim sevabı var” şeklindeki cevabı;⁵ sahâbeden Ebû Talha’ya yapacağı sadakalarda akrabalarını tercih etmesini tavsiyesi de mervidir.⁶ Hatta öyle ki, Resûlullah’ın müslüman olmayan yakın akrabaya karşı da sıla-i rahimde bulunulabileceğine işaret ettiği bilinmektedir.

Bu âyet ve hadislerin yanı sıra, çok erken devirlerde İslâm toplumunda Kitabü’l-Birr ve’s-Sıla gibi başlı başına iyilik ve sıla-i rahimi ele alan kitapların yazıldığı gibi bu konulara kısmen yer veren eserler de vardı. Bu kitaplar Osmanlı toplumunda camilerde, medreselerde, tekkelerde, zâviyelerde okunduğu, anlatıldığı ve hatta vakfedildiği de bilinmektedir. İşte bu kitaplarda başta ana-baba olmak üzere bütün aile fertlerinin ve diğer

yakın ve uzak akrabaların gözetilmesi, korunması üzerinde durulurken; köle ve hizmetçilerin de akrabalarla birlikte ele alındığı görülmektedir.⁷

Bütün bu âyet ve hadislerin telkiniyle hayır ve hasenâta girişen ve vakıf kuran bu insanların, beşerî arzu ve düşüncelerinin de vakfiyelerine yansıdığı görülmektedir. Sözelimi, birisi “ bu dâr-ı dünyada sebep-i zikr-i cemil” yani bu dünyada iyi anılmak için;⁸ bir diğeri “vâkıfına ömr-i sâni (ikinci bir ömür) idüğünü izân eylemek”ten dolayı;⁹ bir başkası “ bu mesken-i fenâ ve mevtini inaya vedâ eyledikten sonra, sebep-i zikr-i müstetâb ve bâis-i duâ-yı müstecâb olmağ” için¹⁰ vakıf tesis ettiğini belirtirken; bir diğeri de “bizden sonra bizi tanımak isterseniz bıraktığımız eserlere bakın, çünkü bizi en iyi tanıtan eserlerimizdir”¹¹ diye vakfiyesine kayıt düşmüştür. Bir

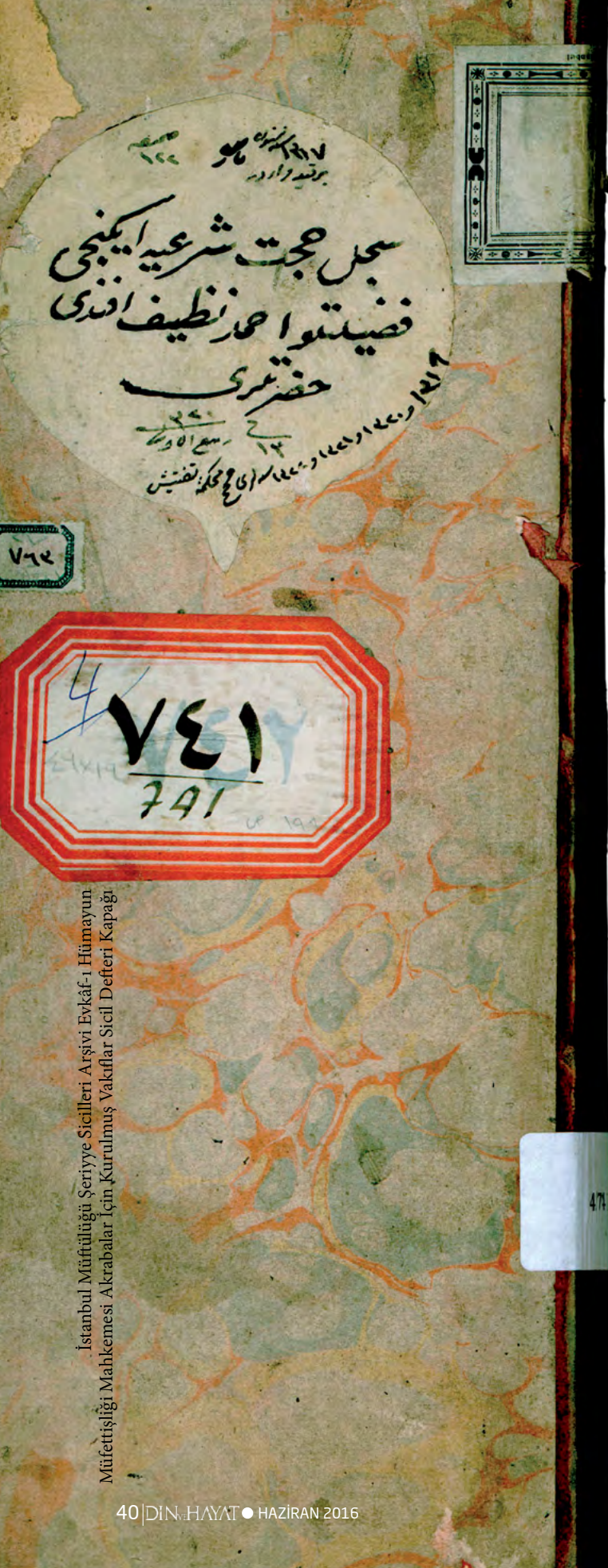
OSMANLI VAKIFLARINDA AKRABALIK VE SILA-İ RAHİM

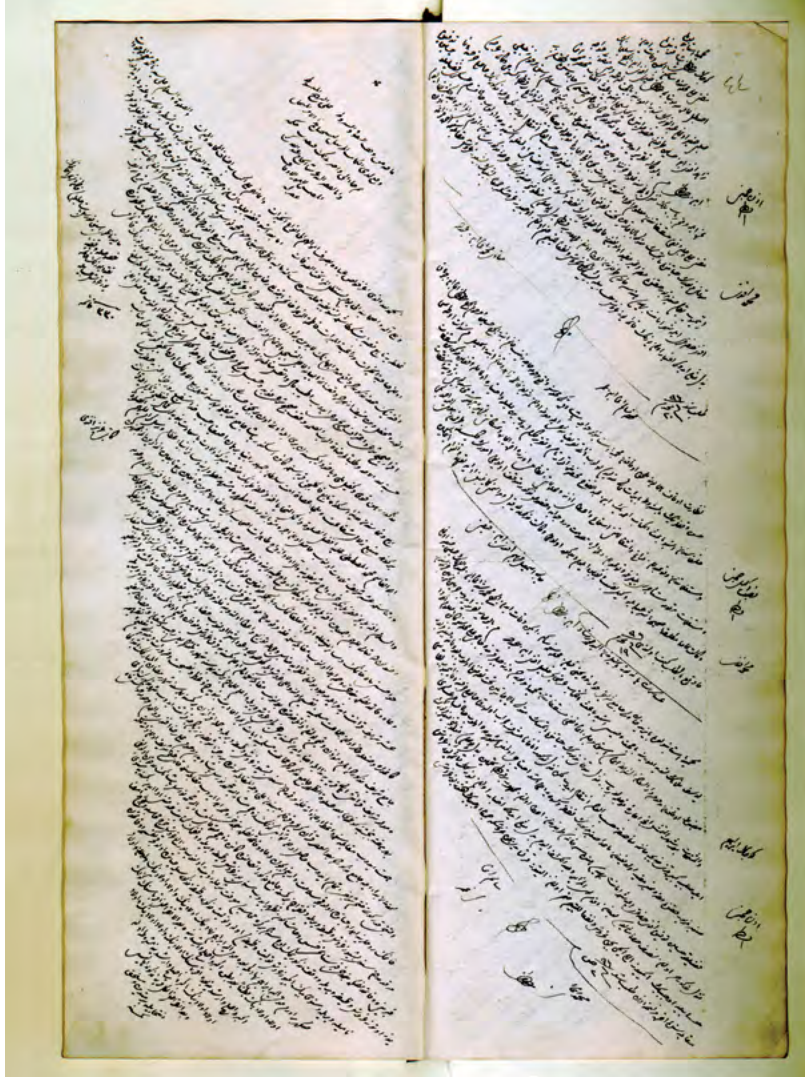
Prof. Dr. Hasan YÜKSEL
Cumhuriyet Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Hemen hemen bütün vakfiyelerde geçen, “Âdemoğlu öldüğünde amel defteri kapanır; yalnız sadaka-i câriyesi, ilmî bir eseri ve kendisine dua eden hayırlı bir evlâdı olanın amel defteri kapanmaz” (Müslim, “Vasiyyet”, 14) hadisindeki sadaka-i câriyeyi İslâm ulemâsı ‘vakıf’ olarak algılamış ve böyle amel etmiştir. Kanunî bir zorunluluk olmadan varlıklı müminlerin mallarını, mülklerini toplumun ihtiyaç duyduğu hizmetleri karşılamak, başka bir ifadeyle fakire fukaraya, yetime, miskine, yolcuya, talebeye ve benzeri sosyal hizmetlere el atıp katkıda bulunmak gayesiyle vakfetmeleri; işte İslâm’ın bu sadaka-i câriye düşüncesine dayanmaktadır.

Bilindiği üzere toplumun temeli ailedir. İslâm’ın ilk devirlerinden itibaren bu sadaka-i câriye fikrinden ortaya çıkan vakıf müessesesiyle varlıklı müslümanlar da, toplumun sosyal, kültürel, dinî hizmet ve ihtiyaçlarına katkıya kendi aile ve yakın akrabadan başlamışlardır. Bunun için bu makalede Osmanlı toplumunda aileye yönelik tesis edilen vakıflardan hareket edilecektir.

Bu arada akıllara, İslâm’da mülk edinme, miras bırakma, vasiyet ve hibede bulunmak gibi ferdin hâl-i hayatında hür iradesiyle tasarrufta bulunabileceği veya ölümünden sonra geçerli olabilecek hak ve salâhiyetleri bulunduğu halde niçin durup dururken malını ve mülkünü tamamını veya bir kısmını kendilerine, çocuklarına veya başkalarına vakfettikleri sorusu gelebilir. Ancak daha önce “Türk Toplumunda Vakıf-Aile İlişkisi” başlıklı bir makalede¹ bu mesele

başkası da “evlâdının ihtilâf ve cidâle düşmelerinden ve emvâlini gayri meşru yerlere sarf etmelerinden endişeye düşen kimselere emvâlinin rakabelerini vakf ve zevâidini ve gallâtını tesbîl eylemek suretiyle emlâkini zevâl ve itlâfa mahkûm olmaktan korumak ve müebbeten yaşatmak”¹² gayesiyle vakıf yaptığını ifade etmiştir.

Bu âyet ve hadislerde geçen “akraba”, “yakın akraba” kelimeleri özellikle vakfiyelerde şer’î miras hukukuna göre “ashâb-ı ferâiz”¹³ arasında yer almayan akrabalara “asabe”ye¹⁴ işaret olarak algılandığı ve böyle kabul edildiği anlaşılmaktadır. Gerçi İslâm hukukunda nesep cihetinden, evlilik ve süt kardeşliği yönünden

meydana gelen akrabalık fıkıhta geniş bir alanı ihtiva eden bir konudur; değişik hak ve hukukun yanı sıra, bir takım mükellefiyet ve yasakları da ihtiva etmektedir.¹⁵ Ancak Ebü'l-Ulâ Mardin’in vakıf hukukuna ilişkin ders notlarında, “vâkıf akrabasına vakf ettiğini tasrîh etse burada ebeveyn ve evlâdın istifadesi kabil midir?” sorusuna “Karîb tabiri örfen evlâda ve ebeveyne isti’mâl edilmiyor. Evlâd ve ebeveyn tabiri karâbet lafzına dahil değildir; binaenaleyh bunlar hissedenden mahrum kalacaklardır.”¹⁶ şeklindeki ifadelerinde anne-baba ve çocukların dışındakilerin akraba olarak telakki edildikleri görülmektedir. Bununla beraber, burada bu tartışmalara girilmeyecek, sadece vakfiyelerde akrabaya, köleye, câriyeye, beslemeye tahsis edilen aynî hak ve imtiyazlar, söz konusu edilecektir.

Evet, her ne kadar Türk Dil Kurumu’nun bugünkü Türkçe Sözlüğü’nde “sılayırahim”¹⁷ sadece “anne-baba ve akrabayı ziyaret etme” olarak tanımlanmışsa da, vakfiyelerdeki kayıtlarda ve eski kültürümüzde bu terimin daha geniş bir anlamı ihtiva ettiğini göstermektedir. Burada buna ilişkin muhtelif vakıf kayıtlarını ikiye ayırarak sunabiliriz:

A- Devlet yönetiminde herhangi bir makama ve servete erişenlerin kimileri, doğup büyüdükları ve zamanla ayrıldıkları memleketlerine vakıf yoluyla yatırım yaptıkları, diğer bir ifadeyle sıla-i rahimde bulundukları görülmektedir. Mesela, aslen Gelibolulu olan Mevlânâ Mehmet Dağı, Nisan 1599 tarihinde tesis ettiği vakfiyesinde, özetle, “İslâm’ın en güzel beldesi ve cihat yurdu olan Gelibolu, asıl memleketim olup “vatan sevgisi imandandır” sözüne binâen burada Allah rızası için vakıf kurdum”¹⁸ demektedir.

Keza Aralık 1638 tarihli vakfiyesine göre, aslen Anadolu’nun Isparta Sancağı’nın Uluborlu kasabası Ahi Bahaeddin Mahallesi ahalisinden olup İstanbul’un Tercüman Ferid Mahallesi’nde ikamet eden Kadı Sarızâde Mustafa Efendi, tesis etmiş olduğu vakıf yoluyla memleketi daha doğrusu sılası olan Uluborlu’daki Şeyh Arap Camii’ni tamir etmiş, bu camiye bitişik bir mektep yaptırmış ve caminin imamına ve mektebin muallimine de maaş bağlamıştır.¹⁹

B- Vakıf kurucularının tesis etmiş oldukları vakıflar yoluyla kendilerine mesken, iş, tasarruf hakkı, aynî ve nakdî gelir tahsis ettikleri aile bireylerini, akraba ve yakınlarını da iki grup halinde mütalaa etmek mümkündür. Vâkıfın kendisi, zevceleri, ümmü veledleri, kız ve erkek evlâtları, torunları, erkek ve kız kardeşleri, kardeş çocukları, anne tarafından erkek kardeşleri, hala-zâdeleri, daha doğrusu kan bağıyla (irsiyet tarikiyle) kendilerine bağlı olanlar birinci grup; sıla-ı rahimi konu alan ahlâkî ve dinî kitaplarda yakın akrabalarla birlikte ele alınan köleleri, câriyeleri, “besleme” diye nitelenen hizmetkârları ve müdebbbereleri²⁰ de ikinci grup olarak tasnif etmek mümkündür. Daha sonra değinilecek olan bu ikinci gruptakilerin, kimi zaman kan bağıyla aileye bağlı bulunan akrabalarından öne alındıkları da olmuştur.

Bu gruplara vakıflar yoluyla yapılan aynî ve nakdî yardım, tahsis edilen hak ve imtiyazlar; bunlara ilişkin bazı kayıt ve misaller:

1- 13 Mayıs 1683 tarihli vakfiyesine göre, Ali Paşa kızı Ümmühan Hatun, anne tarafından kardeşi (li-ümm /er karındaşı) Mustafa Çelebi’nin oğulları Mehmet Çelebi ile İsmail Çelebi’ye gündelik beşer akçe gelir bağlamıştır; öldüklerinde maaşlarının erkek ve kız

çocukları arasında eşit olarak (ale’s-seviyye) bölüşülüp ödenmesini şart koşmuştur. Ayrıca beyaz câriyelerinden Serbâde, Sâliha, Fadime ve Râbia’ya da gündelik birer akçe gelir tahsis eder; bu câriyeler öldüklerinde kendilerine tahsis edilen maaşların nesilleri kesilinceye değin erkek veya kız olsun ödenmesini istemektedir. Zenci câriyelerinden Ayşe, Fatma ve Mahmure’ye de aynı şartlarla gündelik birer akçelik gelir tahsis etmiştir. Ümmühan Hatun, “besleme tabir olunur hizmetkârlarından Züleyha’ya” da aynı şartlarla günlük birer akçe verilmesini vakfiyesinde şart koşmuştur.²¹

“Her ne kadar Türk Dil Kurumu’nun bugünkü Türkçe Sözlüğü’nde “sılayırahim” sadece “anne-baba ve akrabayı ziyaret etme” olarak tanımlanmışsa da, vakfiyelerdeki kayıtlarda ve eski kültürümüzde bu terimin daha geniş bir anlamı ihtiva ettiğini göstermektedir.”

2- Kapı ağası İsmail Ağa, Ekim 1625 tarihinde tesis etmiş olduğu vakfının gelirinden kardeşi Vezir İbrahim Paşa’nın sülbi oğlu Abdülbaki Çelebi’ye gündelik dokuz akçe, hala-zâdesi Mehmet Çelebi ve Abdurrahman Çelebi’ye her birine gündelik sekizer akçe, diğer kardeşi Kapıcıbaşı Ahmet Ağa’nın evlâtlarından Mehmet ve Ali’ye gündelik dokuzar akçe, diğer hala-zâdeleri Süleyman ve Mehmet’e günlük beşer akçe, âzatlî câriyelerinden (âtikelerinden) İftihâr ve Sâliha’ya günlük sekizer akçe, Fatma, Hatice, Safiye ve Aliye adındaki diğer âtikelerine de günlük dörder akçe verilmesini; bu şahıslar öldüklerinde kendilerine tahsis edilen maaşların nesilleri devam ettikçe evlâtlarına ödenmesini şart koşmuştur.²²

3- Üsküdarlı Şeyh Mahmut bin Fazlullah vakfettiği menzilde bekâr olmak şartıyla bütün âzatlî köle ve câriyelerine oturma hakkı (süknâ hakkı) tahsis etmiştir; Zülâle binti Abdullah adındaki bir diğer vakıf kurucusu, vakfettiği meskenlerin ikisini, müdebbirelerinin (ölümünden sonra hürriyetlerine kavuşacak olan câriyeleri) oturmaları için tahsis etmiştir.²⁴

4- Vakıf akarı, bir ev bir incirlikten ibaret olan Aydınli hamal Ahmet, vakfının gelir fazlasını ve tevliyetini hayatta oldukça kendisine, ölümünden

sonra hanımı Fatma'ya ve daha sonra hemşire-zâdesi Mustafa'ya şart koşmuştur.²⁵

5- Vakıf yoluyla akrabaya sıla-i rahimde bulunmanın Selçuklular'dan beri sürdüğü görülmektedir. Sözelimi, 1320 (Evâil-i Şevval 721) tarihli vakfiyesine göre, Rahatoğlu adındaki bir vâkıf, vakıf gelirinin beşte birini muhtaç akrabalarına, kendisinin, babasının ve kardeşlerinin azatlılarına ve bunların soyundan gelen çocuklardan muhtaç olanlara şart koşmuştur.²⁶ Yine Selçuklu ümerâsından Sâhip Kıvâmüddin 1321 tarihinde tesis ettiği vakfının gelirinin beşte birini akrabasından fakir olanlara, yaşlılara, yetimlere, dullara ve mahkûmlara şart koşmuştur.²⁷

Osmanlı vakıf kurucuları, tesis etmiş oldukları bu vakıflarla; başta yakın hısım ve akrabaları olmak üzere, toplumda gelir dengesizliğinden doğabilecek haset, sürtüşme ve benzeri sosyal çatışma ve çalkantıların sebep olabileceği sorunların daha esnek bir hâl alıp geçmesine ve yerini karşılıklı saygı, sevgi ile hoşgörüyü bırakmasına katkı sağladıklarını söyleyebiliriz. Böylece, günümüzdeki gibi toplumun birbirine yabancılaşıp bigâneleşmesini asgariye indirmişlerdir, denilebilir. Bir diğer ifadeyle Osmanlı vakıf kurucuları başta aile bireyleri olmak üzere akrabaya sıla-ı rahimde bulunarak toplum hayatında bir denge ve istikrar sağlamış; daha dirâyetli bir cemiyyetin oluşmasına hizmet etmişlerdir.

Osmanlı vakıf kurucuları tesis etmiş oldukları bu vakıflarla; kendilerine herhangi bir şekilde yardım ettikleri veya görev verdikleri kimselerde, aile fertleri, akrabaları ve hısımları başta olmak üzere kendilerinden belirli nitelik ve ahlâki değerler arayarak, Osmanlı toplumundaki ahlâki değerleri ve normları da korumayı amaçlamışlardır. Başka bir ifadeyle Osmanlı-İslâm toplumunda istenen veya aranan “ideal insan tipi”ni oluşturmaya çalışmışlardır. Sözelimi Şubat 1462 tarihli vakfiyesine göre, Zağanos Paşa vakfının yönetimi oğullarına, ardından bunların çocuklarının aslâhına, sonra kızlarına ve nesli münkazir olduğunda kölelerinin ve köle çocuklarının aslâhına tevdi etmiştir.²⁸ Zağanos Paşa'nın zevcesi Nefise Hatun da 1491 tarihli vakfiyesinde neslin inkırâzından sonra vakfının tevliyyetini iki oğlunun utekâlarının aslâhına tevcih etmiştir.²⁹ Gerçi bu düşüncenin daha Selçuklular'dan beri mevcut olduğu görülmektedir. Mesela, vakfının tevliyyetini torunu Şemseddin Mehmet'e bırakan Selçuklu devlet adamı, Sâhip Ata Fahreddin Ali, torununun nesli kesilince vakfın yönetimini âzat edilmiş kölelerinin aslâh ve erşedine tevcih edilmesini şart koşmuştur.³⁰

Hülâsa-i kelâm, gündelik hayatımızda yeniden sıla-i rahim anlayışına yer verilmesi, toplumda görülen duyarsızlaşma, hoşgörüsüzlük, yabancılaşma ve bunun sonucu yaşanan yalnızlık gibi sorunların azalmasına katkı sağlayabilir mi? Sanırım sağlar. ■

DİPNOTLAR

- 1 Yüksel, Hasan, “Türkler”, X, 461-469.
- 2 Bakara, 2/177.
- 3 el-Kübeysî, Muhammed Ubeyd Abdullah, Ahkâmü'l-vakf fi'ş-şeriatil-İslâmiyye, I, Bağdat, 1977, 42-44.
- 4 el-Buhârî, Muhammed b. İsmail, Kitabü't-tarihü'l-kebir (nşr. Abdurrahman b. Yahya el-Yemânî v.dğr.), I-IX, Haydarabad, 1360-80/1941-60.
- 5 Çağrı, Mustafa, “Sıla-i Rahim”, DİA (İstanbul 2009), XXXVII, 112-113.
- 6 Kübeysî, a.g.e., I, 44.
- 7 Çağrı, s.113.
- 8 VGMA, Def. Nu: 1993/68.
- 9 VGMA, Def. Nu: 738/31.
- 10 VGMA, Def. Nu: 608/115.
- 11 VGMA, Def. Nu: 449/129/5.
- 12 VGMA, Def. Nu: 608/115.
- 13 Fıkıhta terekeden kendilerine şer'an muayyen sehîm takdir olunan verese.
- 14 Ekseriyetle, şer'an miras alamayan akrabalara denir.
- 15 Akyüz, Vecdî, “Akraha”, DİA., C. 2 İstanbul 1989, 285-287; Ahmet Özel, “Akreb”, DİA., C. 2, İstanbul 1989, 288-289.

- 16 Ebü'l-Ulâ Beyefendi [Mardin], Ahkâmü'l-Evkaf, İstanbul: Dârü'l-Fünûn Matbaası, 1338-1339, 107-108.
- 17 Türkçe Sözlük, Ankara, 2011, s. 2095.
- 18 VGMA., Def. Nu: 581/2; 488/466.
- 19 VGMA., Def. Nu: 386/218/62.
- 20 Efendisinin ölümüyle hüriyyetine kavuşacak olan câriye.
- 21 VGMA, Def. Nu: 624/280.
- 22 VGMA, Def. Nu: 2138/50/35.
- 23 VGMA, Def. Nu: 611/1/1.
- 24 VGMA, Def. Nu: 1763/115.
- 25 Kunter, Halim, Baki, “Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd”, VD., I, Ankara, 1938, 124.
- 26 Kayaoğlu, İsmet, “Rahat oğlu Vakfiyesi”, VD, XIII, 1981, 1-29.
- 27 VGMA., Def. Nu: 578/3.
- 28 VGMA., Def. Nu: 581/488.
- 29 VGMA., Def. Nu: 581/514/489.
- 30 Bayram, Sa'dî, A. Hamdi Karabacak, “Sahib Ata Fahreddin Ali'nin Konya İmâreti ve Sivas Gökmedrese Vakfiyeleri”, VD., XIII, Ankara 1981, s. 55.

Morgan Ailesi - 1906

BATİ KÜLTÜRÜNDE AİLE İLİŞKİLERİ VE “SILA-İ RAHİM”

Prof. Dr. Adnan Bülent BALOĞLU
DİB Başkanlık Müşaviri

Ahd-i cedid'de Pavlos şöyle der: “Şayet bir kimse kendi akrabalarını ve özellikle de kendi ailesini gözetmezse, imanı inkâr etmiş olur ve bir kâfirden daha kötüdür” (1 Timothy 5:8). Bu İncil âyeti, aileyi ve yakın akrabayı gözetmek, desteklemek, onlarla ilişkiyi devam ettirmek, muhtaçlarsa yardım etmek veya bakmak şeklinde özetlenen ve kültürümüzdeki yaygın kavramıyla “sıla-i rahim” olarak bilinen ‘beşerî yakınlık’ ilkesi hakkında Hıristiyanlığın bakış açısını net bir biçimde vermesi bakımından önemlidir. İfadenin açık mânasına göre, aileyi ve akrabaları gözetmek iman ile eşdeğerdir; bu ilkeyi gözetken kimse gerçek hıristiyandır. Söz konusu âyetin birkaç âyet öncesinde kendisine bakacak çocukları ya da torunları olmayan yaşlı dul kadınlara bakma görevi kiliseye havale edilir ve ardından şu söylenir: “Fakat çocukları veya torunları varsa, bunlar öncelikle kendi ev halkına yardım ederek Tanrı yolunda yürümeyi ve büyüklerine iyilik borcunu ödemeyi öğrensinler. Çünkü bu Tanrı'yı hoşnut eder” (1 Timothy 5:4).

İncil de, diğer kutsal kitaplar gibi, aileye, aile ve yakın akraba dayanışmasına ve ilişkilerine önem verir; en azından ilgili âyetlerin ifadelerinden anlaşılan budur. Bu konudaki hıristiyan yoruma göre, Tanrı'nın kendisi, yalnız ve içine kapalı bir varlık değildir; tam aksine hayatın, karşılıklı ilişkinin ve sevginin bir öznesi ve kaynağıdır. Bu sebeptendir ki, insanlar da sevgi temelinde yaratılmışlardır ve istikametleri de sevmeye ve sevilmeye doğrudur. O halde, evlilik ve aile denen şeyler, insanın temel ihtiyacı olan sevgi, emniyet, destek ve yardımlaşma ile paralellik arz eden yaşam tarzlarıdır.¹ İkinci Vatikan Konsil'inde, modern dünyadaki sosyal ilişkilerin âhengi bakımından evlilik ve aile ön plana çıkarılırken, aile üyeleri arasındaki dayanışma hakkında da şu mesaj verilir: Ailenin yaşayan üyeleri olarak çocuklar, ebeveynlerini kutsal ve onurlu kılmak için ellerinden geleni yapmalıdırlar. Yani çocuklar, anne-babalarına nezaketle muamele etmeli, onlara karşı şükran, sevgi ve güven duygularını her vesileyle ifade etmelidirler. Yaşlılığın sebep olduğu yalnızlık, çaresizlik ve güçsüzlük

“Modernleşme ve endüstrileşmenin olumsuz etkilerinin en fazla hissedildiği kurum da aile ve aile ilişkileri olmuştur. Göç, şehirleşme, çalışma hayatının hızlı temposu gibi sebepler geleneksel hristiyan toplumunun sosyal değerlerini ve tabiatıyla ilişkilerini ister istemez aşındırmıştır.”

anlarında onların yanlarında olmalı, zorlukları aşmalarına yardımcı olmalıdırlar.² Anne ve babanın şerefine korunması, ailevi konularda otoritesinin de korunması anlamına gelir.

Aynı şekilde, Nûh (a.s.)’ın selden kurtarılması da ferdi bir kurtuluş olarak görülmez. Bu kurtuluş, kendisi ile birlikte hanımı, oğulları ve oğullarının hanımları için de bir kurtuluştur; yani aile için toptan bir kurtuluştur (Genesis 6:18). Durum böyle olunca, aile kurumu önemlidir; aile bireylerinin tamamı önemli ve değerlidir; aile içi ilişkilerin sağlıklı olması ailenin saadeti ve geleceği için önemlidir; yakın akrabanın gözetilmesi ve korunması hem ailenin toplum içindeki değerini tespit için hem de toplumsal dayanışmanın tesisi için önemlidir. Özetle, ailenin kurtulması demek, toplumun ve toplumsal ilişkilerin kurtulması demektir.

Kısaca özetlediğimiz üzere, kültürümüzdeki tam karşılığını yansıtmasa da, sıla-i rahim olgusunun Batı hristiyan toplumu nezdindeki teorik boyutu bu şekildedir. Ne var ki modernleşme ve endüstrileşmenin olumsuz etkilerinin en fazla hissedildiği kurum da aile ve aile ilişkileri olmuştur. Göç, şehirleşme, çalışma hayatının hızlı temposu gibi sebepler geleneksel hristiyan toplumunun sosyal değerlerini ve tabiatıyla ilişkilerini ister istemez aşındırmıştır. “Tanrı’nın gizemini keşfetme ve açıklama görevini deruhte eden” Kilise’nin bugün, insan onuru başta olmak üzere, evliliğin ve ailenin soylu konumunu genç nesillere anlatma ve ayrıca, geleneksel yaşam biçimlerinin çözülmesini engelleme hedefine yönelik sosyal projelerin motor gücü olması amaçsız ve beyhûde değildir. Kilise, endüstrileşme ve modernleşmeyle birlikte yaşanan hızlı sosyal değişimlerin hem bireyin hem de toplumun anlam ve değerler

sistemini ciddi erozyona uğrattığının farkındadır. Bu bakımdan Kilise, geleneksel hayat tarzının önemli bir unsuru olan “yakın akraba için fedakârlık yapma, onu kollama, koruma ve darda ise yardımına koşma” şeklindeki “sıla-i rahim” düsturlarının giderek yerini alan bireycilik ve bencillik ile mücadelede ön saftadır.

Batı’nın kültür iklimi homojen değildir; davranış ve alışkanlık kalıpları da homojen değildir. Bu farklılığın temelinde bölgesel, coğrafi, iklimsel unsurlar kadar, sosyal, siyasî, tarihî ve dinî tecrübeler de yatar. Ayrıca ülkelerin sekülerleşme, modernleşme, sanayileşme düzeyleri, yönetim biçimleri de farklıdır. Konuya sıla-i rahim açısından bakacak olursak, refah seviyesi üst düzey olan, sosyal imkân ve yardımların daha fazla olduğu ülkelerde bireysel, ailesel ve toplumsal alışkanlıklar, uygulamalar ve değerler diğerlerine nispetle daha hızlı bir çözülme ile karşı karşıyadır. Kapitalizmin yarattığı ileri refah ve zenginlik düzeyi ile birlikte daha fazla özgürleşme ile birlikte bunun neticesinde görülen bencilleşme, yalnızlaşma ve soyutlanma, tabii olarak, geleneksel bağların ve ilişkilerin kopmasını hızlandıran bir durumdur. Geleneksel değerleri altüst eden Kapitalist sistem, bir taraftan özgürleştirdiği diğer taraftan yalnızlaştırdığı, soyutladığı, önemsizleştirdiği ve güçsüzlük duygusu aşıladığı bireyleri çevresinden kopartarak kendi ayakları üzerinde durmak mecburiyetinde bırakmıştır. Bu garâbet duruma ilâveten, yaşam standartlarının ve kalitesinin artmasıyla yaşam süresinin artması ve buna bağlı olarak yaşlı nüfusun hızla çoğalması da aile içi ilişkilerde bir değişime sebep olmaktadır; bu durum, yaşlı nüfusun aleyhine olacak bir seyir takip etmektedir. Yaşlı bakım evlerinin ve yurtlarının sayısı artarken bu mekânlara düşen yaşlı sayısı da haliyle artmaktadır.

Bu mekânlar, paralı zengin yaşlılar için özel sektörcü tasarımlı beş yıldızlı otel konforu sunan tarzdan, parasız ve kimsesiz yaşlılar için devletin finanse ettiği standart tarza kadar bir dizi çeşitlilik sergilemektedir.

Yaşlılara muamelenin kültürden kültüre farklılık arz ettiğinin altını çizen Pulitzer ödüllü ABD’li bilim adamı Jared Diamond, toplumların, yaşlılarını ya onlara bakarak onurlandırdıklarını ya da kendi kaderlerine terk ettiklerini söyler. Diamond, Fiji’nin köylerinde geleneksel âdetlerin yaşatıldığını ve bu çerçevede yaşlılara ölünceye kadar ya ailenin ya da arkadaşların baktığını, Amerika’da ise doğrudan bakım evlerine veya yurtlarına gönderildiklerini ifade eder. Ona göre, bugün Batı toplumunda hem aileler hem de çocuklar ve torunlar rahat ve konforlu bir hayat sürmek istediklerinden, birbirleri için yapacakları fedakârlıkların artık belli bir sınırı vardır. Bu sebeple, hem ebeveynlerin çocuklarına hem de çocukların ve torunların yaşlı ebeveynlerine bakmalarını beklemek saf /naif bir beklenti olacaktır. Diamond, söz konusu manzaranın bilimsel karşılığının tam bir “doğal seleksiyon” olduğuna dikkat çeker: “Bunun mânası şudur: Bazı şartlarda çocuklar ailelerini ya da aileler çocuklarını terk edebilirler veya öldürebilirler.”³

Bugün Batı’da aile yapıları ve dinamikleri büyük bir dönüşüm yaşamaktadır. Bu dönüşümle birlikte geleneksel hristiyan toplumunun değerleri hızla aşınmaktadır. Geniş çekirdek aile yapıları giderek küçülmekte; boşanmalar, evlilik dışı birlikte yaşamalarla beraber tek kişilik aileler çoğalmaktadır. 18 yaşına

“Refah seviyesi üst düzey olan, sosyal imkân ve yardımların daha fazla olduğu ülkelerde bireysel, ailesel ve toplumsal alışkanlıklar, uygulamalar ve değerler diğerlerine nispetle daha hızlı bir çözülme ile karşı karşıyadır.”

gelen çocuklar da istedikleri an evden ayrılma özgürlüğüne sahiptirler. Cinsiyet rolleri ve nesiller arası ilişkiler de bu dönüşümden nasibini almaktadır. “Aile” kavramı ailenin üyeleri arasında bir “ortak davranma ve hareket etme” fikrini çağırırsa da, kararlarda ve ilişkilerde bireysellik daha ön plandadır. Bir başka deyişle, aile bireyleri arasındaki ilişkiler ‘liberal’ çerçevede cereyan etmektedir. Meselâ, İsveç toplumundan örnek verecek olursak, pek çok ailede banka hesapları ayrıdır ve harcamalar da bireyseldir; eşlerden biri ev kirasını öderken, diğeri mutfak harcamalarını üstlenmektedir. Bununla birlikte, aile bağlarının güçlü olmadığı kanısına varmak yanlıştır. Bütün bunlar devletin “sosyal devlet” anlayışıyla toplumun bireyleri üzerindeki yükü azaltma projesinin aile içindeki küçük bir uygulaması olarak da görülebilir.

Tek kişilik ailelerin giderek yaygınlaşması, modern hayatla birlikte aile ve yakın akraba ilişkilerindeki çözülmeye işaret eden bir başka önemli durumdur. 2012 yılında yapılan bir araştırmaya göre, İngiltere ve Belçika’da çocukların yüzde 24’ü sadece ya annesiyle ya da babasıyla birlikte yaşamaktadır. Onları sırasıyla Danimarka, Fransa, İrlanda, İzlanda, Portekiz, Norveç, İsveç, Avusturya ve diğer Batı ülkeleri takip etmektedir. Uzmanlara göre bu durumun başlıca iki sebebi var: Boşanmalardaki artış ve gayri meşru ilişkilerdeki “ani yükseliş”. İngiltere’de 1980’lerden bu yana çocuklarını devlet yardımlarıyla tek başına yetiştirmek isteyen genç kadın sayısında büyük bir artış söz konusudur.⁴

“Endüstrileşme ve şehirleşmeyle birlikte geleneksel hayat tarzı yerini modern hayat tarzına terk etmiştir. Bu bakımdan modern hayatın aile değerlerini aşındırması bütün toplumlar için bir tehdittir.”

Aile çevresinden kopartılan ve yalnızlığa terk edilen yaşlıların teselliye evcil hayvanlarda aramaları da Batı'nın bir başka gerçekliğidir. Bazı yaşlılar için evcil hayvanlar, gerçek ve yegâne dostturlar. Bu hayvan dostlar, çocukları tarafından yılbaşı ve doğum günü kutlamaları dışında aranıp sorulmayan yaşlılara yalnızlıklarını unutturmakla kalmamakta, sosyal izalosyonun sebep olduğu olumsuz etkileri azaltmada da önemli bir boşluk doldurmaktadırlar. Kimsesiz veya yalnızlığa mahkûm edilen yaşlılara “karşılıksız sevgi” sunan bu hayvanlar, aynı zamanda, birer sadakat sembolüdürler. Sadece Amerika'da 144 milyondan fazla evcil hayvan vardır.

Bir ülke halkının din, ahlâk, siyaset, iş, aile, evlilik ve hatta cinsellik gibi hayatın önemli alanlarındaki temel sosyal değerlerini ve davranışlarını bire bir ortaya koymak bunlardan kesin yargılar çıkarmak imkânsızdır. Ancak şu kadarını söyleyebiliriz ki, hızlı sosyal değişimler, bireyin olduğu kadar grubun da anlam ve değerler sistemine önemli bir tehdittir. Bu tehditten hiçbir Batı ülkesi müstağni değildir. Endüstrileşme ve şehirleşmeyle birlikte geleneksel hayat tarzı yerini modern hayat tarzına terk etmiş bulunmaktadır. Bu bakımdan modern hayatın aile değerlerini aşındırması bütün toplumlar için bir tehdittir. Batı toplumunda ailenin zamanla ortadan kalkacağı, aile diye bir şeyin olmayacağı da gelecekte ailenin kaderi ile ilgili senaryolardan bir tanesidir.⁵ Bu senaryonun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini zaman gösterecektir. Gerçek şu ki, Batı'da yaşlı nüfusun önemli bir kısmı çocukları ve torunları tarafından “unutulmuş” ve

devletin korumasına terk edilmiş vaziyettedir. Batı toplumunun anlam dünyasını şekillendiren ve onun sosyal hayatına yön veren güçlü bir aktör olarak imtiyazlı mevkii muhafaza eden Kilise, sosyal hayatın insanî değerlerini nesilden nesile taşıyan aile kurumunu modern hayatın aşırılıklarından korumak için her türlü çareye başvurmaktadır. Ne var ki, modernitenin, tüm yıkıcı silahlarıyla birlikte en güçlü, en amansız taarruzu da bu kurumadır. Dolayısıyla hristiyan kültürünün geçmişte sahip olduğu ve her nesilde yaşatmaya çalıştığı, “anne-babanın ve yakın akrabasının sevilmesi, sayılması, korunması; muhtaçlara kol kanat gerilmesi, yardım edilmesi”, yani bizdeki tabiriyle ‘sıla-i rahim’ ilkesi bu aşınmadan fazlasıyla nasibini almış görünmektedir. ■

DİPNOTLAR

- 1 Vorrath, Franz, “The Role of the Family in the 21st Century: A Christian Point of View”, içinde Marriage, Family and Society - a Dialogue with the Islam, (Ed. Helmut Reifeld), Konrad-Adenauer-Stiftung, Germany, s. 32.
- 2 Gaudium et Spes, II, 48
- 3 Lin, Judy, “Honor or Abandon: Societies' Treatment of Elderly Intrigues Scholar”, Ucla Newsroom, <http://newsroom.ucla.edu/stories/jared->

diamond-on-aging-150571 (erişim 30.04.2016).

- 4 Doughty, Steve, “Now We're the Single Parent Capital of Western Europe”, <http://www.dailymail.co.uk/news/> (erişim 25.04.2016).
- 5 Cliquet, Robert, “Major Trends Affecting Families in the New Millennium - Western Europe and North America, s. 24. <http://www.un.org/esa/socdev/family/Publications/mtcliquet.pdf> (erişim 30.04.2016).

“...ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor.” (Nisâ, 4/58)

Hat: Nazif Efendi

AİLE BİRLİĞİNİN KORUNMASINDA SİLA-İ RAHİMİN YERİ VE ÖNEMİ*

Muteber Gülsefa UYGUR
İstanbul İl Müftü Yardımcısı

Aile, bütün toplumlarda o toplumun temel bir kurumu olarak göze çarpmakta ve bu kurumun sağlıklı işleyişi de toplumun diğer organlarının sağlıklı yaşaması adına önemli bir yapıtaşı oluşturmaktadır. Aile olmak bir bütünü tamamlamak, Kur'an'ın ifadesiyle eşlerin birbirine örtü olmaları demektir.¹

Toplumun yapı taşını oluşturan ailede eşler arasında geçimsizliğin ortaya çıkması durumunda takınılması gereken Kur'anî tavrın ve Nebvî yaklaşımın tespiti son derece önemlidir. Zira o, muhabbetin, neshenin paylaşılarak kıymet kazandığı, en büyük nimetlerdendir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de yemin, taahhülle gerçekleşmiş akit anlamındaki “mîsâk-ı galiz” tamlamasının Hz. Muhammed (s.a.v.), Hz. İbrahim (a.s.), Hz. Musa (a.s.) ve Hz. İsa (a.s.) gibi peygamberlerin peygamberliği kabul ile dine davet, Allah'ın emirlerini tebliğ ve icra etmeye ant ile verdikleri söz için kullanıldığı gibi² erkeklerin hanımlarına verdikleri “sağlam bir teminat”³ yani nikâh akdi için de kullanılması hayli mânidardır.

* Bu yazının hazırlanmasında yazarın “İslâm Aile Hukukunda Hakemlik Kurumu” adlı Yüksek Lisans Tezi'nden istifade edilmiştir.

Âyet-i kerimelerde bu denli güçlü bir söz olarak tanımlanan nikâh akdinin tabiatıyla bozulması da hoş görülmemektedir. Nikâh akdinin bozulmasının yüce Allah'a “en sevimsiz” gelen meşru işlerden biri olması⁴ bu akdin önemi ve hiç şüphesiz boşanmanın ortaya çıkaracağı bireysel ve toplumsal sıkıntı, güçlükler ve olumsuzluklar sebebiyledir.⁵

Günümüzde çekirdek aile haline gelmiş ve hızına erişemediğimiz renkli dünyanın yalnızlaştırdığı tecrübesiz çiftler, yaşadıkları en küçük meselede dahi gerekli rehberliği ve yönlendirmeyi göremediği için boşanma fikrini dillendirmeye başlamakta ve mahkeme yolunu tercih etmektedirler. Oysa tam da bu sırada öncelikle bu yeni ailenin en yakınlarının, onların sırlarına sahip çıkarak ve onların hayırlarını temenni ederek ıslah edici olmaları gerekmektedir. Aslında bu ihtiyaç sadece çekirdek aile değil geleneksel geniş aile için de söz konusudur.

Mevcut kaynaklar incelendiğinde, boşanma sürecinde hakemliğin hemen hemen tarih boyunca uygulanmış

“Günümüzde çekirdek aile haline gelmiş ve hızına erişemediğimiz renkli dünyanın yalnızlaştırdığı tecrübesiz çiftler, yaşadıkları en küçük meselede dahi gerekli rehberliği ve yönlendirmeyi göremediği için boşanma fıkri dillendirmeye başlamakta ve mahkeme yolunu tercih etmektedirler.”

Hakem konusu Kur’ân-ı Kerîm’de Nisâ sûresinin 35. âyetinde yer almaktadır:

وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا
إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا

“Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse Allah da onları uzlaştırır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdardır.”

Âyetin metninde belirttiğimiz ve “hakemlik kurumu” ile ilgili havf, şikâk, ba’s, hakem, ehl, ıslâh ve tevfiğ kavramları bize hem boşanma sürecindeki aileyi tanıtacak hem de hakemlik görevini yapacak sıla-i rahimin tavrını da yansıtmaktadır.

Âyetle geçen ilk kavram olarak “havf”ı sözlükte “korkmak, ürkmek”,⁶ “zanna ya da bilgiye dayalı bir işaretten hareketle istenmeyen bir şeyin meydana geleceğini beklemek, endişe etmek”⁷ gibi anlamlara gelmektedir. Dolayısıyla boşanma sürecine girmiş ailenin o anki halinde bir korku ve endişe söz konusudur.

Diğer kavram olan “şikâk” “iki parçaya ayırmak, bölünmek, iki grup arasındaki düşmanlık veya iki kişi arasındaki muhalefet ve anlaşmazlık”,⁸ “elbiseyi birbirinden ayrılacağı yerden yırtmak, dağıtmak”⁹ gibi anlamlarına gelmekle birlikte İslâm aile hukukunda şu anlamlar da verilmiştir: “Eşlerin tahammül edemeyecekleri bir şeyde birbirlerine karşı ısrarcı olmaları”,¹⁰

“karı-kocanın karşılıklı olarak anlaşmazlığa ve geçimsizliğe düşmeleri ve bu uyuşmazlığın uzaması, kimin hatalı olduğunun tam olarak belli olmaması ve ilişkilerin şiddetli çatışmaya dönüşmesi ve bunun zulüm ve adaletsizliğe doğru ilerlemesiyle işlerin iyice çıkmaza girmesi ve aile birliğinin devamının zorlaşarak ailenin çözümlenmesiyle sonuçlanacak noktaya gelmesidir.”¹¹

Yine âyetteki diğer bir kavram olan “ba’s” kavramı “göndermek”,¹² “uyandırmak”,¹³ “ihyâ etmek, diriltmek”,¹⁴ şeklinde anlamlara sahip olup konumuz açısından değerlendirdiğimizde ise “diriltmek” manasına da gelmesi bize yıkılmaya yüz tutmuş aile kurumunu diriltmek, ihyâ etmek üzere hakemlik kurumunun hayata geçirilmesinin önemine işaret etmektedir.

Sıla-i rahimin yani akraba bağının ailenin tekrar birleştirilmesinde görev alacağı hakemliği ifade eden ve âyetle “hakem” olarak ifade edilen kelime “aralarında anlaşmazlık bulunan tarafların anlaşmazlığını çözmek için yetkilendirilen ve üzerinde hakemlik yapması için anlaşılan kişi”,¹⁵ “tarafların rızası veya hâkimin tayini ile anlaşmazlık konusunu hükme bağlayan kişi”¹⁶ anlamlarına gelmektedir.

Âyetle geçen “ehl” kelimesi “yadırgamadı, yalnızlığını giderdi, yakınlık hissetti”¹⁷ ve ayrıca “aile, eş, ev sakinleri, aşiret, insana en yakın olan kişiler”,¹⁸ “akraba”¹⁹ “ehliyetli, işinin ehli olmak”²⁰ gibi anlamları da taşımaktadır. Kelime hem akrabayı içermesi hem de yakınlık hissedilen kişi olması açısından boşanma arefesindeki çiftlerin kendilerini yakın hissettikleri ehillerine dertlerini açarak çözüme daha çabuk bir adım atabilirler.

Âyetle geçen diğer iki kavram olan “ıslâh” ve “tevfiğ” ise bize sıla-i rahimden olan ehil kişilerin görev ve niyetinin hangi zeminde olması gerektiğini göstermesi açısından önemlidir. Çünkü ıslâh “fesadın zıddı, onarım, anlaştırmak, aralarını bulmak, iyilik yapmak”,²¹ “bir şeyi iyi ve sâlih kılmak, faydalı hale getirmek, düşmanlık ve nizâ tarafların rızasıyla gidermek”²² gibi anlamlara gelirken; tevfiğ ise Allah’ın hayırlı işlerde kişiyi başarılı kılması anlamında kullanılan bir kelâm terimi

olup, “Allah’ın kulların fiillerini sevdiği ve razı olduğu şeye uygun kılması”²³ anlamlarına gelmektedir.

Konumuzun temelini teşkil eden âyetle de iki kavramın bir arada kullanılmış olması, kelimenin geçtiği diğer âyetler de göz önünde bulundurulduğunda, karı-koca arası anlaşmazlıklarda, eşler anlaşmayı arzu ettikleri takdirde hakemler de uzlaştırma ve barıştırma noktasında iyi niyetli, samimi, ihlâslı ve gayretli olurlarsa Allah’ın onları muvaffak kılacağı anlaşılabilir. Kur’ândaki hakemlik ve bu hakemliğin nasıl olacağının ifade edildiği ve yukarıda metnini ve meâlini verdiğimiz Nisâ sûresi otuz beşinci âyet bizim için önemli olacaktır. Bu âyetle birlikte bizler aile arası çıkacak meselelerin çözümünde yapılması gereken hakemliğin hem meşrû hem de bir yönüyle zorunlu olduğunu anlamaktayız.

Sâbûnî bu âyeti, “Ey hâkimler! Eğer eşler arasında bir ihtilâf ve düşmanlıktan korkarsanız, erkeğin ailesinden âdil bir hakem ve kadının ailesinden de adil bir hakem seçiniz. Bunlar bir araya gelerek eşlerin durumunu görüşüp faydalı olanı yapsınlar. Bunlar (hakemler), iyi niyetle Allah rızası için nasihat ede-

rek eşlerin arasını bulup barıştırmak isterlerse Allah bunların aracılığını uğurlu kılar, eşler arasında barış ve ünsiyet meydana getirir ve kalplerine sevgi ve merhamet duygularını yerleştirir” şeklinde tefsir ederek hakemi hâkimlerin göndereceği hükmüne varmıştır.²⁴

Elmalılı, Müslümanlara hitaben karı-koca arasındaki uyuşmazlık ve anlaşmazlığın toplumun genelini ilgilendiren ve birçok probleme sebep olabilecek sakinliği bir durum olduğunu, bir anlaşmazlık doğmasından korkulduğu, aralarının açıldığının anlaşıldığı takdirde biri kocanın akrabasından, biri de karının akrabasından olmak üzere iki hakem göndermelerini istemektedir. Çünkü akrabalar, onların iç yüzlerini daha iyi bildikleri gibi iyiliklerini de daha fazla arzu ederler. Bununla beraber akrabadan olmalarının müstehab olduğu, yabancılardan tayin etmenin de câiz olabileceğini belirtmiştir.²⁵ Elmalılı’ya göre, tarafların akrabalarının bulunmadığı yahut akrabalarının içinde bu işin kendisine havale edilebileceği ehil kimse olmadığı durumlarda karı-koca kendilerine yabancı da olsa bu işe ehil olabilecek hakem tayin edebilirler.²⁶

Âşur’a göre hakemlerin akrabalarından olmasının, onların eşlerin durumlarını daha iyi bilmeleri, iyiliklerini daha çok istemeleri, onlara yakınlıkları ve tanımaları dolayısıyla nasıl bir tavır takınmaları gerektiğini daha iyi kavramaları konusunda faydası daha çok olacaktır.²⁷

Cessâs’a göre hakemlerin görevi eşlerin birer vekili olarak onların durumlarını inceleyip ailenin durumunu ve kendi kanaatlerini hâkime bildirmektir. O, bunun Hz. Ali’nin hakemlik uygulaması olduğunu şu örnekle desteklemektedir. Hz. Ali (r.a.), aralarında şiddetli geçimsizlik bulunan karı-kocanın aileleriyle birlikte kendisine başvurması üzerine, ailelerinden birer hakem seçtirir ve eşlerin her ikisinin de hakemlerin vereceği karara rıza göstereceğine dair eşlerden onay alır.²⁸

Hakemin Kimlerden Seçileceği

Aileden seçilecek hakemler, muhtemelen onlara karşı nasıl yaklaşacaklarını da daha iyi bilecekleri

için taraflar üzerinde daha etkili olabilir ve problemi daha iyi çözebilirler. Ayrıca taraflar yabancı birisi karşısında anlatmak istemeyecekleri mahrem hususları akrabadan birisine anlatabilirler. Âyette karı-kocanın ailelerinden birer hakem gönderilmesi tavsiye edilmişse de iki tarafın bir hakem görevlendirmesi de câiz görülmüştür.²⁹

Öresin’e göre, Kur’ân konunun çok fazla aleniyet kazanmaması açısından, tarafların yakın akrabalarından birer kişinin çözüm için arabuluculuk görevini üstlenmelerini emretmektedir.³⁰ Karaman’a göre, hakemler “aile meclisi” adıyla geniş aile fertleri arasından seçilmiş büyüklerden ve yakınlardan oluşmalıdır.³¹ Bir diğer görüşe göre hakemlerin ailelerden seçilmesi önemlidir. Çünkü aile dışındakilerin çözüm için aile içinde olanlardan daha fazla gayret göstermeleri mümkün değildir ve aile dışında çözüm aramanın genelde sorunu daha çok katmerleştirdiğine şahit olunmaktadır.³²

Saffet Köse ise aile büyüklerinin sadece ailenin sağlıklı bir zeminde kurulmasında değil, sonrasında ortaya çıkabilecek kırgınlık, uyuşmazlık durumlarında eşlerin kendi aralarında çözemedikleri sorunları çözmek konusunda da yardımcı olabilecekleri görüşündedir.³³ Köse, âyetle hakemlerin yakınardan seçilmesinin istenmesinin hikmetleri arasında şunları belirtmiştir: “Yakınlar aileden olduklarından aile içi sırları saklayıcı davranırlar. Uyuşmazlık dışarıya taşıkça çözüm de zorlaşır; uyuşmazlığa sebep olan konuları daha iyi bilirler, soruna olan hâkimiyet çözümü kolaylaştırır. Çünkü insan kendisini haklı çıkaracak noktalara vurgu yaparken hatalarını mâkul gösterecek şekilde yorumlar ya da gizler. Sorunun çözümünde daha yapıcı davranırlar, sonuç alıcı hamlelerle arabuluculuk görevini hakkıyla icra ederler. Hakemler, akrabalık hakkının getirdiği saygınlığı yapıcı ve olumlu yönde kullanarak yumuşak bir otoriteyle çözümü kolaylaştırabilirler. Hakemler yakın oldukları için uyuşmazlık yaşayan akraba çift ile çeşitli vesilelerle karşılaşabileceklerinden çözümün kalıcılığında ve sürekliliğinde denetleyici rolünü üstlenebilirler.”³⁴

Sonuç

Eşler arasında ihtilâfın çıktığı, dışardan bilinebilir bir hal aldığına, aileler ve yakın akrabalar, duruma seyirci kalmamalı, eşlerin birbirlerine okunup anlaşılan ve anlaşılabilen bir âyet olduğu, eşlere hoşlanmadıkları tarafları olabileceği gibi hoşlandıkları tarafların da olduğu hatırlatılmalı; üstelik durumu bu şekilde değerlendirdiklerinde Allah’ın nice hayırlar var edeceği³⁵ vurgulanmalıdır. Hal böyle olunca öncelikle ve önemli olarak ailenin en yakınlarından olacak hakemlerin olması, yoksa bu konuda ehliyet sahibi diğer kişi ve kurumların devreye girmesi mümkün olacaktır.

Böylelikle Kur’ân-ı Kerim, aile içi anlaşmazlıkların ortaya çıktığı durumlarda, hemen boşanma yoluna gidilmeyip, eşler istediği takdirde erkek ve kadının ailelerinden seçilecek hakemlerle anlaşma yoluna gidilebileceğini göstermektedir. Bunun için Diyanet İşleri Başkanlığı’nın da aile için önemli bir çalışma alanı olan

Aile ve Dinî Rehberlik Büroları aileleri anlaşmazlıklarda önce sıra-i rahime yönlendirmekte, sonra diğer taraflardan yardım almaları için bilgilendirmektedir.

Yine ıslahın başarıya ulaşmasıyla birlikte bizi ailenin parçalanıp, yuvanın dağılmasına götürecek olan durumu anlatan “şikâk” kavramı üzerinde özellikle durduk. Şikak kelimesinin sözlük anlamlarından yola çıkarak karı-koca arasındaki çatlamanın, depremlerdeki çatlakların artçı sarsıntılarla yarılmaya sebep olduğu gibi, eşlerin ihtilâflarının da yarığa dönüşmemesi, çiftlerin ayrılmaması, aralarında anlaşamamaları sebebiyle zıtlaşmaları ve birbirlerinden uzaklaşmış olmamaları, şiddetli geçimsizlik, çekilmezlik ve birbirleriyle oturup anlaşmaları imkânsız hâle gelmeleri sebebiyle biri bir köşede, diğeri ayrı bir köşede kalmamaları, yuvalarının dağılmasıyla diğer fertleri de içine alan ailenin parçalanmaması için hakemlik kurumuna ihtiyaç vardır. ■

DİPNOTLAR

- Bakara, 2/187.
- Ahzâb, 33/7.
- Nisâ, 4/21.
- Ebü Dâvûd, “Talâk”, 3.
- Karahan, Fatma Bayraktar, “En Sevimsiz Helal Boşanma”, Diyanet Aylık Dergi, Aile Eki, Kasım 2015, s. 4-5.
- Ebü’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris, Mu’cemü mekâyis’il-lüğa,(thk. Abdüsselam Muhammed Harun), 6 c., 2. bs., Kahire, Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve evlâdhû, 1970, C.II, s. 230; Ebü’l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdîrezzâk Zebîdî, Tâcü’l-arûs min cevâhiri’l-Kâmûs, (thk. İbrâhim Terzi), 25 c., Beyrut: Dâru ihyâi’t-tûrasi’l-Arabî, 1965, c. XXIII, s. 287; Sarı, Mevlût, el-Mevârid (Arapça-Türkçe Lûgat), İstanbul: İpek Yayın Dağıtım, ‘t.y.’, s. 455; Serdar Mutçalı, Türkçe-Arapça Sözlük, İstanbul, Dağarcık Yayınları, 2004, s. 578.
- Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgîb el-İsfahânî, el-Müfredât, (thk. Safvan Adnan Dâvûdî), 3. bs., Beyrut: Dâru’s-Şâmiyye, 2002, s. 303; Sarı, a.g.e., 455; Mutçalı, a.g.e., 578.
- İsfahânî, a.g.e, s. 459; İbn Manzûr, a.g.e., VII, 165; Mutçalı, a.g.e., s. 59.
- İbn Manzûr, a.g.e., VII, 166-167; Zebîdî, a.g.e., XXV, 511.
- Abdülkerim Zeydan, el-Mufasssal fi ahkâm’il-me’er ve’l-beytül-müslim fi ş-şeriatil-İslâmiyye, 11 c. Beyrut, Müessesetü’r-risâle, 1993, C.VIII, s. 143.
- Köse, Saffet, Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu, 2. bs., Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 2014, s. 310.
- Bakara, 2/213; Âl-i İmrân, 3/164.
- Yâsin, 36/52.
- Bakara, 2/56; Rûm, 30/56; Lokman, 31/28.
- Berki, Ali Hikmet (Metni ve Açıklamaları Kontrol Eden), Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye), İstanbul, Hikmet Yayınları, 1978, s. 80; Orhan Çeker, Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi, İstanbul, Ebru Yayınları, 1985, s. 45.
- Heyet, Kur’an Yolu (Türkçe Meâl ve Tefsir), Hayreddin Karaman vd., 5 c., 2. bs., Ankara, DİB Dinî Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 2006, C.II, s. 62.
- Çelik, Ömer, “Kur’ân-ı Kerim’de Ehl Kavramı ve Peygamber Aileleri”, İstanbul Müftülüğü Din ve Hayat Dergisi, sy. 23, İstanbul, TDV Yayınları, 2014, s. 7.
- İbn Manzûr, a.g.e, I, 253-254; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezhher el-Ezherî Tehzîbü’l-lüğa,(thk. Abdüsselam Muhammed Harun), 17 c., Kahire, y.y., 1964, VI, s. 417; İsfahânî, a.g.e., s. 96; Ebû’t-Tahir Meccüd-dîn Muhammed b. Yakub b. Muhammed Firuzabadî, el-Okyanusü’l-basit fi tercümeti kâmûs’il-muhît (Kâmus Tercümesi), (mrc. Âsim Efendi), 4 c., İstanbul:Matbaa-i Bahriye, 1305, c.III, s. 1162.
- Sarı, a.g.e. s. 59; Heyet, Dinî Kavramlar Sözlüğü, Yay. Haz., İsmail Karagöz, Ankara, DİB Yayınları, 2010, s. 137.
- Heyet, a.g.e., 137; Mutçalı, a.g.e., 294.
- İsfahânî, a.g.e., s. 489; İbn Manzûr, a.g.e.,VII, 384; İbn Fâris, a.g.e., III, 303; Zebîdî, a.g.e., VI, 547; Mutçalı, a.g.e., 439, 688.
- Heyet, “Sih”, Mevsûatü’l-fıkhiyye, 45 c., 2. bs., Kuveyt, Vezâratü’l-evkâf ve şûnû’l-İslâmiyye, 1987, C.X, s. 234.
- Alper, Hülya, “Tevfik”, DİA, C.XXIX, s. 301.
- es-Sâbüni, Muhammed Ali, Safvetü’t-tefâsîr, (mrc. Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz), 7 c., İstanbul, İz Yayıncılık, 1992, C.I, s. 521.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, Hak Dinî Kur’an Dili, sd. İsmail Karacam vd., 10 c., İstanbul, Azim Dağıtım, t.y., C.II, s. 560.
- Yazır, a.g.e., II, 560.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir, Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr, 15 c., Tunus, Dâru’t-Tûnusiyye, 1984, C.III, s. 46; Keleş, Ekrem, “Dinî Nikâh Adı Altında Yapılan Gayri Resmî Nikâh Akdinin Tahkîm Yoluyla Sona Erdirilmesi”, İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy. 3, Konya, Mehîr Vakfı Yayınları, 2004, s. 205.
- Ebü Bekr Ahmed b. Afîer-Râzî Cessâs, Ahkâmü’l-Kur’an, thk., Abdüsselâm Muhammed Hârûn, 3 c., Beyrut, 1994, Dâru kütübî’l-ilmîyye, C.II, s. 239.
- Keleş, a.g.m., s. 205
- Öresin, Hüseyin, “Günümüz Hukukuyla Mukayeseli Olarak İslâm Hukukunda Özel Hayatın Korunması”, S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007, s. 77.
- Karaman, Hayreddin, “İslâm’ın Getirdiği Aile Anlayışı”, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi II, Ankara, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992, s. 13.
- Bayar, Mesut, “İslâm Aile Hukukunda Karı-Koca Arasında Meydana Gelen Anlaşmazlıklara Önerilen Çözümler”, Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi, sy. V, 2011, s. 105.
- Köse, a.g.e., s. 94.
- Köse, a.g.e., s. 338-339.
- Nisa, 4/19.

HADİSLERLE İSLÂM'DA SILA-İ RAHİM/AKRABALIK HUKUKU*

“Yüce Rabbimizin en güzel isimlerinden olan “Rahmân” ve “Rahîm” ile “rahmet” ve “rahim” aynı kökten gelir. Kelimenin kökeni, acıma, esirgeme, merhamet etme anlamını taşır. Bu, Rahmân’ın arşından çıkan rahmet ağının, rahim denilen hattan yayılmasıdır aynı zamanda.”

Abdullah b. Amr’dan nakledildiğine göre, Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Merhametliler, Rahmân’ın merhamet ettiği kimselerdir. Siz yeryüzündekilere merhamet edin ki göktekiler de size merhamet etsin! ‘Rahim’ Rahmân’(dan) bir bağdır. Kim onunla irtibatını sürdürürse Allah da onunla irtibatını sürdürür; kim de onu koparırsa Allah da o kimseyle ilişkisini koparır.” (Tirmizî, “Birr”, 16)

Abdurrahman b. Avf’ın işittiğine göre, Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Yüce Allah şöyle buyurur: ‘Ben Rahmân’ım, o (akrabalık bağlarının adı) da rahimdir. Ona kendi ismimden türeyen bir isim verdim. Onunla ilişkiyi sürdürenle ben de ilişkiyi sürdürür, onunla ilişkiyi kesenle ben de ilişkiyi keserim.” (Ebû Dâvûd, “Zekât”, 45; İbn Hanbel, I, 195)

Berâ b. Âzibden nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Teyze, anne konumundadır.” (Tirmizî, “Birr”, 6)

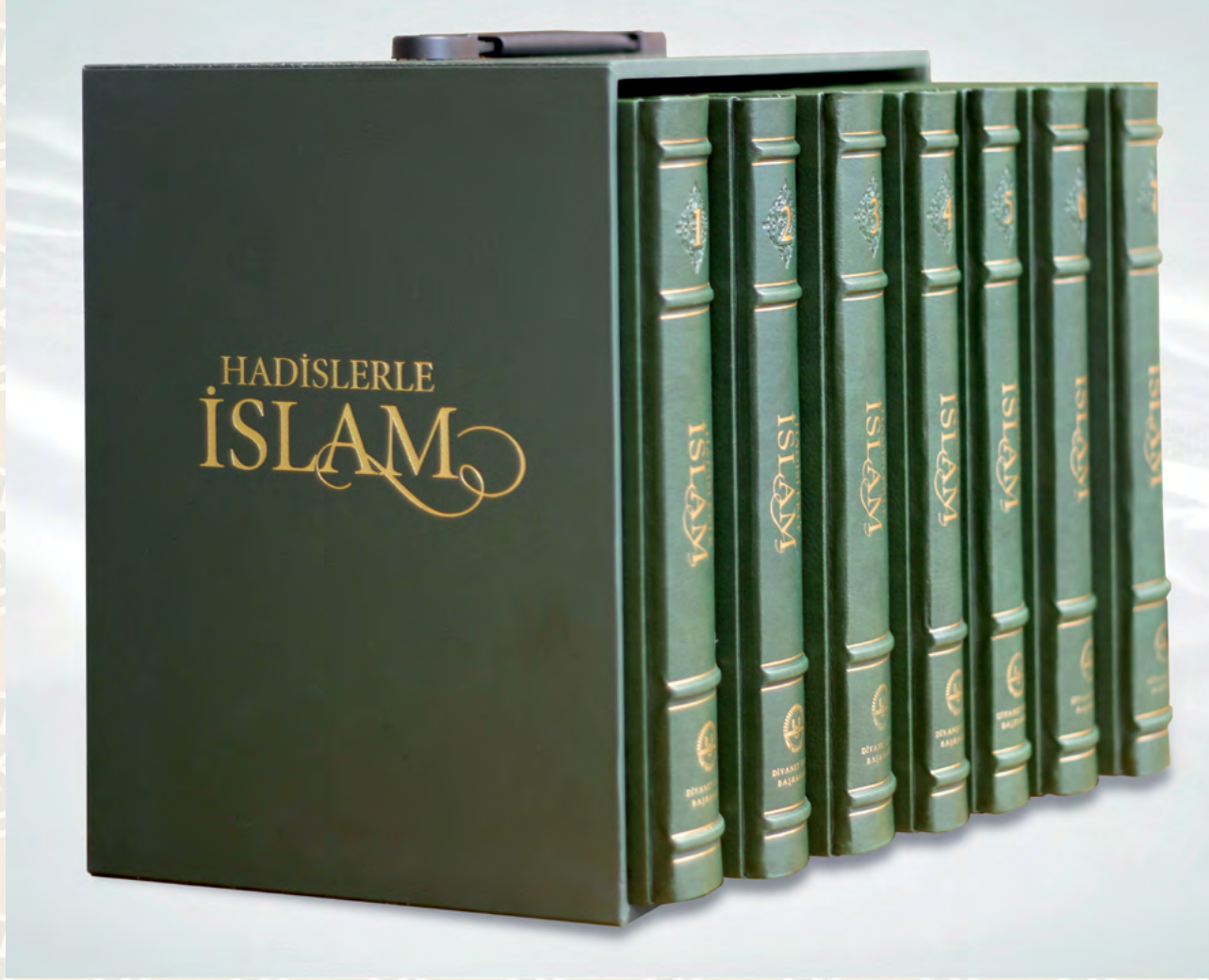
Enes b. Mâlik’in işittiğine göre, Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Kim rızkının bollaştırılmasını yahut ecelinin geciktirilmesini arzu ederse, akraba ile irtibatını sürdürsün!” (Müslim, “Birr”, 20; Buhârî, “Edeb”, 12)

Ebû Hüreyre’den (r.a) nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Kim Allah’a ve âhiret gününe inanıyorsa, misafirine ikramda bulunsun. Kim Allah’a ve âhiret gününe inanıyorsa, akraba ile irtibatını sürdürsün...” (Buhârî, “Edeb”, 85)

Muhammed b. Cübeyr b. Mu’im’in, babasından naklettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Akraba ilişkisini kesen, cennete giremez.” (Müslim, “Birr”, 19; Buhârî, “Edeb”, 11)

Allah mahlûkâtı yarattıktan sonra, rahim dile geleerek: ‘Burası, akrabalık ilişkilerini kesmekten sana sığınanların makamıdır.’ der. Allah, ‘Evet öyledir. Sen, seninle bağı kuranlarla benim bağ kurmama, seninle ilgiyi kesenlerden de ilgiyi kesmeme razı olmaz mısın?’ diye sorar. Rahim, ‘Evet, razıyım Rabbim.’ deyince Yüce Allah, ‘Öyleyse bu sana verilmiştir.’ buyurur. Bundan sonra Resûlullah, ‘İsterseniz şu âyetleri okuyun.’ der: ‘Demek siz (İslâm’dan) yüz çevirip de yeryüzünde fesat çıkarcak ve akrabalık ilişkilerini koparacaksınız öyle mi! İşte Allah’ın lanetlediği, kulaklarını sağır ve gözlerini kör ettiği kimseler bunlardır. Bunlar Kur’an’ı hiç düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpleri üzerinde kilitler mi var!’

Yüce Rabbimizin en güzel isimlerinden olan “Rahmân” ve “Rahîm” ile “rahmet” ve “rahim” aynı kökten gelir. Kelimenin kökeni, acıma, esirgeme, merhamet etme anlamını taşır. Bu, Rahmân’ın arşından çıkan rahmet ağının, rahim denilen hattan yayılmasıdır aynı zamanda. Nitekim Allah Resûlü bir hadisinde, “Rahim, Rahmân’dan uzanmış bir ağıdır ve arşa bağlıdır.” buyurmuş ve “Rahim, Rahmân’(dan) bir bağdır.” şeklinde bir tanımlama yapmıştır. Biri, Rahmân ile Rahîm arasında, diğeri ise rahim ile aynı rahimden dağılan akrabalar arasında olmak üzere iki tür ilişki vardır. Her iki ağda da ilişki, rahmet ve merhamet akışı şeklinde gerçekleşir. Arada bağlantı varsa, rahmet ve merhamet akımı devam eder, bağ koparılmışsa rahmet ve merhamet de kopar. Nitekim Hz. Peygamber’in bir kudsî hadiste şöyle buyurduğu nakledilmektedir: “Yüce Allah şöyle buyurur: ‘Ben Rahmân’ım, o (akrabalık bağlarının adı) da rahimdir. Ona kendi ismimden türeyen bir isim verdim. Onunla ilişkiyi sürdürenle ben de ilişkiyi sürdürür, onunla ilişkiyi kesenle ben de ilişkiyi keserim.’

Sıla-i rahim, Câhiliyye dönemi Arap toplumunda da değer verilen erdemler arasındadır. İslâm bu hususu daha da önemsemiş, Câhiliyye'deki birtakım yanlışları düzeltmiş ve onu ilk günlerden itibaren en temel öğretiler arasında sunmuştur. Câhiliyye'de bu ilişki, başkalarına karşı bir gurur, kibir ve övünme vesilesidir. Körü körüne, taassup derecesinde bir taraftarlık, zalim de olsa, mazlum da olsa kan kardeşini tutma, kabilesini kayırma, kısaca nesebini âdeta putlaştırırcasına yüceltme söz konusudur. İslâm ise bu ilişkileri ıslâh etmiş, temel ilkeleri, karşılıklı hak ve sorumlulukları merkeze alan bir ilişkiler ağı kurmuştur.

Efendimiz'in dahi ayrıcalığından söz edilemez. Kendisinin de açıkça ifade ettiği gibi, "kızı Fâtıma da olsa..." ne dünyada ne de âhirette yapabileceği bir şey yoktur.

Akrabalar arası ilişkiler konusu Kur'an'ın en temel öğretileri arasında yer alır. Yüce Rabbimiz birçok

âyette akrabaya hakkını vermeyi, yardım ve iyilik etmeyi emretmekte, akrabalık haklarına riayetsizlikten sakındırmakta ve akrabalık bağlarını koparmanın, fitne ve fesat ile ilişkisinden söz etmektedir.

Akrabalar arası ilişkinin önemini bizzat yaşayarak öğrenir Allah Resûlü. Babasını hiç göremeyen bir yetimdir. Annesini de dayılarını ziyarete gittikleri zaman Medine dönüşünde kaybeder. Önce dedesinin, sonra da kendisine çok şey borçlu olduğu amcası Ebû Tâlib'in himayesinde yetişir. Resûl-i Ekrem, son nefesine kadar kendisini destekleyen ama İslâm'ı seçmeyen amcası Ebû Tâlib ile aralarındaki rahim bağının, rahmete dönüşmesi için çok çabalar. Hatta sırf bu yüzden ilâhî itaba (azarlanmaya) bile muhatap olur. İlk vahiy tecrübesinin ona verdiği ürperti ve heyecanı yatıştırırmaya çalışan Hz. Hatice validemizin, "Çünkü sen, akrabalarla ilişkini sürdürürsün." demesi de Rahmet Elçisi'nin bu konuda eskiden beri ne denli hassas olduğunu gösterir.

İslâm Peygamberi, ilk günlerden itibaren sıla-i rahimin önemini vurgular. Bizans kralı Herakleios, henüz müslüman olmamış Ebû Süfyân'a, Hz. Peygamber'in neler getirdiğini sorar. Ebû Süfyân, Allah'a şirk koşmadan kulluk etme, namaz kılma, sadaka verme, dürüst ve iffetli olma, akrabalarla irtibatı devam ettirme şeklinde cevap verir.

Hicret ettiği Medine'ye varır varmaz verdiği ilk mesajlar arasında yine sıla-i rahim vardır. İslâm'la şereflenen yahûdî bilginlerinden Abdullah b. Selâm şöyle anlatır: "Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldiği zaman halk onu karşılamaya çıktı. 'Resûlullah geldi!' çığlıklarını duyunca, bir bakayım diye halkın içinde ben de gittim. Onun yüzünü açıkça görünce, bir yalancı yüzü olmadığını anladım. Ondan işittiğim ilk buyruğu şu oldu: '*Ey insanlar! Selâmı yayın, yemek yedin, sıla-i rahmi yerine getirin (akrabalarınızla bağlarınızı koparmayın), insanlar uyurken namaz kılmın ve cennete selâmetle girin.*'"

Akrabalar ile ilişkilerin sürdürülmesinde din farkı dahi dikkate alınmaz. Şirk ve küfür gibi konularda anne babaya itaat edilmesi yasaklansa da onlarla dünyada beraberlik ya da beşerî ilişkilerin sürdürülmesi istenir. Nitekim müslüman olmamasına rağmen, Peygamberimizin, vefat edinceye kadar amcası Ebû Tâlib ile sıcak ilişkiyi sürdürdüğünü bilmekteyiz.

Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ anlatıyor: "Kureyş'in Hudeybiye Antlaşması zamanında annem, İslâm'dan yüz çeviren müşrik biri olduğu hâlde kendisine yardım etmemi arzulayarak bana geldi. Bunu haber verdikten sonra Resûlullah'a (s.a.v.), 'Yâ Resûlallah! Onunla ilgileneyim mi?' dedim. O da '*Evet, annelle ilgilen.*' buyurdu." Hadislerde dile getirilen önemli bir akraba ilişkisi de amcayla olan bağdır. Baba yüzü görememiş Sevgili Efendimiz'in, kendisinden sadece

iki yaş büyük olmasına rağmen, amcası Abbâs'a olan düşkünlüğü mâlûmdur. O, bir vesileyle ondan söz ederken, "*Aynı hurma kökünden çıkıp da ayrılan dal.*" benzetmesini kullanır.

Bir gün Hz. Abbâs, Peygamber Efendimizin yanına öfkeli bir şekilde girer. Ona öfkesinin sebebini sorunca, "Bu Kureyş ile bizim aramızda ne var? Birbirleriyle karşılaştıklarında güler yüzlüler, bizimle karşılaştıklarında ise farklılar!" der. Bunun üzerine Peygamberimizin mübarek yüzü kızaracak kadar öfkelenir ve şöyle der: "*Bu canı bu tende tutan Allah'a yemin ederim ki Allah ve Resûlü için sizleri sevmedikçe bir kimsenin kalbine iman girmez.*" Sonra şöyle devam eder: "*Ey insanlar! Amcamı rahatsız eden, beni rahatsız etmiş olur. Çünkü bir kişinin amcası, baba yarısıdır.*"

Akrabalar arası ilişkiler, sevgi, saygı ve ziyaretleşme gibi hususların yanı sıra sosyal hayatın her alanında karşılıklı yardımlaşmayı da gerektirir. Bu dayanışmanın, diyet, miras gibi hukuku gerektiren tarafları olduğu gibi, ahlâkî boyutu da vardır.

nusunda öncelikli kimseler, ilk önce anne, sonra baba, kız kardeşler ve kardeşler şeklinde sıralanır. Genel olarak yardım elini uzatmada, özel olarak zekât ve sadakada en yakınardan başlanır. Bu durum, Peygamber Efendimizin "el-akrab, fe'l-akrab" şeklinde ifade ettiği üzere, en yakından uzağa doğru devam eder. Herhangi bir yoksula verilen, bir sadaka sayılırken; yoksul akrabaya verilen, biri sadaka, diğeri sıla-i rahim olmak üzere iki sadaka sayılır.

Zorda veya darda kalan bir kimse, öncelikle akrabalarının sorumluluğuna havale edilir. İlk muhâcir hanım sahâbîlerden Fâtıma bnt. Kays'ın durumu bunun bariz bir örneğini oluşturur. Resûlullah, kocası tarafından üç talâkla boşanan Fâtıma'yı, iddet müddetini tamamlaması için İbn Ümmü Mektûm'un evine

gönderir. Çünkü aynı zamanda âmâ olan bu sahâbî, Fâtıma'nın amcaoğludur.

Resûl-i Ekrem'in beyanına göre dayı, mirasçısı olmayan yeğenin mirasçısıdır. Onun diyetini ödediği gibi onun mirasını da alır. İlgi ve ilişkiyi sürdürmeyi fazlasıyla hak eden yakın akrabalarından biri de teyzedir. Kültürümüzdeki “Teyze ana yarısıdır.” ifadesi, bu konudaki hadislerin aynasıdır. İbn Ömer'in rivayet ettiğine göre, bir adam Hz. Peygamber'e gelerek sorar: “Ey Allah'ın Resûlü! Ben büyük bir günah işledim, bana tevbe imkânı var mı?” Hz. Peygamber, “*Annen var mı?*” diye sorar. Adam, “Hayır.” deyince, “*Teyzen var mı?*” diye sorar. Adam, “Evet.” diye cevap verir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “*Öyleyse git ona iyilik yap!*” buyurur ve ekler, “*Teyze, anne konumundadır.*”

Bu hadisin sebab-i vürûdu yani söyleniş sebebi ile ilgili şu olay anlatılır: Peygamber Efendimiz Mekke'de kaza umresi için bulunur ve şehirden çıkarken Hz. Hamza'nın kızı peşine takılarak onunla birlikte gelmek isteyince kabul eder. Medine'ye geldiklerinde oradaki akrabaları küçük kızı paylaşamazlar. Hz. Ca'fer, onu almaya kendisinin daha lâıyk olduğunu, zira onun hem amcasının kızı olduğunu hem de teyzesi ile evli bulunduğunu söyler. Kendisinin buna daha lâıyk olduğunu söyleyen Hz. Ali ise eşinin Resûlullah'ın kızı olduğunu ifade eder. Zeyd b. Hârise de onu kendisinin getirdiğini ve kardeşinin kızı olan bu çocuğun bakımını üstlenmenin ona düştüğünü belirterek hak iddia eder. Sonunda durumu arz ettiklerinde Hz. Peygamber, “*Ben, teyzesiyle beraber olabilmesi için kızı Cafer'e vereceğim. Zira teyze anne gibidir.*” buyurur. “*Teyze, anne konumundadır.*” hadisi, miras hukuku çerçevesinde değil, ilgi, sevgi ve merhamet açısından yakınlığın bir ifadesi olarak anlaşılmalıdır.

Resûlullah (s.a.v), bir gün bir konuyu görüşmek üzere ensarı bir çadırın altında toplar. İçlerinde yabancı kimse bulunup bulunmadığını sorar. Ensar, “Yalnız bir kız kardeşimizin oğlu var.” cevabını verir. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), “*Bir kavmin kız kardeşinin oğlu, kendilerindendir.*” buyurur ve görüşme-

ye devam eder. Âyet-i kerimelerdeki vurguya paralel bir şekilde Allah Resûlü de konunun önemini sık sık dile getirmiştir. Akraba bağlarını sürdürmeye teşvik eden, aradaki bağları koparmaktan sakındıran birçok hadis mevcuttur. Söz gelimi Sevgili Peygamberimiz bir hadislerinde, “*Kim rızkının bollaştırılmasını yahut ecelinin geciktirilmesini arzu ederse, akraba ilişkilerini sürdürsün!*” buyurur. Bu nedenle soy ve sopun öğrenilmesini tavsiye eder. Zira “Akrabalar arası bağların koparılması, aile içinde sevgi, malda bolluk ve ömrün uzamasına (bereketlenmesine) sebeptir.” Ömrünün uzamasını (bereketlenmesini), rızkının genişletilmesini ve kötü bir şekilde ölmekten kurtulmayı isteyen akrabalarla ilişkilerini sürdürmesi tavsiye edilir.

Bir adam Hz. Peygamber'e gelerek, “Bana, yaptığım da beni cennete sokacak bir amel haber ver!” der. Orada bulunanlar, “Buna da ne oluyor!” derler. Hz. Peygamber, “*Bir ihtiyacı var, nesi olacak!*” der ve soran şahsa, “*Allah'a ibadet edersin ve Ona hiçbir şeyi ortak koşmazsın. Namazı kılarsın, zekâtı verirsın, bir de sıla-i rahmi yerine getirirsin (akrabalarla bağlarını sürdürürsün).*” buyurur.

Resûl-i Ekrem'in öğretisine göre, “Sıla-i rahim yapan, akrabasından gördüğü iyiliğe iyilikle karşılık veren kimse değil, akrabası kendisine iyiliği kestiğinde dahi onlara iyilik yapandır.” Nitekim bir adam Efendimize gelerek, “Yâ Resûlallah! Benim yakınlarım var! Ben onlarla irtibatımı sürdürüyorum, onlar benimle alâkayı kesiyorlar! Ben onlara iyilik ediyorum, onlar bana kötülük ediyorlar! Ben onlara yumuşak davranıyorum, onlar bana kaba davranıyorlar!” der. Bunun üzerine O, “*Eğer dediğin gibi isen, neredeyse onlar senin iyi davranışların karşısında eziliyorlar! Sen böyle devam ettikçe Allah onlara karşı daima sana bir yardımcı verecektir!*” buyurur.

Konuyla ilgili çeşitli rivayetlerde Hz. Peygamber, akrabalık ilişkisini kesenle ilişki kurmayı, vermeyene vermeyi ve sataşanı affetmeyi, faziletlerin en üstünü olarak anmıştır.

Allah Resûlü'nün dostlarından Ukbe b. Âmir anlatı-

“Aslında sıla-i rahim, Câhiliyye döneminde de oldukça önemsenen ahlâkî bir erdemdi. Gerek Kur'ân, gerekse hadisler bu erdemi daha da geliştirdi ve bu konuda müslümanları aktif olmaya davet etti. İslâm'ın bu konuda getirdiği bir başka husus, akrabalar arası ilişkilerin karşılık esasına dayandırılmaması, aksine ilişkiyi kesenle ilişkinin sürdürülmesi şeklindeki faziletli tavidir.”

yor: “Bir gün Resûlullah (s.a.v.) ile karşılaştım. Hemen elimi uzattım ama o benden evvel davranıp benim elimi tuttu ve ‘*Ey Ukbe! Sana dünya ve âhiret ahlâkının en faziletlisini haber vereyim mi?*’ dedikten sonra şunları sıraladı: ‘*Seninle ilişkiyi kesen yakınlarla ilişkini sürdürürsün, sana vermeyene sen verirsın, sana zulmedenı affedersin.*’”

Nebevî öğretiyeye göre, “Akraba ile bağı koparmaya yemin de edilmez, nezir de!” Nitekim malı mülkü olan sahâbilerden Mâlik b. Nadle el-Cüşemî, amcasının oğluna bir şey vermemeye ve onunla ilişkiyi sürdürmemeye yemin ettiğini söyleyince Hz. Peygamber ondan, daha hayırlı olanı yapmasını ve yemininin kefarecini ödemesini istemiştir.

Allah Resûlü'nün bazı hadislerinde akrabalar arası ilişkiler, doğrudan iman ile de irtibatlandırılmış, bazılarında ise söz konusu bağı koparmanın doğuracağı olumsuz sonuçlara işaret edilmiştir: “Kim Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa, misafirine ikramda bulunsun. Kim Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa, akraba ilişkilerini sürdürsün...”

Resûlullah (s.a.v) bir hitabesinde de şöyle buyurdu: “*Cimrilikten sakının, çünkü sizden öncekiler cimrilik sebebiyle helâk oldular. Cimrilik onları vermemeye sevk etti de vermediler, akrabaya iyiliği kesmeye sevk etti de kestiler, günah işlemeye sevk etti de günah işlediler.*”

Soy ve kan bağının yanı sıra burada bir de mânevî yakınlıktan söz edilebilir. Hz. Peygamber'in miras bırakmadığını naklettikten sonra Hz. Ebû Bekir'in, “Allah'a yemin ederim ki Resûlullah'ın yakınları, bana kendi yakınlarımdan daha sevimlidir.” demesi bunu gösterir.

Aslında sıla-i rahim, Câhiliyye döneminde de oldukça

önemsenen ahlâkî bir erdemdi. Gerek Kur'ân, gerekse hadisler bu erdemi daha da geliştirdi ve bu konuda müslümanları aktif olmaya davet etti. İslâm'ın bu konuda getirdiği bir başka husus, akrabalar arası ilişkilerin karşılık esasına dayandırılmaması, aksine ilişkiyi kesenle ilişkinin sürdürülmesi şeklindeki faziletli tavidir. Yüce dinimizde, sıla-i rahme bu kadar önem verilmesine rağmen, maalesef modern dönemlerde müslümanların bu konuda oldukça zayıfladıkları görülmektedir.

Şu hâlde müslüman, dinimizin bu kadar önem verdiği rahim ve rahmet bağlarını zayıflatmamalı, aksine güçlendirmelidir. Bağların kopmasıyla, aradaki rahmetten, sevgi ve merhametten mahrum kalınacağı unutulmamalıdır. Resûl-i Ekrem'in ifadesiyle, “*Akraba ilişkisini kesen, cennete giremez*” Bu rahmet bağının kurulması, sadece akrabalar arasındaki rahmet akışını değil, aynı zamanda Rahmân ve Rahîm olan Rabbimizin rahmetinin üzerimize bolca inmesini de sağlayacaktır. Peygamberimizin bildirdiğine göre rahim, arşa asılıdır ve (hâl diliyle) şöyle der: “*Benimle irtibatı sürdürenle, Allah da irtibatını sürdürsün! Benimle bağını kesenden Allah da bağını kessin!*” Son olarak Sevgili Peygamberimiz'in, akrabalar arası ilişkilerin koparılmasını kıyamet öncesi alâmetlerden biri olarak saydığını hatırlatalım ve sözün özünü yine Efendimize bırakalım: “*Sevabı dünyada iken verilecek iyilik, (başkalarına) iyilik etmek ve akraba ile ilgilenmektir. Cezası dünyada iken verilecek kötülük de haddi aşarak azgınlık yapmak ve akraba ile iyi ilişkiyi kesmektir.*”■

*Bu yazı Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları arasında çıkan *Hadislerle İslam* kitabından kısaltılarak iktibas edilmiştir. (Hadislerle İslam, 4. Cilt, 189-199 ss.)

HAK'LA KURBİYET AKRABAYLA ÜNSİYET

Doç. Dr. Ülfet GÖRGÜLÜ
Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı

“Modern zamanlarda akrabalık münasebetimizin de örselendiğinden şikâyet ediyor, kalabalıklar içinde yalnızlıktan dem vuruyor, birey olmanın dozunu kaçırıp bencillik ve egoizme maruz kaldığımızdan serzenişte bulunuyorsak dönüp Allah ile irtibatımıza bakmalı, kulluğumuzu sorgulamalı, kurbiyetimizi gözden geçirmeliyiz her şeyden önce.”

Sıla-i Rahim: Rahmân'dan Bir Bağ

İnsan, fitraten bağlanma ihtiyacıyla yaratılmıştır. Rahimde bir kordon ile anneye bağlanan bebek, doğuma kadar bu bağ ile büyüyüp gelişimini sürdürür. Dünyaya “merhaba” der demez artık bu bağla ilişkisi kesilir; annesinin sıcak kucağıyla, okşayan elleri, tebessüm eden çehresiyle buluşur. Önce anneye, ardından aileye bağlanma davranışları göstermeye başlar. Zamanla bağlandığı kişi ve nesneler artıp değişebilir. Değişmeyen gerçek, bağlanma ihtiyacının sürüyor olmasıdır. İnsanın hayatta tutunduğu her dalın, bağlandığı her varlığın sonlu olduğu, bir gün bir şekilde yaşamından kayıp gittiği ise diğer bir gerçektir. “Ağaca dayanma kurur, insana dayanma ölür.” derken büyüklerimiz bu hakikati veciz bir şekilde dile getirmişlerdir.

Aslında sevilip bağlanılacak, güvenilip dayanılacak yegâne varlık Allah Teâlâdır. O'nun dışında kim ve ne varsa bağlandığımız, O'nun ikram ve ihsanı olduğunu bildiğimiz vakit kıymet kazanmakta, anlamını bulmaktadır. Bu idrakte bakıldığında bir aile içinde doğmuş olmak, akrabalara sahip bulunmak, değeri hazinelerle ölçülemeyecek büyük bir nimet ve lütuftur. Rahmân'ın rahmetinin tezahürüdür; önce neseb yoluyla, ardından evlilik münasebetiyle oluşan akrabalık bağı, sıla-i rahim. Öyle bir bağ ki, bir ucu Rahmân'a ulaşırken¹ diğer ucuyla aile ve akrabamıza bağlanmaktayız. Bu ilişkiler ağının ortasında çift yönlü olarak, Rabbimizle muhabbet ve münasebetimiz aile ve akrabamızla ünsiyetimiz, akrabalık ilişkilerimiz de Rabbimizin bize muamelesini belirlemektedir. Bu hakikat kudsî hadiste, “Ben Rahmân'ım, o (akrabalık bağının adı) rahimdir. Ona kendi ismimden türeyen bir isim verdim. Onunla ilişkiyi sürdürenle ben de ilişkiyi sürdürür, onunla ilişkiyi kesenle ben de ilişkiyi keserim.”² şeklinde ifade edilmektedir.

Modern zamanlarda başka pek çok ilişkimiz gibi akrabalık münasebetimizin de örselendiğinden şikâyet ediyor, kalabalıklar içinde yalnızlıktan dem vuruyor, birey olmayı becerelim derken dozunu kaçırıp bencillik ve egoizme maruz kaldığımızdan serzenişte bulunuyorsak dönüp Allah ile irtibatımıza bakmalı, kulluğumuzu sorgulamalı, kurbiyetimizi gözden geçirmeliyiz her şeyden önce. Zira Rabbimizden uzaklaştıkça hem kendimize yabancılaşıyor hem eşe, dosta, akrabaya uzak düşüyoruz. Allah'a ibadete, kulluk ve muhabbete ne denli özen gösteriyor, zikir ve duaya ne kadar vakit ayırıyoruz ki, aile ve akrabalarımıza yeterince zaman ayırabilelim; gönüllerini hoş edip dualarını alabilelim?

Evvel Hakk'a Kurbiyet

Bir bedevînin Efendimiz'e, “Rabbimiz bize yakın mıdır; O'na gizlice seslenelim? Yoksa uzak mıdır; O'na bağırarak mı seslenelim?”³ diye sorması üzerine âyet iniyor, Allahu Zü'l-Celâl, “Kullarım sana beni sorduğunda (bilsinler ki) ben çok yakıным.”⁴ şeklinde mukabelede bulunuyor, “Biz insana şah damarından daha yakınız.”⁵ buyurarak da bu yakınlığın derecesini bildiriyordu.

Mümin olarak Yüce Yaratanın mekân ve mesafeden münezze bir şekilde, bize bizden yakın olduğunu bilmek ne kadar mühimse bundan daha önemlisi bu mânevî yakınlığın şuuru ile yaşayabilmektir. Her dâim huzurunda olduğumuz, her halimiz kendisine ayân, her durumumuzdan haberdar olan ve zâtıyla bizi kuşatan Mevlâmıza biz ne kadar yakın olabiliyoruz? Yüce Allah'ın nezdindeki itibar ve değerimizin ne kadar farkındayız? O değeri ziyadeleştirecek ne gibi eylemlerde bulunuyoruz?

Rabbimiz ayırım yapmaksızın her kula şah damarından yakın olduğunu ifade ederken kulları içinde de kendisine yakın olanların varlığından bahsetmekte-

dir. Müminlerin öne geçenlerinden olan bu kimseleri “mukarrebûn” olarak adlandırmaktadır.⁶ Kulu Allah’a yaklaştıranın mal ve evlât zenginliği olmayıp kurbiyetin iman ve sâlih amelle gerçekleşeceğini haber vermektedir.⁷ Allah’a ve resûlüne itaat eden bu müminlerin peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlihlerle beraber olacağını müjdelemektedir.⁸

Hayatımızın gayesini Allah’a yakın olmak, O’nun sevgisini kazanmak ve rızasına ermek olarak tespit ettiğimizde bizi bu gayeye ulaştıracak her ibadet, her hayırlı çaba ve çalışma sâlih amel olmakta, kurbiyet yolunu açmaktadır. Allah’ın ef’âliyle fâil-i mutlak, sıfatıyla mevsûf-i mutlak ve zâtıyla mevcud-i mutlak olduğunu idrak eden mümin kendisine nispet ettiği fiil şirkinden, sıfat anlayışından ve vücûd/varlık vehminden uzaklaşır. Aslında bu uzaklaşma Hakk’a yaklaşma ve aslına, özüne dönmedir. Artık yüzünü her nereye dönse Hakk’ın varlığını müşahade eder.⁹ Her sâlih ve halis davranışy-

la, kalbî ve bedenî fiilleriyle Mevlâ’ya yaklaşır. Rabbinin emrettiklerini/farzları yerine getirerek ve gönüllü/nâfile sorumluluklar üstlenerek O’nun itimat ve sevgisini kazanır. Öyle ki, sevdiği kulunun Allah işiten kulağı, gören gözü, tutan eli, yürüyen ayağı olur. Her ne isterse verir; onu her türlü tehlikeden korur.¹⁰

Kurbiyetin lezzetini tadan insan, Allah’a yakın olma halinin ağır bir sorumluluk olduğu bilinciyle bu yakınlığı zedeleyecek, Rabbinin darıltacak her türlü yanlış söz ve eylemden uzak durmaya sa’y u gayret eder. Rabbinin ona ihsanda bulunduğu gibi o da iyilik ve ihsanıyla çevresine âdeta bir güneş olur. Hak’tan aldığını halka sunarken en yakınlarının gönlünü hoş tutmayı, aile ve akrabalık hukukunu gözetmeyi şîâr edinir. Böylece, *“Onlar, Allah’ın korunmasını emrettiği bağı koruyan, Rablerine saygıda kusur etmeyen, hesabın kötü sonuç vermesinden korkan kimselerdir.”*¹¹ ayetinde övgüyle söz edilen müminler arasına katılır.

Akrabayla Ünsiyet

Rabbimizin katında değerimizi arttıracak, itibarımızı yüceltecek, bizi sevilen kul olma saadetine erişirecek sâlih amellerden birisi de sıla-i rahimdir. Hak’la muhabbetimiz aslında sadece akrabamız ile değil tüm insanlarla ilişkimize yön verir. İrfân ehlince “halkın yüzünde Hakk’ı müşahade edebilmek” düstûruyla dile getirilen hakikatte böyle bir hikmet gizlidir. Yarattımları Yaratan’ın hatırına sevmek, hoş görmek, hürmet ve hizmet etmek derken öncelik aile ve akrabaya aittir. İslâm’a davette,¹² sadaka ve infakta,¹³ iyilik ve ihsanda,¹⁴ vasiyet ve mirasta¹⁵ Rabbimiz önceliği hep akrabaya vermiştir.

Hayatı boyunca eş, evlât ve torunları başta olmak üzere akrabalarının hukukuna titizlikle riayet eden Efendimiz de meselenin nezâket ve önemine dikkatleri çekmiş, cennete selâmetle girebilmek için yerine getirilmesi gereken sorumluluklar arasında sıla-i rahimi de zikretmiştir.¹⁶

Kerim kitabımızdan, hücre şeklinde odacıklardan (hucurat) ibaret olduğunu öğrendiğimiz Hz.

Peygamber’in küçücük evlerinde nice yetimlere kol kanat gerilmiş, nice akrabaya izzet-ikram edilmiş, hâne-i saadet ünvanının mekânın niceliğinden değil niteliğinden neşet ettiği ortaya konulmuştur. Bugün evlerimizin metrekaresi genişledikçe daralan gönüller, aile büyüklerine tahammül edemez olmuş, diğer akrabasının aranması ve ağırlanması ise neredeyse yalnız bayramlara özgü hale gelmiştir. Artan refah düzeyine tezat, eksilen huzur ve saadetin, yaşanan sıkıntı ve geçimsizliklerin ardındaki sebeplerden biri de acaba kat-ı rahim midir? Zira Resûl-i Ekrem Efendimiz, cezası dünyada hak edilen iki cürümden birinin akrabalık bağının koparılması olduğunu bildirmiştir.¹⁷

İşlediği günahın pişmanlığı içinde Efendimiz’e gelip nasıl tövbe edilebileceğini öğrenmek isteyen birine Allah Resûlü önce annesinin, onun hayatta olmadığını öğrenince de teyzesinin olup olmadığını sormuş, aldığı cevap üzerine, *“Öyleyse git ona iyilik yap.”* diyerek¹⁸ *“Teyze anne gibidir.”*¹⁹ buyurmuştur. Bu nebevî öğretisi bize en günahkâr insanın bile kendinden ümidini kesmemesi gerektiğini, hata ve günahları telâfi fırsatının her zaman var olduğunu, akrabalık hukukuna riayet ve onlara iyilik etmenin ruha iyi geldiğini öğretmektedir.

Vâkıa, sıla-i rahim yapmanın, Rabbimiz’in rızasını ve Peygamberimizin hoşnutluğunu kazanma yollarından biri olması yanında gönlümüze inşirâh ve sürûr verdiğini, nice derdimize dermanın onda gizli olduğunu bilebilseydik yakınlarımızı arayıp sormakta, ihtiyaçlarıyla ilgilenmekte, yüzlerinde bir tebesüme vesile olmakta bu kadar lâkayt davranmazdık. Sosyal ağlar aracılığıyla dünyanın en uzak köşeleriyle iletişime geçerken yanı başımızdaki dostlarımızla

“Akrabalık ilişkisinde pazarlık olmaz.

“Sevsin seveyim, gelsin gideyim” denmez.

Mesele aramayı arayabilmek, gelmeye gidebilmek, hataları affedip kusurları örtebilmektir. Hz. Peygamber’in uyardığı üzere sıla-i rahmi kesen cennete giremez.”

iletişimimizi ihmal etmez, akrabalık bağı sıkı tutmaya özen gösterirdik.

Üstelik biz yaşayıp örnek olmazsak, çocuklarımız büyüklere hürmet ve hizmet etmenin güzelliğini, dede, nine, amca, dayı, hala, teyze, yeğen, kuzen kim varsa akraba namına, insanın bu yakınlarıyla zenginleştiğini, akrabayla yaşanınca sevinçlerin çoğaldığını, keder ve üzüntülerin paylaşıldıkça azaldığını kimden ve nasıl öğrenecekler?

Bitirirken

Akrabalık ilişkisinde pazarlık olmaz. “Sevsin seveyim, gelsin gideyim” denmez. Mesele aramayı arayabilmek, gelmeye gidebilmek, hataları affedip kusurları örtebilmektir. Hz. Peygamber’in uyardığı üzere *sıla-i rahmi kesen cennete giremez.*²⁰ Cennet huzuru arzuluyor ve yuvamızı hâne-i saadet eylemek istiyorsak anne-babamızın gönlünü yapmalı, eş ve evladımızı ihmal etmemeli, hayatta olan akrabalarımızın kıymetini bilmeliyiz. Vefat etmiş olanlara vefadan geri durmayıp rahmet ve dualarla yâd etmeli, hayır hasenât ile cârî sadakaları olmaya bakmalıyız.

Sahi vefa demişken meselâ, iki kuşak öncesini, dedesinin babasının ya da ninesinin annesinin ismini bilen kaç torun vardır acaba aramızda? ■

DİPNOTLAR

- 1 Tirmizî, “Birr”, 16.
- 2 Ebû Dâvûd, “Zekât”, 45.
- 3 Kurtubî, el-Câmi’ li ahkâmîl’l-Kur’ân, Kahire 1994, II, 308.
- 4 Bakara 2/186.
- 5 Kâf 50/16.
- 6 Vâkıa 56/10-12.
- 7 Sebe’ 34/37.
- 8 Nisâ 4/69.
- 9 Bakara, 2/115.
- 10 Buhârî, “Rikak”, 38.

- 11 Ra’d, 13/21.
- 12 Suarâ, 26/214.
- 13 Bakara, 2/215; Nûr, 21/22.
- 14 Nisâ, 4/36.
- 15 Bakara, 2/180; Nisâ, 4/7.
- 16 Tirmizî, “Sıfatü’l-kıyâme”, 42.
- 17 Tirmizî, “Sıfatü’l-kıyâme”, 57.
- 18 DİB, Hadislerle İslam, IV, 196.
- 19 Tirmizî, “Birr”, 6.
- 20 Müslim, “Birr”, 19.

Sıla-i Rahim

Vatan ve oradaki yakınlarını, orada yaşayanları unutmayıp bazen ziyaret etmek ve daima da saygı gösterip korumak demektir. Sila-i rahmi yerine getirmek insanî terbiyenin eseridir ve İslâmî edebî temellerindendir. Çünkü Cenâb-ı Hak Hadis-i Kutsisinde “Benim sıfatım rahmandır ve rahmetime son yoktur. Sila-i rahmi gözetmek rahmetime ulaşmak için bir vesiledir.”

“Akrabalık (bağlarını kırmak)tan sakının!” (Nisa, Âyet:1) âyet-i kerîmesinde ve birçok hadis-i şeriflerde de vatanı, yakınları sayıp gözetmenin yüksek mertbe ve dereceleri beyan buyurulmuştur. Akraba ve dostlardan aciz ve fakir olanları yardım ve ihsanla, zengin olup yardıma muhtaç olmayanları da selâm ile mümkün olduğu derecede ziyaret ve hürmet ile hoşnut ve razı etmek hakikaten pek büyük bir fazilettir.

Kaynak: Ahmet Rifat, Tasvîr-i Ahlâk, Ahlâk Sözlüğü, Haz. Hüseyin Algül, Tercüman 1001 Temel Eser, s. 292.

Fotoğraf: Tühan Muharrem Tühan

MODERN KENTLERDE SİLA-İ RAHİM

Doç. Dr. Alev ERKİLET
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Sosyoloji Bölümü

Dinî terminolojinin parçası olarak önemi sıklıkla vurgulanan sila-i rahim kavramı, hısımsız akraba ile iletişimin ve mümkünse yüz yüze ilişkilerin sürdürülmesini, akrabaların ziyaret edilmesini, onlarla karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma içinde olunmasını işaret etmektedir. Örneğin TDV İslâm Ansiklopedisi’nde (2009) sila-i rahim, “kan bağı ve evlenme yoluyla oluşan akrabalık bağlarını yaşatma, akrabalarla ilişkiyi sürdürme, haklarını gözetme, onlara ilgi gösterme, iyilik ve yardımda bulunma, ziyaret etme” şeklinde tanımlanmıştır. Köse’nin (2005) de belirttiği gibi “en geniş manasıyla akrabalık hak ve hukukunun yerine getirilmesi şeklinde ifade edilen sila-i rahim, ... akrabalara karşı, imkân nisbetinde maddî ve manevî anlamda faydalı olmak, hizmet etmek, ilgi ve alâka göstermek, yerine göre iletişim araçlarıyla da olsa onlarla irtibatı devamlı hale getirmek gibi anlamlara gelmekte [ve] ... fertlere hukukî mükellefiyetler yüklemektedir”. Servetin hısımsız ve akrabalar arasında ihtiyaç durumunda paylaştırılmasının da sila-i rahimin göz ardı edilmemesi gereken önemli boyutlarından biri olduğu belirtilmektedir. Köse’ye göre, İslâm’da zengin olan aile fertlerinin fakir akrabalarının ihtiyaçlarını karşılama sorumluluğu vardır. Bu açıdan bakıldığında, toplumdaki yoksullarla ilgilenme sorumluluğu önce onların akrabalarından olan zenginlere, daha sonra akrabaları olmayan zenginlere düşmektedir.

Gündelik yaşamda sila-i rahimden söz edildiğinde, daha çok akrabaları ziyaret ve onlarla ilişkilerin

sürdürülmesi akla gelirken, sosyal ve ekonomik yardımlaşma, dayanışma ve özellikle de gelir ve servetin paylaşılması biraz daha ihmal edilen bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle modern kent gerçekliği içinde sila-i rahimi zorlaştıran nedenler arasında, mega kentlerin ulaşım sorunlarının akrabalara erişimi sınırlandırması, yüz yüze ilişkilerin yerini telefon gibi iletişim araçlarıyla haberleşmenin alması, yaz aylarında memlekete giderek aileyle sila-i rahim yapmanın ve ekim dikim faaliyetlerinde aile büyüklerine yardımcı olmanın yerini tatil beldelerine giderek tatil yapma alışkanlığının alması gibi nedenler sayılmaktadır. Bu ve benzeri tutum ve davranışlarla modern kent arasında bir bağ olduğu doğrudur. Nitekim 1990’ların sonunda yapmış olduğumuz “Metropolde Kariyer Meslekleri ve Aile Yapısı Temelinde Yaşama Tarzları: Ankara Örneği” başlıklı saha çalışmasında, katılımcıların % 35’i ailelerinin çocukluklarındaki yaşam tarzı ile şimdiki hayat tarzları arasında bazı önemli farklar bulunduğunu, % 26,5’i büyük bir fark bulunduğunu, yaklaşık % 8’i ise yaşam tarzlarının ailelerininkinden tamamen farklı olduğunu belirtmişlerdi. Bu farklılığın nedenini % 12,6 civarında bir grup büyük şehirde yaşamalarına bağlamıştı. % 88,9’u apartmanlarda oturan bu grubun % 28’i imkân buldukları takdirde eğlenme ve dinlenme tarzlarında, % 7,4’ü aile ilişkilerinde değişiklik yapmak istediklerini ifade etmişti. Dinî bayramlarını nasıl geçirdikleri ile ilgili soruya ise % 39’u eş-dost akraba ziyaretiyle, % 32,9’u tatile çıkarak, % 23,4’ü ise memlekete giderek cevabını vermişti. Bu

açından bakıldığında, 2000'lere gelmeden Ankara'daki kariyer meslek mensuplarının yaklaşık olarak üçte birinin dinî bayramları bir sıla-i rahim imkânı olarak değil de bir tatil imkânı olarak gördükleri söylenebilmektedir. Nitekim doğrudan tatil ile ilgili olarak yöneltilen bir soruya verilen cevaplarda da, tatilini memlekette geçirenlerin oranı % 13'te kalmıştı. Bu rakamları başka araştırmalardan edinilen verilerle çoğaltmak mümkündür.

Sosyoloji tarihinin ilk dönemlerinden beri cemaat ve cemiyet türü sosyal ilişki biçimleri birbirleriyle karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalarda cemaat daha ziyade sevgi, sempati, yüz yüze ilişkiler, dayanışma, akrabalık bağlarının güçlülüğü, psikolojik güvenlik duygusu, gruba kişiliğin tüm boyutlarıyla katılma, cemaatin çıkarının bireysel çıkara önceliği, ilişkilerin kişiselliği, gönüllülük gibi vasıflarla nitelenir ve daha ziyade kırsal yaşam tarzı ile özdeşleştirilirken; cemiyet bireycilik, rasyonellik, ilişkilerin kurumsallığı, uzmanlaşma, çıkar odaklılık, gruba kişiliğin tek boyutu ile katılma nitelenmekte ve daha ziyade kent hayatı ile özdeşleştirilmekteydi (Kaya 2008). Sosyologlar, endüstri devrimi sonrasında kentlerde cemaat türü ilişkilerin azalacağını, cemiyet türü ilişkilerin ağırlık kazanacağını öngörüyorlardı. Simmel, Durkheim, Tönnies, Weber hatta Marx, bu geçişin farklı boyutlarını farklı değer çerçevelerinden ele almışlar ama gidişin daha bireyci, daha rasyonel, daha kurumsal, daha az dayanışmacı ve daha rekabetçi düzenlere doğru olacağına fikir

Çizgi: Hasan Aycın

“ Modernleşme süreci, geleneksel toplumlarda mevcut olan tampon mekanizmaların altını oymak, paylaşımcı ve eşitleyici müdahaleleri devre dışı bırakmak sûretiyle sınıfsal ayrımları belirginleştirmektedir. ”

larını kendileri çözmek yerine, onları yardım kuruluşlarına yönlendirebiliyorlar. Bu, kurbanın da giderek internet üzerinden -çevrimiçi- yerine getirilen bir ibadet olmaya başlamasına benziyor. Kesilen kurbanların eti, kişinin kendisine, akrabalarına, komşularına ve çevresindeki yoksullara ulaşmıyor; hiç tanımadığı ve muhtemelen de tanışmayacağı uzak illerdeki ve ülkelerdeki mazlumlara gidiyor. Bu açıdan bakıldığında, sıla-i rahimin geleneksel mânasının tümüyle değişmekte olduğuna hükmedebiliriz. Üstelik bu sorunlardan kurtulmak adına geri dönebileceğimiz bir kır da yok artık. Kapitalizm ya tarımsal faaliyeti kapitalist örüntülere eklemleyerek cemaat türü ilişkilerin

birliği içinde olmuşlardı. Bu süreçte, geleneksel geniş aileler parçalanarak çekirdek aileye doğru evrildi. Kent mekânında yer alan bu çekirdek aile zamanla daha da küçülerek tek-ebeveynli aileler sayıca artmaya başladı. Bugünün sosyolojisi ve antropolojisi aile tiplerini sıralarken artık parçalanmış, tek-ebeveynli hatta tek-cinsiyetli ailelere kadar uzanan geniş bir ölçekte sınıflama yapıyor.

Geleneksel geniş ailenin çoklu (siyasî-dinî-ekonomik) işlevleri de artık giderek daha fazla farklılaşarak kurumsallaşan yapılar tarafından üstlenilmiş durumda. Örneğin yardım faaliyetleri dinî değerlerin öngördüğü üzere yakınardan başlayarak ve daha çok yakınlar arasında gerçekleştirilmiyor; araya giren yardım kuruluşları tarafından tamamıyla gayri şahsî biçimde -dolayım-lanarak- gerçekleştiriliyor. Örneğin aileler ya da işverenler kendi yakınlarının ekonomik sorun-

sonunu getiriyor yahut Türkiye örneğinde gördüğümüz gibi kırıntı toplayen yok oluşundan bahsedebileceğimiz bir süreçte kır sadece yaşlılardan oluşan bir yerleşim yeri haline getirerek yeniden üretimini neredeyse imkânsızlaştırıyor. Modernleşmenin etkilerini en yoğun biçimde gözlemlediğimiz kentsel ortamlarda, yoksulları korumaya dönük geleneksel anlayış ve uygulamalar (aile ve komşu dayanışması, kapıya geleni geri çevirmeme anlayışı, veresiye gibi) ortadan kalkmakta, bu durum yoksulluğu kalıcı/devredilemez kılmaktadır. Bu nedenle Batı-dışı toplumlar modernleştikçe ve kapitalizme eklenildikçe sınıf-altı olgusu ile tanışmaktadırlar. Modernleşme süreci, geleneksel toplumlarda mevcut olan tampon mekanizmaların altını oymak, paylaşımcı ve eşitleyici müdahaleleri devre dışı bırakmak sûretiyle sınıfsal ayrımları belirginleştirmektedir. Tam da bu nedenle, tarih boyunca ve çeşitli toplumlarda karşımıza çıkan yoksulluk halleri ile yeni/kentsel/kalıcı yoksulluk ve sınıf-altı arasında önemli farklar bulunmaktadır. Küresel kentler, banka ve finans sektörlerine bağımlılığı dayatmak sûretiyle, zincire dönüşmemiş, profesyonellik gerektirmeyen iş ve üretim alanlarını bertaraf etmektedir. Bu durum

kalıcı yoksul haline gelmiş eğitimsiz kitleler açısından ciddi bir tehdit oluşturmaya başlamıştır.

Velhasıl, en genel mânasında dinî değerlerin öneminin azalması ile açıklanamayacak, daha karmaşık bir durum söz konusu. Zira kentsel yaşam ya da modern/kapitalist örüntüler çerçevesinde sürdürülen yaşam, dinî değer ve vecibelerin algılanış ve yerine getiriliş biçimlerinin doğasını değiştirmek suretiyle fark edilmeyen etkilerde de bulunuyor. Bu nedenle büyük kentlerde sıla-i rahime engel olan faktörlerden bahsederken artık sadece ulaşım güçlüklerinden ya da tatil alışkanlıklarının değişmesinden söz etmek yeterli olmuyor. Genel mânada zihniyetlerin, algıların, sorunları çözme biçimlerinin, ibadetleri yerine getirirken kullanılan vasıtaların doğasının değişimine de atıfta bulunmak gerekiyor. Bu değişimler değerden bağımsız ve kendiliğinden toplumsal gelişimin bir sonucu olmayıp, küresel ölçekte kapitalizme ve/veya post-kapitalist ya da ileri-kapitalist koşullara eklenmenin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumda kentleşmenin sıla-i rahime getirdiği engeller de yalnızca bir kentleşme problematiğinden ibaret kalmamaktadır. Kentte yaşayan bireyin kendisi, kentin kendi gerçekliği, kentteki

üretim ve bölüşüm biçimleri ve bunlar dolayısıyla dinî algılar bir bütün olarak farklılaşmaktadır. İbadetler belirli bir toplumsal yapı içinde ve belirli toplumsal ilişki bağlamlarında realize edilmek durumunda olduğuna göre, bu toplumsal koşulları analiz etmeden ve onlarla hesaplaşmadan sıla-i rahime engel olan unsurları sayıp geçemez, sorunlara çözüm üretemeyiz. Bu bağlamda dinî ibadetlerin anlamının günün koşulları çerçevesinde yeniden irdelenerek yerli yerine oturtulması, Şeriatî'nin Hac (2007) için yaptığına benzer bir tür ibadet fenomenolojisi (Bayraktar 1987) yapılmasına ihtiyaç var. Bu açıdan bakıldığında, Haccın sıla-i rahimin en kâmil biçimi olarak anlaşılması mümkün olabileceği gibi, sıla-i rahimi zekât ve infak ile birlikte eşitsizlikleri giderecek temel ekonomik ibadetlerden biri olarak ele almak da mümkün ve gereklidir. Nitekim konu ile ilgili âyet ve hadisler incelendiğinde, sıla-i rahim meselesinin sadece yakınları aramak, sormak ya da ziyaret etmekle sınırlı olmayan çok daha geniş bir çerçevenin parçası olarak tanımlandığı görülmektedir. Örneğin, “iyilik, yüzlerinizi doğuya veya batıya çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden; çok sevdiği servetini yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyen muhtaçlara ve kölelere infak eden; namaz kılan, zekât veren, ahitlerine sadık kalan; kıtlık, hastalık ve savaş zamanlarında sabreden kimselerin yaptıklarıdır... “De ki: *İnfak edeceğiniz her şey, anne, baba, akraba, yetim, fakir ve yolcular içindir... Sana neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: Bağışlayabildiğiniz kadarını!*” (Bakara, 2/177, 215, 219).

Nitekim Namlı (2015: 805) bağışlayabildiği kadar infak etmekten kastedilenin genellikle “ihtiyaç fazlası-

nı infak etmek” olarak anlaşıldığını belirtmekte, ancak “âyetle aynı sorunun cevabı kendisine bağışta bulunulacak kimseler sayılarak verildiğine göre, çevrede bulunan insanların neye ihtiyacı varsa verilecek oranın da kişinin vicdani duyarlılığına göre belirlenmesi” gerekir demektedir. Benzer şekilde, konu ile ilgili hadislerden birinde de, “*Ey insanlar! Selâmı yayınız, yemek yediniz, akrabalarınızla alakanızı ve onlara yardımınızı devam ettiriniz. İnsanlar uyurken siz namaz kılanız. Bu sayede selâmetle cennete girersiniz.*” (Tirmizî, “Kıyamet”, 42; İbni Mâce, “İkamet”, 174) (Alemdar, Arslan, Kabakçılı, 2015: 203) denilmektedir.

Bu değerlendirmeler, sıla-i rahim, zekât, infak gibi emirlerin sadece verenin malını temizlemekle sınırlı bir işlevi olmadığını, aynı zamanda toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırmak gibi temel bir hedefe ulaşmanın dinî araçlarını da oluşturduklarını göstermektedir. Kent yoksullarının hayatlarını sürdürebilmelerini mümkün kılan en önemli etmenlerden birinin aile, akraba ve komşuların desteği olduğu bilinmektedir. Bu itibarla, yoksulluğun neden olduğu toplumsal sorunların ve çatışma potansiyellerinin ortadan kaldırılabilmesi için, devletin sosyal politika uygulamaları kadar sıla-i rahimin sosyal adaletçi bir paylaşım mekanizması olarak -diğer ekonomik ibadetlerle birlikte ve birbirlerini destekleyecek şekilde- ihyâsının da önemli katkılar sağlayacağı değerlendirilmektedir. Ekonomik ibadetlerde belirlenmiş fikhî ölçütlerle yetinmek yerine servetin aşırı birikiminin önlenmesi ve topluma yayılmasının sağlanması gerekmektedir. Bu tür bölüşüm mekanizmalarının oluşturulması bağlamında, sıla-i rahim öne çıkarılması ve hassasiyetle vurgulanması gereken bir ibadettir. ■

KAYNAKÇA

- Alemdar, Yusuf, Ali Arslan ve Osman Kabakçılı, 120 Ayet ve Hadisten Mesajlar, Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, No:6, Ankara: Buluş Matbaası, 2015.
- Bayraktar, Mehmet, İslâm İbadet Fenomenolojisi, Ankara: Akçağ Yayınları, 1987.
- Çağrı, Mustafa, “Sıla-i Rahim”, DİA (İstanbul, 2009), XXXVII, 112-113.
- Dikeçligil, Beylû, Vehbi Başer, Suna Başak Avcılar, Alev Erkilet v.dğr., Metropolda Kariyer Meslekleri ve Aile Yapısı Temelinde Yaşama Tazları: Ankara Örneği, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1998, Yayın No: 111.
- Kaya, Kâmil, Küçük Gruplar Sosyolojisi, 3.b., Isparta: Fakülte Kitabevi, 2008.
- Köse, Murtaza, (2005). Sıla-i Rahim, Yeni Ümit Dergisi, 18 (69), Temmuz-Ağustos-Eylül 2005, [Erişim Tarihi: 01.04.2016]. <http://www.yeniunit.com.tr/konular/detay/sila-i-rahim>.
- Namlı, Tuncer, Kur'an Aydınlığı: Kronolojik Kur'an Meali, Ankara: Fecr Yayınları, 2015.
- Şeriatî, Ali, Hac, (çev. Ejder Okumuş), Ankara: Fecr Yayınları, 2007.

MODERN DÖNEM AİLELERİ İÇİN SILA-İ RAHİMİN ÜÇ BOYUTU:

ÂİDİYET, ÂDÂP VE UFUK

Erol ERDOĞAN
İlahiyatçı-Sosyolog

“Dünyanın geçirdiği sosyal-kültürel değişimle birlikte sıla-ı rahim anlam ve alan genişlemesine uğradı. Sanayileşme sonrası modern dönemlerde çekirdek aileler birinci derecede akrabalarıyla bile günlük hayat akışı içinde görüşemedikleri gibi, birbirlerini ziyaretleri yılları alabiliyor.”

Seminer ve söyleşiler vesilesiyle özellikle İstanbul'daki buluşmalarında çocuklar ve gençlere yöneltmeyi âdet haline getirdiğim sorularım var. Mesela “Nerelisiniz?” diye soruyorum. Bu soruya farklı cevaplar alıyorum. Bir kısmı “Şuralıyım” diyor, bir kısmı “Ailem şuralı” diyor, bir kısmı da “İstanbulluyum” diyor.

Sohbet ilerledikçe “Şuralıyım” diyenlerin memleketleriyle ilgilerinin olduğunu ve geliş-gidişlerinin sürdüğünü, “Ailem şuralı” diyen gençlerin ise memleketleriyle ilgilerinin az olduğunu anlıyorum. “İstanbulluyum” diyenlere “Kaç kuşak İstanbullusunuz?” diye ikinci bir soru yöneltiyorum. “Beş-altı kuşak İstanbulluyuz.” şeklinde nâdiren cevaplar alsam da “Ben İstanbulluyum ama ailem Sivaslı” gibi cevaplar daha fazla geliyor. “Ailen Sivaslı ama sen Sivaslı değilsin, öyle mi?” şeklinde devam eden sohbetimiz ilginç diyaloglara sahne oluyor. “İstanbulluyum” diyenlerin çoğu, bu ifadeyi doğum yerlerinin İstanbul olmasına dayanarak kullanıyorlar. “Sen de Sivaslısın o zaman.” tarzındaki cümlelerim ise açıkça reddedilmese bile “Ben Sivaslı bilmiyorum ki...” gibi ifadelerle âdiyetsizliğin altı çiziliyor.

Memleket ve Dede-Nine Sohbetlerim

Nereli olduklarını öğrenmeye mâtuf diyalogdan sonra ortam uygunsa genç dostlarımla sohbeti ilerletiyorum. Mesela “Kastamonuluyum” diyenlere Şerife Bacı'yı, Şâban-ı Velî'yi, Nasrullah Camii'nin güvercinlerini, Kasaba Köyü'nün çivisiz ahşap camiini, şehri tepeden gören Yakup Ağa Külliyesi'ni, Taşköprü'nün sarımsağını, çekme helvasını, Gideros'u soruyorum. Urfalı ise Balıklı Göl'den, Sinoplu ise Hamsilos'tan söz açıyorum. Antalyalı ise Aspendos'tan, Sivaslı ise Çerkez'in kahvesinden, Amasyalı ise Yeşilırmak veya Ferhat ile Şirinden, Tekirdağlı ise köfteden ya da Uçmak Dere'den, Bursalı ise Ulu Cami veya Koza

Han'dan, Balıkesirli ise Hasan Aycın'dan, Eskişehirli ise Odunpazarı evlerinden, Diyarbakırlı ise Hevsel bahçelerinden veya Kırklar Dağı'ndan konuşuyoruz.

Siirt, Van, Diyarbakır, Bingöl gibi etnik âidiyet üzerine sohbet edebileceğim yerlerden olanlarla 'lisan' üzerine konuşuyoruz. “Arap mısınız?” veya “Kürt müsünüz?” diye soruyorum mesela. “Kürdüz” derse peşinden “Ne güzel. O zaman Kürtçe biliyor olmalısın.” şeklinde, Arap ise “Ne güzel, Arapça biliyorsun, değil mi?” gibi sorularımla devam ediyor sohbetimiz. “Bilmiyorum” diyenlere, bilmeme gerekçelerini merak ettiğimi söyleyerek anlatmalarını rica ediyorum. Çekinerek kurdukları kısa bir-iki cümlelik cevaplarla yetinmek isteseler de, samimiyetimi görerek açılıyorlar, peşinden uzun cümleler geliyor. Çoğu kere onlara ana dillerini öğrenmelerini öğütüyorum. “Hocam haklısın, aslında bilmeliyiz.” şeklinde cevap verenler oluyor.

2015 yılında Beşiktaş'ta bir seminerimden sonra ‘İnsan Mevsimi’ kitabımı imzalarken öğrencilerle mini diyaloglarım oldu. Mardinli bir çocuk annesinin Arap, babasının Kürt olduğunu söyledi. “Sen o zaman hem Arapça hem de Kürtçe biliyorsun, değil mi?” diye sordum. Kısık sesle “Evet” dedi. “Çocuklar, bu arkadaşınızı alkışlıyorum, hem annesinin hem babasının ana dilini biliyor, hem de çok güzel Türkçe konuşuyor.” dedim. Arkadaşları hayretle baktılar, sonra onlar da alkışladılar. Az önce titrek sesle konuşan çocuğun gözlerinin içi gülmeye başlamıştı. “Hocam, çalışacağım, daha çok dil öğreneceğim.” derken sesi daha iyiydi.

Çocuklar ve gençlerle sohbetimi sonraki aşamada dede ve nine gibi büyük ebeveynlerini sorarak sürdürüyorum. Onların hayatta olup olmadıklarını, en son ne zaman görüştüklerini, ziyarete giderken onlara hediye götürüp götürmediklerini, dede ve ninelerinin onlara

bayram harçlığı verip vermediklerini konuşuyoruz. Bu konuşmalarda ilginç detaylara ve hoş hikâyelere rastlıyorum. “Her sene tatilde dedemi görüyorum.” diyenler olduğu gibi “En son üç sene önce köye gittiğimizde görmüştük.” diyenler de oluyor. “Biz dedemle-ninemle birlikte yaşıyoruz.” diyene rastladığımı hatırlamıyorum. İstanbul'da doğan çocuklardan bazıları da “Hiç köye gitmedik.” şeklinde cevaplar veriyor.

Sıla-i Rahimin Genişleyen Anlamı ve Alanı

Sıla ulaşmak, kavuşmak, irtibat, birleştirmek demektir. Sıla-i rahimi kısaca, akraba ve hısım olanlarla iletişimde olmak, onları ziyaret etmek, araya gurbet girdikçe

vesileler bulup onlara kavuşmak, merhamet ve selamımızı onlara ulaştırmak şeklinde tarif edebiliriz. Sıla-i rahim, ziyaret ve iletişimin yanı sıra akrabalık hak ve hukukunun yerine getirilmesini ve birbirini gözetlemeyi kapsayan sosyal ve hukukî yönü güçlü bir sorumluluktur.

Dünyanın geçirdiği sosyal-kültürel değişimle birlikte sıla-ı rahim anlam ve alan genişlemesine uğradı. Bu değişim sıla-i rahimin fonksiyonunun da değiştiğini göstermektedir. Çünkü sıla-i rahimin Kur'an âyetleri ve İslâm Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından bir vecibe olarak tavsiye edildiği dönemlerde, insanlar geniş aileler ve daha büyük akraba-hısım grupları (sülâle, aşiret, kabile) halinde yaşıyorlardı. Sıradışı durumlar hariç, insanlar anne-babalarını, dede-ninelerini, teyze-dayı ve halalarını ve diğer akrabalarını sıklıkla görüyorlardı. Aşağıdaki anket sonuçlarında da görüleceği gibi, sanayileşme sonrası modern dönemlerde çekirdek aileler birinci derecede akrabalarıyla bile günlük hayat akışı içinde görüşemedikleri gibi, birbirlerini ziyaretleri yılları alabiliyor. Aynı şehirde yaşayan dede-torun veya yeğen-teyze ve dayıların aylarca görüşmemesi, uzak şehirlerde yaşayanların ise yıllarca görüşmemesi insanlık için bir trajedidir.

Her 100 Gençten 41'i Son 3 Yıl İçinde Memleketini Görmemiş

İLÇELER (Liseli Gençler)	Memleket Gidiş (Son 3 Yıl)		Dede ile Görüşme (Son 1 Yıl)		Dayı ile Görüşme (Son 1 Yıl)		Teyze ile Görüşme (Son 1 Yıl)	
Avcılar Bakırköy Çekmeköy Sultanbeyli Küçükçekmece (Mart 2016) (Liseli Gençler)	Toplam	Gitmedi	Dede Var	Görüşmedi	Dayı Var	Görüşmedi	Teyze Var	Görüşmedi
	1387	559	1171	314	1291	235	1240	209

Bu yazıyı çalışırken İstanbul'un 5 ayrı ilçesinde toplam 1387 liseli genci kapsayan bir araştırma yaptım. Sorular yönelttiğimiz 1387 liseliden 559'u son 3 yıl içinde memleketine hiç gitmemiş. Düşünebiliyor musunuz, her 100 gençten 41'i son 3 yıl içinde memleketini görmemiş. Soruyu "Son 3 yıl içinde memleketinize gittiniz mi?" yerine "Son bir 1 yıl içinde..." diye sorsaydım sanıyorum "Gitmedim" diyenlerin oranı yüzde 70-80'lere çıkacaktı. Bu ciddi bir kopuşa işaret ediyor. Acaba, gençlerin dedeleri, dayı ve teyzeleri ile ilişkileri nasıl? 1387 gençten 1171'inin baba veya annesinin babası (dedesi) hayatta. Dedesi hayatta olan gençlere "Son 1 yıl içinde iki dedenizden birini gördünüz mü?" sorusuna ise 314 genç "Hayır!" şeklinde cevap vermiş. Dayısı olan 1291 gençten 235'i, teyzesi olan 1241 gençten 209'u son 1 yıl içinde dayı ve teyzeleri ile hiç karşılaşmamışlar, telefonlaşmamışlar, sohbet etmemişler, görüşmemişler.

Modern Dönemlerin, Aileleri Yoksunlaştırdığı Konular

Sanayileşme sonrası değişen toplum yapıları geniş aileden çekirdek aileye hızlı geçiş ve mahalle kültürünün zayıflaması gibi nedenlerden dolayı modern dönemlerde insanların akraba ve ebeveyn ilişkileri seyrekleşti. Büyükşehirlere göç eden ilk kuşak, ebeveyn ve akrabalarla ilişkilerini bir ölçüde koruma gayretinde olmuşsa da, sonraki kuşaklarda hem âdiyet hem de ilişkinin (geliş, gidiş, yazışma, hal-hatır sorma, merak etme, telefon etme, özleme) azaldığını tespit etmek mümkün. Bu süreçte meydana gelen değişimleri şu şekilde listeleyebiliriz.

Bir yere ait olmak (memleketlilik) duygusu azaldı. Doğum yeri veya yaşanan yer memleket olarak benimsendi.

Aynı bina veya mahallede oturmayan akrabalarla görüşmeler ve onlara karşı duyulan sorumluluk ve sevgi azaldı.

Çocukların ilk idolleri olan dayı/teyze/hala gibi akrabaların boşluğunu televizyon-internet kahramanları veya iyi tanımadıkları şöhretli insanlar doldurdu.

İnsanlar, nesep-soy gibi kimliklerine dair bilgileri yeterince edinemediler, ailevî âdiyet zayıfladı.

İnsanlar, dede-nine gibi ebeveynlerinden öğrenebilecekleri kültür, örf, âdet, âdâp-edep gibi değerlerden ve birikimlerden eksik kaldılar. Ailesel birikimler, bilgiler, ufuklar, hayaller nesillere aktarılmadığı için sonraki nesiller her şeyi yeniden yaşamak ve tecrübe etmek zorunda kaldı.

İlişkilerin zayıflamasıyla dede-nine ve diğer geniş aile fertlerinin fonksiyonlarını ve yokluklarından kaynaklanan eksiklikleri anne ve babalar telâfi etmeye çalıştılar, giderilemeyen eksiklikler okul gibi kurumsal yapılar ve internet gibi paylaşımcı mecralar tarafından karşılanmaya başlandı.

Dede ve ninenin ufkunu ve hayallerini dinleyemeyen çocukların hayatları apartman dairesiyle sınırlı kaldı; ufuk, tasavvur ve duygu dünyaları yeterince gelişmedi.

Sıla-i Rahimle Gurbetimizi Sona Erdirmeliyiz

Sıla-i rahim insanın insanla, insanın memleketiyle, insanın akraba ve dostlarıyla gurbetini sona erdiren güzel bir haslet idi. Oysa şimdi sıla-ı rahimle aramıza gurbet girdi. Sıla-ı rahimle yabancılaşmamızı sona erdirmeliyiz. Hepimizin sıla-ı rahimin kuşatıcılığına ihtiyacımız var. Çocuklar ve gençler, memleketlerine sık giderse bir yere ait olma duygusunu kazanacaklar. Âdiyet duygusu onlara hayata tutunma, kendisini kolay ifade etme, bir kültüre dayanma güveni verecektir. Bir geleneğe, memlekete, kültüre ait olduğunu bilen insan, köklerini hisseden dev ağaçlar gibi bakar hayata. Memlekete ve farklı şehirlere geliş-gidişler, oradaki farklı insanlarla konuşmalar, farklı kültürleri tanıma-

lar her insanda özellikle çocuklar ve gençlerde fikri hareketliliğe, ufuk genişliğine ve bilgi kazanımlarına vesile olacaktır. Günümüzde akraba-hısım ziyareti çoğunlukla 'seyahat' gerektirmektedir. Seyahatlerin, sağlık, bilgi-görgü, dostluk açısından insana çok şey kazandırdığını hepimiz biliyoruz. Çocuklarımız için iyi geçirilmiş bir seyahat, onlarca ders ve ödeve bedeldir.

İnsanların anne-baba, dede-nine, amca-dayı, hala-teyze gibi birinci dereceden akraba ve bunların dışındaki hısımlarıyla sık diyalog kurması ve ziyaretleşmesi kültür alış verişini hızlandıracak, aile bireyleri için doğal eğitim ortamları hazırlayacaktır. Günümüzde bazı çocuklu aileler, "Çocuklarımız dede-nine sevgisi içinde büyüsünler" diye baba ve annelerinin yakınlarına taşınmaktadırlar. Çocuklar ebeveynleriyle birlikte büyüdükleri zaman hem ilgi ve sevgi ihtiyaçlarını gideriyorlar hem de onların tecrübe ve birikimlerin-

“Sıla-i rahim; bireycilik, yalnızlık, paylaşımsızlık, sevgisizlik, âdiyetsizlik, arkadaşsızlık gibi modern dönemlere ait olumsuz durumların açtığı yaraların bir kısmını iyileştirebilir veya tedavinin yolunu gösterebilir.”

den yaşamın doğal öğreticiliğinde faydalanıyolar. Dede ve ninesiyle (anneanne-babanne) birlikte büyüyen çocukların kelime hazinesi, yemek ve ev kültürü, âdâp ve edeplerinin böyle bir ortamda büyümeyen çocuklara nazaran daha iyi olacağına şüphe yok. Daha ileri giderek şunu söyleyebiliriz: Bir çocuk anne ve babasında uzak büyüdüğü zaman duygu, bilgi, kültür, sağlık açısından eksik kaldığı gibi, dede-nine başta olmak üzere yakın akrabalarından uzak büyüdükleri takdirde onlardan elde edecekleri kazanımlardan da eksik kalacaklardır. Dedesiz büyüyen çocuk da, torunsuz büyüyen dede de eksik yaşıyor demektir. Geniş aileyi dağıtarak insanları anne-balarından ve dede-ninelerinden uzaklaştıran modern anlayışlar, şimdi her çocuğu anaokuluna gitmesi için teşvik etmekte, yavaş yavaş 'Dedelik Servisleri' kurdurarak çocukların dede-nine eksikliğinin giderilmesini sektöre dönüştürmeye çalışmaktadır. Kabul etmeliyiz ki günümüzde 'Değerler Eğitimi'nin zorunlu hâle gelmesi, büyük ölçüde mahalle ve aile kültürünün azalması, sıla-i rahimin terkedilmesi, çocukların anne-babalarıyla az vakit geçirmesi ve dedesiz-ninesiz büyümelerinin oluşturduğu boşluktan kaynaklanmaktadır. Oysa 'değer' bilgiden çok yaşanılarak kazanılır.

Sıla-i rahim; bireycilik, yalnızlık, paylaşımsızlık, sevgisizlik, âdiyetsizlik, arkadaşsızlık gibi modern dönemlere ait olumsuz durumların ruhumuzda ve toplumumuzda açtığı yaraların bir kısmını iyileştirebilir veya tedavinin yolunu gösterebilir. Öyleyse çoluk-çocuk "merhaba dede, babanne, anneanne, teyze, dayı, hala"; "merhaba memleketim, merhaba köyüm-şehrim, merhaba dostlar" deme zamanı. ■

“Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayasızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.” (Nahl, 16/90)

AKRABALIK İLİŞKİLERİNİN FERDÎ VE İÇTİMAÎ FAYDALARI

Fatma BAYRAM
Üsküdar Müftülüğü/Başvaiz

Dinimizde akrabalık ilişkilerine verilen önem mâlumunuzdur. Muhtemelen elinizdeki derginin diğer yazılarında bu konu bütün detaylarıyla işleneceğinden biz âyet ve hadislerde akrabalık ilişkilerinin önemini vurgulamaktan çok bu ilişkilerin insan ruhuna ve toplumsal düzene nasıl katkı sağladığı üzerinde duracağız. Akrabalık ilişkilerini sürdürmede karşılaştığımız zorlukları tanımaya ve bunları aşmaya yönelik çözüm önerileri getirmeye çalışacağız. Bu yazıyı hazırlama aşamasında akrabalarıyla yaşadıkları tecrübeleri tespit etmek ve zorlukları nasıl aştıklarını öğrenebilmek için 54 kişinin görüşlerine başvurdum. Bilgi, görgü ve tecrübelerini benimle yazılı veya sözlü olarak cömertçe paylaşan bu arkadaşlarıma içtenlikle teşekkür ediyorum. Okuyacağınız satırlar önemli ölçüde onların katkılarıyla oluşmuştur.

Araştırmalar bir yandan şehirleşmenin artması ve bireyin geçmişe kıyasla daha güçlü olması gibi nedenlerin akraba ilişkilerini zayıflattığını gösterse de diğer yandan insanın mutluluğunun hâlâ en yakınlarıyla ilişkilerindeki doyuma bağlı olduğunu söylüyorlar. Ülkemizde yapılan bir araştırmada bireyler mutluluk sebepleri arasında %73.3’le ailelerini birinci sırada

göstermişlerdir. Aile danışmanları ise evinizin huzurunun bir parçasının da sadece kendi akrabalarınızla değil, eşinizin akrabalarıyla da iyi geçinmenize bağlı olduğunu söylüyorlar. İnsan, akrabaya o kadar muhtaçtır ki -yazımızın ilerleyen bölümlerinde göreceğimiz üzere- çoğu kültür, sanal akrabalık denilen ve kan bağına dayanmayan yakınlıklar ihdas ederek akraba hazinesini genişletmeye çalışmıştır.

Akrabalarımızı Kim Seçti?

Bu bahiste öncelikle hatırlamamız gereken kan bağıyla bağlı olduğumuz akrabalarımızın hiçbirini bizim seçmediğimiz gerçeğidir. Ana babamız başta olmak üzere yakından uzağa aile ve akrabalarımızın kimler olacağı Allah tarafından bizim için seçilmiştir. İlişkilerin her dâim bu bilinçle sürdürülmesi akrabalar arasında yaşanan istenmeyen durumları aşabilmek için en büyük yardımcımızdır.

Bu ilişkileri yolunda götürmek için sürekli bir çaba ve yerine göre büyük fedakârlıklar gerektiğini biliyoruz. Çünkü çoğunu bizim seçmediğimiz bu akrabalarla ilişkiler gelip geçici değildir; ömür boyu sürer. Bazı durumlarda bize kalsa hayatımız boyunca aynı ortamda bile bulunmamız pek muhtemel olmayan bu

insanlarla -onları değiştirme imkânımızın sifıra yakın olduğunu unutmadan- iyi ilişkiler kurmak durumundayız. Çünkü Allah ve Resulü kesin ifadelerle bizden bunu istemekte (İsrâ 17/26; Rûm 30/38) ve riayet etmediğimiz durumda dünya ve âhirette karşılaşacağımız kötü âkibetlerle uyar-maktadır (Bakara 2/27; Muhammed 47/22). Efendimiz (a.s.)’ın bildirdiğine göre akrabalarından kötü muamele gören kişinin buna aldırmayıp; gelmeyene giden, vermeyene veren ve kendisine sataşanı affeden olmayı başarması durumunda faziletlerin en üstün mertebesine ulaşmış olur (İbn Hanbel, III, 439). Akrabalarla iyi geçimin bize sağlayacağı faydalar bu hadiste veciz bir şekilde özetlenmiş olmakla birlikte konuyu biraz daha açmak gerekirse şunlar söylenebilir:

Akrabalarla İyi Geçinmenin Kişiliklerimize Katkısı

Ailemiz bizi insanın en büyük korkusu olan yalnız kalma korkusundan kurtarır. En temel ihtiyacımız olan güven duygusunun hayat boyu korunmasında da akrabalık ilişkilerinin çoğu zaman olumlu katkısı vardır. Çağın hastalığı stres üzerine yapılan çalışmalarda ortaya çıktığına göre yakınlarla kurulan iyi ilişkiler stres ve ondan kaynaklanan hastalıkları önlemede en güçlü etkidir.

Allah hatırına akrabaları ile düzgün geçinmeye çalışan kişinin duyacağı vicdan huzuru bu çabasının en büyük ödülüdür. Bu kişi bilir ki Allah, akrabalık bağına sürdürenle irtibatını sürdürür, kim de onu koparırsa Allah da onunla ilişkisini koparır (Tirmizi, “Birr”, 16). Akrabalarıyla ilişkisini sürdürenin rızkı bol, ömrü uzun olur (Buhârî, “Edeb”, 12; Müslim, “Birr”, 20), kötü bir şekilde ölmekten korunur (İbn Hanbel, 1, 143). Âyet ve hadislerde akrabalar hakkında yapılan uyarıları topluca dikkate aldığımızda âdeta cennetimizin anahtarının onların elinde olduğunu görürüz. Hele de akrabaları-

“Her yaştan ve her seviyeden akrabanızla iyi ilişkiler geliştirebilmek için gösterdiğiniz gayretler iletişim becerinizi ve ifade gücünüzü geliştirir, bakış açınızı zenginleştirir. Dar kafalı ve dar gönüllü insanlar bu zenginlikten mahrumdurlar.”

nız içinde şahsiyetine, bilgisine, görgüsüne güvendiğiniz kişiler varsa, zor günlerinizde size hep hakkı tavsiye edecek bu akraba-dostlar Allah’ın büyük bir lütfudur.

Bu vicdanî ve itikadî huzura ilaveten sağlam akrabalık ilişkileri kişiye köklülük duygusu yaşatır ve âdiyet ihtiyacının karşılanmasına yardım eder.

Özellikle ilk gençlik yıllarında ailenin yakınlarla ilişkisinin sağlamlığı, genci birçok hataya düşmekten korur. Yakınların ilgisi ve dostluğu arayış içindeki gençleri yanlış ilişkilere düşmekten koruyan sağlam bir ağ örür.

Her yaştan ve her seviyeden akrabanızla iyi ilişkiler geliştirebilmek için gösterdiğiniz gayretler iletişim becerinizi ve ifade gücünüzü geliştirir, bakış açınızı zenginleştirir. Dar kafalı ve dar gönüllü insanlar bu zenginlikten mahrumdurlar. Akla gelebilecek olumsuzluklara rağmen akrabası ile ilişkilerini iyi tutmaya çalışmak bir nevi duygu kontrolü gerektirdiğinden ciddi bir nefis terbiyesidir. Çoğu zaman akrabalarla ilişkileri korumaya çalışırken farkında olmadan kendimizi geliştiririz. Onlar sayesinde empati yapabilme, kendimizden farklı olan insanlarla geçinebilme, hoşlanmadığımız kişilerden dahi birşeyler öğrenebilme, kısacası her tip insanla asgari geçim yolunu kurup muhafaza edebilme becerisi kazanırız. İdare edilenlerden değil, idare edebilenlerden oluruz. Başkaları için fedakârlık yaptığımızı sanırken aslında en büyük iyiliği kendi özümüze yaparız. Başlangıçtaki fedakârlıkları göze alabilenler sonuçtaki başarının keyfini sürebilir, çoluğuna çocuğuna güçlü akrabalık bağları bırakabilmenin kıvancını yaşayabilirler.

İyi Akrabalık İlişkileri

Sosyal Hayatımızı Zenginleştirir

Akrabalar koşulsuz kabul göreceğiniz, oyun oynamadan, “..mış gibi” yapmadan onaylanacağınız ilişkiler kurabilmenizi sağlar. Diğer insanlarla olduğu gibi ilişkiniz pamuk ipliği ile bağlanmış değildir. Aksine

derin ve kuvvetli tarihî olan bir ilişkidir. Ortak dil ve kültüre sahip olunması nedeniyle akrabalarla iletişim daha kolaydır. Dertler ve sevinçler daha derinden paylaşılır. Arkadaşların yaklaşamayacağı mesafede her zaman ailemiz vardır.

Aile ve akrabalarınızın toplumsal statüsü size hazır bir konum kazandırır. O sayede hayata sıfırdan başlamazsınız. Özellikle kalabalık ve güçlü ailelerin bireylerinde güven duygusu daha güçlüdür. Ne zaman başınız sıkışsa en yakınınızda hep aile ve akrabalarınız vardır. Araştırmalara göre ülkemiz insanı aldığı borçların % 60'ını aile ve akrabalarından almaktadır. Başları sıkıştığında bir çözüm bulabilmek için akrabalarına danışanlar ise % 88 gibi yüksek bir orandadır. Bilhassa iyi ilişkiler kurabildiğiniz akrabalarınız çevrenizde sadece aile üyelerinizle sınırlı kalmayan güçlü bir ilk halka oluşturur. Ailemizdeki hastaların bakımı, ev kurma, düğün, cenaze gibi desteğe muhtaç olduğunuz durumlarda iş bölümünü daha kolay yapmanızı sağlayarak yükünüzü hafifletir.

Akrabalık bağları sayesinde çok çeşitli insan tiplerini, onların hayata bakışlarını ve sorunları karşılama biçimlerini gözlemleme fırsatı yakalarız. Bu da bizi sosyal açıdan donanımlı kılar. Görmüş geçirmiş oluruz. Çocuklarımızın sosyalleşmesi önce aile ve yakın akrabalarla ilişkilerimiz çerçevesinde başlar. Onlar dünyayı bizim hislerimiz ve davranışlarımız üzerinden algırlar. Bu açıdan akraba ilişkileri çocuklarımızı hayata hazırlayan bir okul işlevi görür. Sevgi, saygı, fedakârlık, hoşgörü paylaşma, diğerkâmlık ve sorun çözme gibi hasletleri bu sayede yaşayarak öğrenirler.

Zengin bir akraba çevresi insan için öyle büyük bir kazanç ve öyle önemli bir destektir ki kültürümüzde “tasavvurî akrabalık” diye tanımlanan bir akrabalık türü ihdas edilmiştir.

Tasavvurî Akrabamız: Komşu Anne

Küçük kızım ilkokula giderken öğretmenini sınıfa akrabalarını anlatacakları bir ödev vermiş. Kızım akrabalarını sayarken oraya bir de “komşu anne”sini eklemiş. Öğretmen böyle bir akraba olmayacağını

Fotoğraf: Turhan Muharrem Turhan

söyleyince şaşkınlık içinde bana komşu annelerinin bizim akrabamız olup olmadığını sormuştu. Bir kısmını sadece yılda bir-iki kez gördüğü, bir kısmını da hiç görmediği kişiler akrabası sayılırken; evinde büyüdüğü, çocuklarının hepsini en yakın akrabalarından bile daha çok görüp oynadığı, hemen her gün karnını doyuran, terbiyesinde, görgüsünde, bildiklerinde, ahlâkında, her şeyinde payı olan komşu annesinin nasıl olup da akrabadan sayılmayacağını aklı almamıştı. Komşu annemiz hepimiz için sırtımızı dayadığımız en kıymetli yakınımız olup çıkmıştı. Bir kek yapsak yalnız yemeyi çocukların hiçbiri istemez, ya komşu anneler çağrılır, ya da kek alınıp oraya gidilirdi. Hangimize olursa olsun biri gelip dışarda kalsa, diğerinin evi onları ağırlamak için kullanılırdı. Ne yapsın çocuk, akrabaların hiçbiri onun yakınlık sıralamasında komşu anne kadar ön sırada değildi. Sonradan öğrendik ki bu ilişki türüne tasavvurî ya da diğer deyişle sanal akrabalık deniyormuş.

Tasavvurî akrabalık, aralarında kan bağı olmayan kişilerin çeşitli geleneklerle birbirlerine bağlanarak akrabalık halkasını zenginleştirmesidir. Bu ilişki türünde genellikle de gerçek akrabalarından daha ötede bir bağ oluşturulur. Dünyanın pek çok kültüründe de gözlemlenen bu ilişkiye insanoğlunun neden ihtiyaç duyduğu çeşitli araştırmaların konusu olmuştur. Mâlumunuz Türkiye’de hiç tanımadığınız birine seslenirken amca, dayı, anne, teyze diye seslenirsiniz. Bir anne, çocuğuna bir başka çocuğu kardeş olarak tanıtır. Hemen her erkeğin bir sağdıçı, her kadının bir ahretliği vardır. Böylece gerçek akrabalar dışında başkalarıyla da destek sağlayıcı bir güç elde edilmiş olur. Süt hısımlığı, kirvelik, yengelik, kan kardeşliği, komşu annelik gibi uygulamalarla akrabalık ilişkilerinin kuvvetinden yararlanmak için yeni yollar açılmış olur.

Prof. Mahmut Tezcan’ın tespitleriyle tasavvurî akrabalık, ilişkileri pekiştirerek toplumun bütünleşmesine katkı sağlar. Dayanışmayı artırır, yalnızlığı giderir, âfet, yokluk ve hastalık gibi olağanüstü durumlarda bir tür sosyal sigorta görevi görür.

Bütün bu kişisel ve sosyal faydaları bir tarafa bazen akrabalarımızla ilişkilerimiz bir kâbusa dönüşebilir. Normal şartlarda yan yana dahi gelmeyeceğimiz kişilerle, akrabamız oldukları için, çok yakın ilişki kurmak ve bunu iyi düzeyde sürdürmek zorunda kalmak hayat kalitemizi düşürebilir. Şimdi biraz da bu zorluklardan ve onlarla nasıl baş edebileceğimizden bahsedelim.

Akrabalarla İyi Geçinmeyi Zorlaştıran Faktörler

Sizin de pekâlâ bildiğiniz gibi akrabalık ilişkileri baştan sona güllük gülistanlık değildir. Aslına bakarsanız akrabalık ilişkilerinin kendiliğinden yolunda gidecek kadar kolay olmadığı Kur’ân ve Sünnet’te akrabalık haklarına dair bu kadar teşvikin bulunmasından

da anlaşılmaktadır. İnsanın yarışmacı ve kıskanç tarafları en çok akraba ve meslekdaş gibi yakın insanlarla ilişkilerinde ortaya çıkar. Küçük ve kapalı bir grup olan akrabalar arasında dedikodu, gıybet, hatta iftira gibi onur kırıcı hatalar daha çok işlenir. Böyle bir grup içinde herkesin özel hayatı daha yakından bilinir ve takip edilir. Beklentiler daha yüksek, eleştiri ve yargılamalar daha çoktur. Efendimiz (a.s.)’i tebliğ süreci boyunca en çok kendi akrabaları zorlamıştır.

Akrabalarla ilişkiyi zora sokan daha en baştan onları bizim seçmemiş olmamızdır. Üstelik hayat boyu onlardan vazgeçemeyiz, terkedemeyiz, darılamayız.

“Hiçbir ilişkide yaşanan sorun bütünüyle bir tarafın hatalarından kaynaklanmaz. O nedenle başkalarının sorunlu taraflarına odaklanıp oraya yüklenerek ilişkiyi çıkmaza götürmektense kendi ahlâkımızı ve davranışlarımızı gözden geçirip neler yapabileceğimize bakmak gerekir.”

Akrabalığın getirdiği samimiyetin ölçüsünü kaçırarak özel hayata müdahale edilmesi, yüksek beklentilerle kişisel farklılıkların hiçe sayılması, sırf akraba olmanız sebebiyle üzerinizdeki hak iddialarının mülkiyete varan aşırılığa kaçması gibi sorunlar akrabalık nimetini külfete dönüştürebilir. Eğer bir de kaçınılmaz ortaklıklardan kaynaklanan para ilişkisi varsa zorluk birkaç

misline çıkabilir. Kimi kıskanç, kimi çıkarıcı, kimi iyi gün dostu olabilir; ne olurlarsa olsunlar akrabamızdır ve onları başkalarıyla değiştirmemiz mümkün olmadığı gibi kişiliklerinin sorunlu yönleri için de yapabileceğimiz fazla bir şey yoktur. Bu nedenle zor kişiliklerle iyi geçinebilmek için kendi donanımımızı arttırmaktan başka çıkar yol yoktur.

Hiçbir ilişkide yaşanan sorun bütünüyle bir tarafın hatalarından kaynaklanmaz. O nedenle başkalarının sorunlu taraflarına odaklanıp oraya yüklenerek ilişkiyi çıkmaza götürmektense kendi ahlâkımızı ve davranışlarımızı gözden geçirip şu konularda neler yapabileceğimize bakmak gerekir:

- ♦ Her zaman kendi önceliklerine odaklanan ben merkezli biri miyiz?
- ♦ Gerektiğinde vaktimizi, malımızı ve diğer

imkânlarımızı paylaşabiliyor muyuz, yoksa vakit ve nakit cimrisi miyiz?

♦ İsterse kendi çocuklarımız olsun başkalarının özel hayatlarına ve mahremiyetlerine gereken saygıyı gösterebiliyor muyuz?

♦ Yakınlarımıza verilen ilâhî lütuflar konusunda bakış açımız nasıl? Akrabamızın çocuğunun bizimkinden daha başarılı, evlerinin daha güzel, geçimlerinin daha iyi, gelirlerinin daha yüksek olması bizi rahatsız eder mi, yoksa onların gönenci bize de mutluluk verebiliyor mu?

♦ Yaşanan ufak tefek sürtüşmelerde tecessüs gösterip olayları kurcalamak, dinlemeden yargılamak ve hemen taraf olmak, laf taşımak, kesinlik kazanmamış ihtimallerle konuşarak iftiralara karışmak gibi kötü huylarımız var mı?

♦ Sosyal hayatımızda dışarıya karşı gösterdiği-
miz asgari nezaket ve görgüyü en yakınlarımıza da gösteriyor muyuz, yoksa nezaket bizim için sosyal bir maske gibi takılıp çıkarılan bir şey mi?

♦ Takdir görmeyen iyiliklere devam edecek motivasyonumuz var mı?

♦ Akrabalarımıza üstün görünmek için özel bir çaba sarfediyor muyuz? Sahip olduğumuz nimetleri

sergileme, başarılarımızı anlatma, kıskançlıkları tahrik etme gibi yanlışlar yapıyor muyuz?

Bunlara başka sorular da eklenebilir. Önemli olan bir ilişkide aksayan şeyleri düzeltmek için önce kendimizden başlamak gerektiğini bilmektir. İnsanlarla yaşadığımız sorunları, istersek, kendimizi daha yakından tanımak ve geliştirmek için bir fırsata dönüştürebiliriz. İşte yukarıda bahsettiğim 54 kişinin akrabalarla iyi geçinme ve hadislerde övülen “herkesi idare edebilme” özelliğine sahip olabilme konusundaki pratik tavsiyeleri...

Akrabalarla iyi Geçinmek İçin Tavsiyeler

♦ Öncelikle herkesin sizin düşündüğünüz ve arzu ettiğiniz gibi olmak zorunda olmadığını, her insanın farklı bir âlem olduğunu kabul edin.

♦ İnsanlarla ilişkilerinizi çıkmaza sokan hususlardan biri de aslında sizin hayata dair temel prensiplerinizin net olmayışıdır. Eğer ilkelerinizi ve sınırlarınızı net bir şekilde ortaya koyar ve bu ilkelere sadakatle yaşarsanız herkesin sizinle ilişkilerinde daha dikkatli olduğunu görürsünüz.

♦ Akrabalarınızı bir şükür vesilesi olarak görmeye çalışın. Her biri hakkında en az bir tane olumlu taraf

bulun ve bu konudaki iyi düşüncelerinizi kendilerine ifade edin. Size sorunlar çıkaran bir akrabayı Fussilet sûresi 34. âyetinde söylendiği gibi kötülüğü iyilikle karşılayarak kazanabilirsiniz.

♦ Almaya değil vermeye, faydalanmaya değil faydalı olmaya odaklanın. Bunun için akrabalarınızı birer iyilik fırsatı olarak görün. Her zaman ikram etmeyi, yardımcı olmayı, sorun çözmeyi, yedirip içirmeyi, kısaca cömertliği esas alın. Bunların hiçbirini karşılık bekleyerek yapmayın. İyilik yapma konusunda başkalarının davranışlarını esas almak, yani sadece bize iyilik edenlere iyi davranmak özünde “iyi” bir insan olmadığımızı gösterir.

♦ Dügün, hastalık, cenaze gibi yakınları yanımızda görmeyi en çok arzu ettiğimiz zamanlarda mutlaka akrabalarınızın yanında olun.

♦ Daha altına inmeyeceğiniz bir en alt seviye belirleyin ve o çizgiyi ne olursa olsun geçmeyin. Mesela sesinizi yükseltmemek, kabalaşmamak, küfürlü konuşmamak gibi... Ne olursa olsun terbiye ve nezaket kurallarını çiğnemeyin. Bazı durumlarda haklı olsanız bile ilişkiyi korumak adına geri çekilmeyi bilin.

♦ Kızdırılınca kızan, bağırana bağırın, küsene küsen reaksiyoner insanlardan olmayın. Kime nasıl davranacağınız, başkalarının davranışlarına bağımlı olmanızın. Tavırlarınızı her zaman size yapılanlardan bağımsız olarak seçmeye çalışın. Herkes kendine yakışanı yapar. Sabır ve kendine hâkim olma üzerinde çalışın.

♦ Mutlaka sır tutun. İlişkiye sadık, ahde vefâlı, hâtır-şinâs olun. Yakın ve uzak akrabalarınız arasında arabuluculukla öne çıkın.

♦ Bazen, istenmeyen davranışlara muhatap olmanızın sizinle bir ilişkisi yoktur. Mümkün olduğunca olayları kişiselleştirmemeye bakın.

“Önemli olan bir ilişkide aksayan şeyleri düzeltmek için önce kendimizden başlamak gerektiğini bilmektir. İnsanlarla yaşadığımız sorunları, istersek, kendimizi daha yakından tanımak ve geliştirmek için bir fırsata dönüştürebiliriz.”

♦ Affetmeyi gözünüzde büyütmeyin. Affetmek için harcamayacağınız enerji dargınlıkta sürdürmek için harcamayacağınız enerjiden çok daha azdır. Nûr sûresi 22. âyetinde Hz. Ebû Bekir (r.a.)’ın kızı ve müminlerin annesi Hz. Âişe’ye zina isnadında bulunan akrabasını affetmesinin istenmesini çok sık hatırlayın.

♦ Herkesle çok samimi olmayı beklemeyin. Herşeyi paylaşmak ihtiyacı hissetmeden bütün akrabalarınızla yetişkin-yetişkin ilişkisi kurabilirsiniz.

♦ Aranızda çözümsüz sorunlar olan veya ailenize, çoluk çocuğunuza kötü örnek teşkil eden akrabalarınızla ilişkilerinizi akrabalık hatırı denecek seviyede tutabilirsiniz. İlişkileri bu düzeyde sürdürebilmek için sizin onları onaylamanız ya da onlar tarafından kabul görmemiz gerekir. Buna mesafeyi korumak da diyebilirsiniz.

♦ Özellikle ilişkilerinizin kritik noktada olduğu akrabalarınızla görüşmelerinizde konuyu aranızdaki sorunlara

getirmeden onların da ilgisini çekecek ortak konuşma konuları hazırlayın. Muhatabınızın ilgisine göre sağlık, eğitim, iş hayatı gibi başlıklarda donanımlı olarak gidin. Sohbet ne zaman yıkıcı dedikodulara gelmeye başlarsa hemen hazırda beklettiğiniz konuyu açın.

♦ İnsanlardan farklı olarak Allah’ın size lutfettiği üstünlükleri sergilememeye özen gösterin. Mahviyetkâr olmaya bakın.

Sonuç olarak insanlarla ilişkilerin bizim bu dünyamızı cennete de cehenneme de çevirebileceğini ve bunun da büyük ölçüde bizim yaklaşımlarımıza bağlı olduğunu bilelim. Halk ile ilişkimiz Hakk’ın hatırını esas alarak yürür. Hakk’ın bizden beklediği seviyeyi hedefledik mi kimsenin nazı niyazı bizi o yoldan çeviremez...■

“Anne-babaya iyilik edin.” (Nisa, 4/36)
Hat: Adnan Şeyh Osman

ADI ANILMAYANLARI ANMAK -Huzurevi Mülâhazaları-

Meral GÜNEL
Maltepe Müftülüğü/Vaiz

Bir çan eğrisi gibidir hayat. Sevgi, merhamet ve bakıma muhtaç halde başlar, yaşlılıkla birlikte aynı ihtiyaçlarla âdeta başa döner. Nedir yaşlılık? Yılların yorgunluğunu taşıyan omuzların çöktüğü, adımların yavaşladığı, hayatın ritminin alt üst olduğu, beden, yüreğin ve heyecanların hızına yetişemediği dönem. Bir bakıma kaybedişler çağı... Yetilerin kaybı, eşin- dostun yakınların kaybı, toplumsal itibarın, üretkenliğin kaybı... Ömrünü kendisine can damarı olacak değerlerden mahrum geçirmeyenler tevekkül ve rıza limanına sakince yanaşır bu demlerde. Başa çıkılamaz addedilen nice badireleri atlatıp olandaki hayrı ve şükrü görebilenler büyük bir dinginlikle, yaşanan kayıpların nasıl engin bir bilgeliğe dönüşebileceğinin numunesi olabilirler.

Güzellik, gençlik ve maddî üretkenliğin kutsandığı günümüzde yaşlılık, tüm hatırlattıklarıyla (ölüm, pasiflik, çirkinlik vb.) insanların kâbusu haline gelmiş durumda. Hayata katacağı renk, kazandıracağı ufuk ve derinlik kimsenin umurunda değil. Yaşlılar ve çocuklardan arındırılmış steril (!) hayat kurma hayali kuşatmış zihinleri. İnsanı anlamdan koparan hız yarışında bütün çabalar yaşlanmayı durdurmak, hiç olmazsa olabildiğince ertelemek, gündemden uzaklaştırmak üzerine. Bu çaba, toplumsal boyutta, kendi rahat ve menfaatini merkeze alan insanın yaşlılarla bağını zayıflatıyor hatta koparıyor. Küçülen aileler ve

evler yaşlılarla ortak bir hayata izin vermiyor. Aile yüklerine, muhtaçlara ve yaşlılara kol kanat germek, olmazsa olmazlar arasında yer bulamıyor kendine.

Böyle kurgulanmış bir dünyada giderek yalnızlaşan ve dışlanan yaşlıların bir kısmı en yakınlarından bula-madıkları ilgi ve şefkati, bakımı ve desteği devletin koruyucu kanatları altında, huzurevlerinde arıyorlar, aramak zorunda kalıyorlar. “Ev” ve “huzur” kelimelerinin büyü-sü ve sıcaklığı, mecburi tercihlerinin üstüne örtülen bir tül gibi... Gerçeği flulaştıran bir tül... Bu mecburiyet, ne tam içinde ne de dışında oldukları bir sahne açıyor önlerine. Gönüllü ya da gönülsüz olmanın bir anlam ifade etmediği bu yeni sahnede aslında bir tas çorbanın ötesinde bir şeyler arıyorlar. Sevgi, ilgi, merhamet ve fark edilme ihtiyaçlarını giderecek bir sıcaklık belki. Hayata başlar-ken muhtaç olduklarını arıyorlar yani. Sadece “görev” tanımı çerçevesinde kendileriyle ilgilenenlerle yetin(e) meyişleri bu yüzden. Bekleyişle geçecek günleri saymaya da cesaret edemiyorlar, kendilerini duvarlar ardına bırakan hayatla hesaplaşmaya da. (Bu hesaplaşmada bizim payımıza düşen hisse nedir diye sormalı değil mi?)

Hayatla aralarına örülü bu duvarlar ardında neler saklı değil ki...

Duvar ardı sakinlerinin kimileri zihin ve gönül-lerden çoktandır çıktıklarının farkındadır. Gün gün

omuzlarına çöken pasif bir kabullenişle, bütün bir ev-den bir odaya (bazen birkaç kişiyle bölüşülen bir oda-ya) sığdırmak zorunda kaldıkları hayatın da farkında. Birer birer hayatlarından kopan insanlar ve eşyalardan geriye kalan birkaç fotoğraf ve öte beri azalan günlerini hatırlatır kendilerine. Yeni hayatlarına uyum sağlayabilme gücünü yine de onlardan alırlar. Daha önceden hayata aktif katılabilme becerisini geliştirebilenler, ken-dine ve ilişkilerine yatırım yapabilenler, dinî duygu ve bağlarını canlı tutabilenler için bu yeni süreç daha yu-muşak yaşanır.

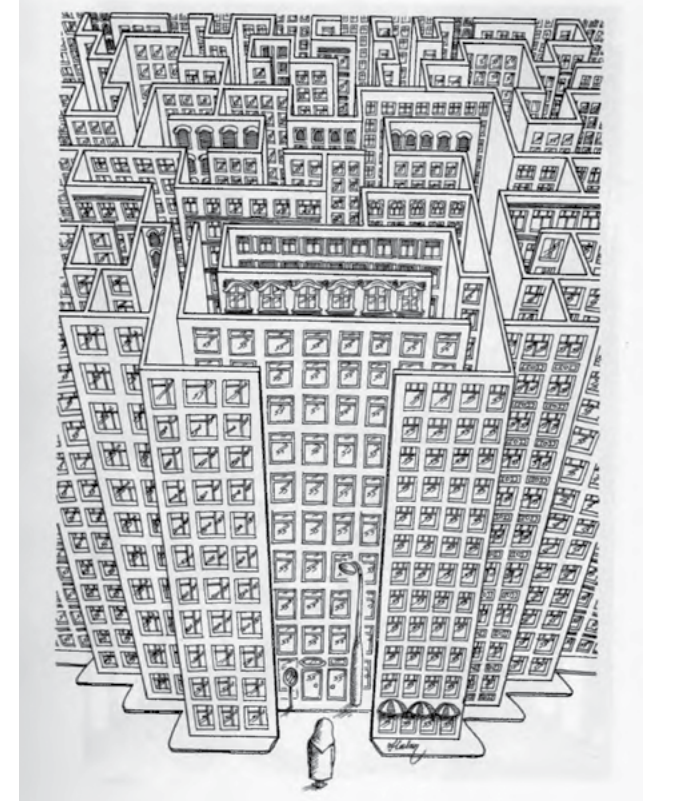
Geldikleri noktayı seçme şanslarının olamayışı, kimin-de iyimserliğe kiminde karamsarlığa maya olur huzurevle-rinde. Kimi, ışığı kaybolmuş, umutsuz ve aldırma donuk bakışlarla içindeki boşluğa çağırır yakalayabildiği gözleri. Gayyanın dünyadaki temsili, derin boşluğa.

Kimi mağrur ve müstağnidir... Yaşadığı incitilmiş ve incitmişliklerin duygu mezarına döndürdüğü kal-binin anahtarını titreyen parmaklarıyla sıkı sıkı tutar. Yeni bir incinmeye mecali olmadığı gibi incitebileceği kimse de yok artık. Kaderiyle halledemediği hesabını görmekle meşgul. Derdi kendisi çünkü.

Bir başkası, yalnızlık ve kimsesizliğin, kucağına bırakıverdiği hasretle dopdolu. Yeni gördüğü herkesi elinden tutup odasına, yatağına, hatıralarına, sohbeti-ne sürüklemek isteyişi bundan. Dokunun bana, doku-nun ki var olduğuma, hayatın hâlâ iyiliği barındırma-ya devam ettiğine inanabileyim dercesine.

Kimi, zaten az olan ziyaretçileri limon kolonyasıyla ağırlama telaşında, biraz da utanarak. Kendi evinde olsa çok daha özenirdi misafirine besbelli. Kiminin ise içinde biriktirdiği kelimelerden başka ikram edebile-ceği hiç bir şeyi yok. Anlamlı anlamsız, sıralı sırasız, ilgiyi çeken çekmeyen diye söyleyeceklerini ayıkla-maya ne vakti, ne mecali ne de sabrı var. Sözcükler itiş kakış çıkıyor o yorgun dudaklardan. Anlaşıp anlaşılmadığının da bir önemi kalmamış gibi. Kendini dinleyen birini bulmanın sevinciyle sarhoş...

Her ziyaret, bir süre konuşulacak malzeme bıraka-caktır ardında. Yorumlar yapılacak, gündem değişe-

Çizgi: Hasan Aycın

cek, iyiliğe dair umutlar yeşerecektir. Hatırlanmanın, ziyaret edilmeye değer görülmenin sevinci ve gu-ruruyla omuzlar hafiften kalkacaktır yukarı. Tanın-sın tanınmasın her ziyaretçi, baharı gelmeyecek kış mevsiminde kısa da olsa parlayan bir güneş olacaktır. Çocukça gayretlerle, kendileriyle ilgilenenlerin gö-nüllerine girme çabasına hatta yarışına şahit olmak zi-yaretçinin yüreğini burksa da kalbin yumuşamasına, ömrün bereketine vesile olacaktır.

Hayatı kıyısından yaşamak durumundaki yaşlıları-mız -özelde huzurevlerindeki yaşlılarımız- başka hiçbir şey olmasa bile sadece kat ettikleri yol nedeniyle korun-mayı, ilgilenilmeyi, gündemde olmayı, ziyaret edilmeyi hak ediyorlar. “Her hak sahibine hakkını ver” (Buhari, “Edeb”, 86) “Allah için size sığınana sığınmak olun” (Ebu Davud, “Zekat”, 38) buyrukları bireyden topluma uza-nan bir merhamet köprüsü kurmaya yetecek güçte yan-kı uyandırma değil mi yüreklerde? Hayatın bereketi yaşlılarımızla bir araya gelemeyişimizin bahaneleri, so-rumluklarımızı hatırlamamak için kendi inancımız ve insanlığımız arasına ördüğümüz duvarlar mı yoksa? ■

SILA-İ RAHİMİN DİNAMİKLERİ: SOSYAL DUYARLILIK PROJELERİ

Halime YILDIZ
Bahçelievler Müftülüğü/Başvaiz

Bireyi merkeze alan ‘egosantrik’ bir ‘ben’i, tüm semavî ve arzî bağlardan koparıp yalnızlığa iten ve onu kendi içinde kendine yeter kılma anlayışına/zannına dayanan zihniyet, ‘patolojik’ ruhlu bir insan’ oluşturdu. ‘Modern’ damgasıyla taltif edilen bu yeni insana, güya ‘özgürlük’ hedef olarak konuldu.

Oysaki daha önce insanlar, evrendeki kozmolojik hiyerarşisinin ve varoluş amacının idrakinde olarak kendilerini büyük bir düzenin parçası olarak bilirlerdi. Böylece ana bağın ‘Yüce Yaratıcı’ ile olduğunun farkındaydılar. Kendisi ancak, kozmik evrenin akışından sorumluluk duygusunu hisseden, Yüce Varlık’ın bir ‘halife’si idi. Daha sonra da yeryüzünde, kendisi gibi insanlardan oluşmuş topluluk içerisinde kendisine belirlenen konumun ve rolün uygulayıcısı olarak yer aldı. Burada da sosyal bir ilişkinin gerekliliğine inanarak hareket etti. Kurulan bu bağ ise yalnızca duygusal değil aynı zamanda fitrî ve ruhanî idi. Görünürde kendini sınırlayan bu sistemler hakikatte bireyi gerçek manada özgür kılıyordu. Bir yandan ilâhî, diğer yandan insanî bir sığınağın altında güven içerisinde, bireyi mutlu kılıyordu.

‘Çevremizdeki şeyler yalnızca tasarılarımız için potansiyel hammadde ve araçlar değildi. Onlar varoluş zincirindeki yerleriyle önem kazanıyordu... İnsanlar, bireysel yaşamlarında yoğunlaşınca geniş görüş açılarını yitirdiler.’¹

Önce Tanrı’dan sonra toplumdan koparılıp özgürleştirilen(!) insan ‘modern’ idi. Modernite, içinde bulunduğu topluma yabancı, yarını dünle irtibatlandıramayan, duygu ve mânadan yoksun seri, mekanik insanlar üretti. İnsan, bu zihnî çöküşle birlikte yalnızca tabiatı değil kendini de mahvetmiş ve buna bağlı olarak da önce tabiata sonra kendine ve nihayetinde de kaçınılmaz bir son olarak sosyal çevresine yabancılaşmıştır. Gökyüzünün mahrem alanını ihlâl eden boz gökdelenlerin içinde, birbirleriyle bir göz bağı bile olmayan binlerce sûret insanlar oluşmuştur.

Bu modern insan, yalnızlığın koyu karanlığına ışık tutacak, derin sessizliğini bozacak sanal ve sahte sesler ve ışıklar üretmektedir. Modern düşüncenin oluşturduğu beşer mimarisinde ne yazık ki sosyalleşme, ya bir konser, bir futbol maçı, bir sinema, bir tiyatro,

bir alışveriş merkezindeki bir fotoğraf karesinden ya da dijital ağ ve sosyal medya ortamlarından ibarettir. Burada insanlar, bilinçli bir şekilde birlikte hareket etme yerine aynı yere giden ancak birbirlerinden bağları ve haberleri olmayan ilişkisiz, ruh ve mânadan uzak özne olmaktan çıkmış nesnel varlıklardır. Nice-likten ibaret niteliksiz varlıklar topluluğu. ‘Bir’ olanı değil ama ‘aynı’ olanların görüntüsünden ibaret; aynı işlerde çalışan, aynı şekilde eğlenen, aynı şeyleri izleyen ve hatta aynı şeyleri giyen ve yiyecek insan grupları. Şüphesiz insan, ‘ben’ bilinci kadar ‘biz’ bilincine sahip olarak yaratılır. Bu iki olgu birbirini tamamlar. ‘Ben’in dışındaki varlıklar, diğerinin varlığına düşman, onu ortadan kaldıran ya da özgürlüklerini sınırlayan varlıklar değildir.

İslâm, toplum hayatının teşekkülünde oluşmuş ya da oluşturulacak medeniyetin temel taşlarına işaret eder, birey ve toplumun inşası için maddî ve mânevî düsturlar verir. İslâmî öğretilerde birey ve toplum ‘Tek Vücut’ mesabesinde görülmüştür. Ebeveyn, komşu, akraba, müslim ve gayri müslim grupla ilişkiler hususunda

pek çok sosyal içerikli âyetler sunar. İslâmî öğretiye göre insanın yaratılışının hikemî boyutlarından biri de onun, içerisinde rahmet, sevgi bulunan bir ‘alâk’a ile varlık alanına gelmiş olmasıdır. Rahmânî bağın gaybî vechesi, bir güzel lütuf olarak insanî cephesinde de tezahür etmiştir. Yüce Yaratan’ın, eşler, anne-baba ve de akrabalar arasındaki bağla ilgili olarak meveddet, ülfet, rahmet, hüsn-i muâmele, sila-i rahim âyetleri ile nida edişi bunun en büyük göstergesidir. “Rabbenâ” duasında olduğu gibi merhametin sınırı çizilirken yalnızca ‘ben’de kalan değil, aynı zamanda ‘anne-baba’ ve de ‘tüm inanları’ kapsayan bir niteliktedir. İnsanın, gerek ‘semavî’ gerekse ‘arzî’ olan bu bağların sağlamlığı nispetinde kendini, hayatı ve olayları anlamlandırması doğru olacaktır.

Şüphesiz ki bir insanın kendini geliştirmesi ve gerçekleştirmesi bir topluluk içinde kurduğu karşılıklı ilişkilerle mümkündür. Kur’ân-ı Kerim ve Hadîs-i Şerîfler’de ele alınan ‘sıla-i rahim’ kavramı da insanları birbirine bağlayan mânevî bir bağıdır. Bu bağla bireyin topluma aktif bir şekilde katılması beklenir. Kişinin özellikle daha büyük bir sosyal oluşumun bir üyesi olması için atılan bir adımdır.

Ne korkunç bir durumdur ki, bugünün insanına, geçmişte mensubu olduğu toplumun büyük bir kesiminin kabul ettiği değerler hiç bir anlam ifade etmemektedir. Bütün bu değerler ya nostaljik bir söylem ya da ütopyadır. Ve ne yazık ki modernist ya da post-modernist kavramlar karşısından tutunamayan

bir kavram da ‘sıla-i rahim’ olmuştur.

Belki de dünyada, vilâyet sayısı kadar kültür ve geleneğe sahip başka bir ülke yoktur. Bu kadar geniş kültür yelpazesine sahip Türkiye’de ne yazık ki başta metropol şehirler olmak üzere bu güzel değerler her geçen gün kan kaybetmektedir.

Büyük şehirlere göç eden insanlar ancak kendilerine yaşam alanı bulabildiklerini düşündükleri bu yerlerde kültür, gelenek ve değerleri âdetâ şehrin girişinde ya da memleketlerinde bırakmışlardır. Ya da oluşturdukları ve sürdürmeye çalıştıkları ‘getto’larda bir müddet yaşamış/yaşatılmış ancak büyük şehirlerin yutucu anaforunda tutunamamıştır.

Bütün bu olumsuz tespitlerin yanında bu durumun farkında olan kesim tarafından çok güçlü olmasa da sosyal içerikli projeler oluşturduğunu görmekte ve bilmekteyiz. ‘Şehir Tanıtım Günleri’ de böyle bir amaçla hayata geçirilmiş bir sosyal duyarlılık projesidir. Yabancılaşmanın, yalnızlaşmanın çok daha belirgin yaşandığı büyük şehirlerde, şehir tanıtım günlerinden ticarî bir amaç güdülse de hem tanıtımı yapılan o şeh-

“Dünyada, vilâyet sayısı kadar kültür ve geleneğe sahip başka bir ülke yoktur. Bu kadar geniş kültür yelpazesine sahip Türkiye’de ne yazık ki başta metropol şehirler olmak üzere bu güzel değerler her geçen gün kan kaybetmektedir.”

rin kültür, sanat doğal turistik alanlarının, şehre özel yiyeceklerin tanıtılması hem de şehre mensup bireylerin bir araya gelmesini de hedeflemektedir.

‘Şehir Tanıtım Günleri’, kendi kültür ve doğal sosyal bağlarından koparılmış/kopmuş metropol insanına ‘transport kültür’ sunma çalışmasıdır. Her ne kadar sun’i olsa da aynı zamanda bir sosyal nefes alma yerleridir. Örneğin, İstanbul Eyüp ilçesi’nde yer alan Feshâne’de gerçekleştirilmekte olan ‘Tanıtım Günleri’ne yoğun bir talebin olduğu bilinmektedir. Birey, kendi geçmişinde yaşamış olduğu kültürün bir küçük örneğini burada görmekten mutlu olduğu kadar aynı zamanda o şehirde doğmamış, ya da bulunmamış eşi ve çocuklarına da bu kültürü tanıtmak suretiyle âdeta ortak bir diyalog alanı oluşturarak bir anlamda ailenin temelini daha da sağlamlaştırmaktadır. Aynı şekilde kişi, kendisi gibi aynı duygulara sahip diğerleriyle birlikte olmaktan dolayı yalnızlık ve yabancılaşma hissinden de kısa bir zaman diliminde dahi olsa uzaklaşmıştır. Kendileriyle görüşme yaptığımız bir yetkili, bu sayede İstanbul’da yaşadıkları halde birbirleriyle görüşmeyen pek çok ailenin de burada görüşme fırsatı elde ettiklerini ifade etmiştir. Şüphesiz ki özlemi çekilen asıl noktanın doğru bir tespitini yaptığımızda, insana tanıtım günlerinin çağrıştırdığı hisler, yalnızca o

şehre mahsus özel yerleri, yemekleri ya da sanatı değildir; ondan çok daha güçlü olarak geçmişte tüm yakınlarıyla birlikte yaşamış olduğu o güzel anlardır. Gurbet ve sılanın bir araya getirildiği bu proje en azından o yöre insanı arasında var olan bağları sağlamlaştırmak ve yeni bağlar oluşmasına zemin hazırlamaktır.

‘Çocuklarımıza sadece şehirlerin yoğunluğunda yaşayan bir anlayışı bırakamayız. İncamızla, değerlerimizle, kültürümüzle, ananemizle ve bütün hasletlerimizle onları kucaklaştırmalıyız.’²

Yine metropollerin içinde yaşadığı bireyleri birbiriyle ilgi ve alâkasını güçlendirmek için oluşturduğu bir sosyal duyarlılık projesi de ‘Hemşehri Dayanışma Dernekleri’dir. ‘Hem kentleşme hem de kentle bütünleşme sorunu yaşayanlara kent içinde, kentten ayrı bütünleşebilecekleri bir sosyal form sağlayan hemşehrilik ve hemşehri dernekleri, kırsaldan kente yaşanan göç sonrası bir dayanışma biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Kente göç edenlerin kentlileşme sürecinde kente uyum göstermek, kırsal yaşamındaki değerlerini korumak ve dayanışmak amacıyla bir araya geldikleri hemşehri dernekleri, Türkiye gibi çeşitli kültür yapısına sahip ve yoğun göçün yaşandığı yerlerde birarada yaşamı kolaylaştırma sürecinde önemli toplumsal örgütlenmelerden biridir.’³

Genellikle, bu dernekler, birinci kuşak hemşehriler tarafından kurulmuş ve her ne kadar ikinci ve üçüncü kuşak bireylerin katılımlara-şimdilik-az olsa da varlıklarını bir şekilde sürdürmektedir. Bu derneklerin, dernek üyelerinin sosyal, kültürel, sportif, meslekî ve bilimsel yaşantılarına katkıda bulunacak etkin çalışmalar yapmaları da hedeflenmelidir. Büyükşehirlerde bulunan hemşehrileri birbiriyle tanıştırmak, aralarında ailesel ilişki kurmak, üyelerinin arkadaşlık, dostluk ve karşılıklı anlayış bağları ile birleştirmek, sevgi ve saygıyla dayanan sosyal ilişkileri geliştirmek ve üyelerin kültürel, sosyal ve moral kalkınmasında etkin katkılarda bulunmak gibi amaçlarla kurulmuş olan bu sivil toplum kuruluşları yine sosyal bir yaranın iyileştirilmesine yönelik bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bugün pek çok hemşehri derneği -içerisinde özellikle erkeklerin oyun oynadıkları âtıl mekânlar istisna tutulursa- öğrencilere vermiş olduğu burslar, ihtiyaç sahipleri yararına düzenlenen kermes gibi sosyal yardımlaşma; seminerler, konferanslar, dersler gibi eğitim; yöresel halk oyunları, resim, müzik gibi pek çok sanatsal; nişan, düğün, taziye gibi sosyal; kutlu doğum, mevlid kandilleri, Ramazan/Mukabele, dinî içerikli konferans, seminer, Kur’ân öğretimi, vaazlar gibi pek çok dinî programların icra edildiği yerlerdir. Yine ziyaret ettiğimiz ve davetlerine icabet ettiğimiz hem-

“Çocuklarımıza sadece şehirlerin yoğunluğunda yaşayan bir anlayışı bırakamayız. İncamızla, değerlerimizle, kültürümüzle, ananemizle ve bütün hasletlerimizle onları kucaklaştırmalıyız.”

giyle uzanılmalıdır. Aynı şekilde bireyselleşen, yalnızlaşan ve yabancılaşan bireyler için gerek örgün gerekse yaygın eğitim yoluyla değerler eğitim merkezli sosyal sorumluluk projeleri geliştirilmelidir. Ancak bu modern problemlerin çözümünü ararken zaman zaman kullanılan kavramlar da ne yazık ki modern algıyla uygunluk arz etmektedir. Üretim-tüketim ikilisi, ekonomi alanından sosyal alanlara da sirayet etmiştir. Sosyal duyarlılık projeleri ‘üretim’inden bahsetmek kapitalist bilinçaltının dışı vurum biçimidir. Olsa olsa geleneğimizde varsa, yineleyerek, yenileyerek geliştirebilir; yoksa da yine geleneğimize dayanarak oluşturabiliriz. ■

şehri derneklerindeki hanımların ortak ifadeleri ‘Bu yerler sayesinde en azından bir araya geliyor, dertlerimizi unutuyor, muhabbetleşiyor, birbirimizin ölüsünden, doğumundan, evliliğinden, hastalığından haberdar oluyoruz; akrabalık ilişkilerimizi koruyoruz’ şeklinde olmuştur.

Günümüzde, sanal, ego-nun tatminine yönelik obezite beyinlerin oluşmasına neden olan (a)sosyal ağlar her geçen gün gerçek bağları zayıflatmaktadır. Bu nedenle evrensel bazda dünyada, yerel olarak da ülkemizde, şehrimizde ve hatta mahallemizde öldürdüğümüz sıla-i rahim’in yeniden inşası gerekmektedir. Gözümüzden ve gönlümüzden uzak ettiğimiz, sessiz çılgınlıklarını iştemediğimiz huzurevi, cezaevi, gençlik merkezleri, çocuk yuvalarına da merhamet ba-

DİPNOTLAR

- 1 Taylor, Charles, Modernliğin Sıkıntısı, (çev.Uğur Canbilen), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995, s.11.
- 2 ‘Feshane Trabzon Günleri’, www.haberler.com, 4 Aralık 2015.
- 3 Alkan, Haluk, “Hemşerilik ve Hemşeri Dernekleri: Duygusal Birlikten Kentsel Taleplerin Temsiline”, http://www.derneklerdergisi.com/, 16.11.2015.

GÖÇ VE SILA

Zehra GELİCİ
Norveç/ Oslo Türk İslam Birliği Camii Din Görevlisi

*Tarihin bizden aldığı en büyük öç,
Orta Asya'dan bu yana hep göç, hep göç.¹*

Tarihimizde alışlagelmiş bir olgu olan göç, şairin de dediği gibi sanki insanımızdan öç alırcasına durmadan devam eden bir olay olarak son yarım asra da damgasını vurmuştur. Ecdâdımız yeni otlaklar bulma ve daha verimli topraklar keşfetme ümidiyle sürekli göç etmiş ve her göç hüznü ve umudu da beraberinde getirmiştir. Nitekim çoğu zaman geri dönüşü olmayan bir ayrılık olan göç, insanın doğup büyüdüğü ve yaşadığı yerlerden sonsuza dek kopma düşüncesiyle birlikte göç eden insana hep üzüntü veren bir duygu olmuştur.

Evet, Türk toplumu için hiç de yabancı olmayan göçmen yaşam biçimi, uzun yıllardır yerleşik yaşam süren Türkler'in bir kısmının Batı Avrupa ülkelerinde para kazanma ve daha iyi yaşam imkânı sağlama amacıyla 1950 yılından itibaren yeniden yollara düşmesiyle tekrar gündeme gelmiştir. Ne gittikleri ülkenin dilini bilen, ne de orada kendileri için nasıl bir çalışma ortamı ve yaşanacak konut olduğunu bilen işçilerin, sırf ekmek parası için göze aldıkları göç, önce yavaş yavaş sonra büyük kitleler halinde başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ülkelerine doğru devam etmiştir. Asırlar sonra Batı Avrupa'ya ilk Türk göçü, II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızlı bir kalkınma sürecine giren Batı Avrupa ülkelerinin kendi işgücü arzlarındaki eksikliklerini, görece olarak daha az gelişmiş güneydeki komşu ülkelere karşılamaya çalışmasıyla ve öncelikle Almanya ile 1961 yılında yapılan anlaşma ile başlar. Bunu, Avusturya, Belçika ve Hollanda ile 1964'te, Fransa ile 1965'te ve İsviçre ile 1967'de yapılan benzer anlaşmalar izlemiştir.²

Türk dış göç süreci, ikili anlaşmalar yapılmadan önce bireysel düzeyde ve kurumlar arası isme davet biçimine dayalı olarak gerçekleşmiş, emeğin yoğun olduğu çevre bölgelerden sermayenin başat olduğu merkez bölgelere yönelik gerçekleşen bu süreç, zamanla beklenmedik sosyal, ekonomik, kültürel ve politik boyutlar kazanarak güncelliğini hiç yitirmeyen uluslararası işgücü göçünün ilk aşamasını oluşturmuştur.³

1973'ten sonra, Batı Avrupa ülkelerinin, petrol ambargosunun getirdiği ekonomik kriz nedeniyle Türkiye'den işçi alımını durdurmaları üzerine Türk göçmenlerinin yapısında önemli değişiklikler olmuştur. Mart 1974 başlarında ilk olarak o zamanki Federal Almanya Cumhuriyeti'nde yürürlüğe giren "Aile Birleşimi Yasası", Türk göçmen işçilerine aile üyelerini kendi bulundukları ülkelere getirmelerine olanak sağlayan bir durum yaratmıştır. O günden beri aile birleştirme süreci, Avrupa ülkelerine yasal göçün başlıca kanalı durumuna gelmiş ve bugün de devam eden evlenme, yasa dışı göç ve siyasi amaçlı sığınma başvuruları ile birlikte süregelmiştir.

Belki daha fazla tasarruf yapma ümidiyle belki de Türkiye'ye geri döndüklerinde, iş bulamama ya da ekonomik sıkıntı çekme kaygısıyla, memlekete geri dönüşü hep erteleyen ve Türkiye'deki ailelerini de aile birleşimi haklarından yararlanarak kendi yanlarına getiren yurt dışındaki vatandaşlarımızın, Batı Avrupa ülkelerinde kalıcı olmaları ile başka sorunların sinyalleri de baş göstermiştir.⁴ Bunların başında ise çocuklarının eğitimi, geleceği ve değerleri konusundaki endişeleri gelmektedir. Aslında bütün bunlar, göç alan ülkelerde göçmen işçilere bakışta da önemli değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye açısından ise geride kalan eş ve çocuklar yerine artık geride kalan daha çok geniş aile üyeleri ve akrabalar olmuştur. Ülke ile bağları devam eden işçiler için bıraktıkları evleri ve yurtları, yanlarına gelen eş ve çocukları ile önemini kaybetmemiş, gurbette tek başına ailesine duyduğu özlem, bu sefer eşi ve çocukları ile birlikte geride bıraktıklarına duyulan özleme, sıla hasretine, dönüşmüştür. Yıllık izinlerde gelinek memleket ile

Fotoğraf: Bünyamin Çadırıcı

bağlar hep bir şekilde sürdürülmüş ve bu günümüze kadar devam ede gelmiştir.

Zorunlu Göçlerin Ardından Yaşanan Sıkıntılar

Göç ettikleri topraklarda türlü zorluklarla baş etmeye çalışan insanlarımızın yaşadığı sorunları ailevi, sosyo-kültürel ve dinî sorunlar olarak sınıflandırmak mümkündür. Göçten on- on beş yıl sonra işçilerimizin bulundukları ülkelere yaşadıkları zorluklara çare bulmak amacıyla kurdukları dernekler, bu ülkelerde kalıcılığın bir sembolü olarak ortaya çıkmış ve 1970'li yıllarla birlikte hem sayısal olarak artmış hem de farklı amaçlar ekseninde çeşitlenmiştir. Bu çeşitlilik içinde dinî dernekler, şüphesiz işçilerimizin hayatında en büyük yeri tutmaktadır.

Zira insanımız için cami, çok daha farklı ve çeşitli fonksiyonlara sahiptir. İbadethâne işlevinin yanı sıra sığınma ve dinî kimliğin oluşma ve olgunlaşma mekânı olan camiler, göçmenlerin sosyo-kültürel ve dinî yaşamlarının merkezinde yer alarak en önemli sosyalleşme mekânlarından biri olmuştur. Ayrıca bu-

Fotoğraf: Binyanın Çadırı

ralarda görev yapan din görevlileri de en etkin sosyalleştirici aktörler olarak işlev görmüşlerdir.

Avrupa ülkelerine yapılan göçler neticesinde ilk ortaya çıkan sorunlardan biri olan vatandaşlarımızın dinî ibadet ve eğitimlerini nerede, nasıl yapacakları sorusu, ölüm ve evlilik gibi toplumsal olaylarda ortaya çıkan dinî ihtiyaçlar ve özellikle ikinci kuşağın kaybedilme endişesi bu camilerin teşekkül ettirilmesinde önemli rol oynamıştır. Nitekim Avrupa'ya göç edenler arasında en büyük kimlik problemi yaşayan kuşak ikinci ve daha sonraki kuşaklar olmuştur.

Öncelikle 'biraz para kazanıp memlekete geri dönme' düşüncesiyle geline bu topraklara daha sonraları yavaş yavaş aileler de getirilmiş ve bunun neticesinde Yeşilçam senaryolarını aratmayan trajik hikâyeler yaşanmıştır. Binbir ümitte vatanlarından kilometrelerce uzaklara gelen ilk kuşağın hemen hepsi evliliklerinde sorunlar yaşamış ve bu sorunlardan kaynaklı olarak ailelerin önemli bir kısmı dağılmıştır. Bu durumdan en büyük zararı da şüphesiz kadınlar ve çocuklar görmüştür. Kendi konuştuğu dilin okur-yazarlığını bilmediği gibi tamamen yabancı oldukları bir ülkede ortada kalan

kadınlarımız, maalesef çok büyük sıkıntılar çekmişler, kendi ayakları üzerinde durmaya çalışmışlardır. Ancak yaşanan çaresizlik duygusu, yalnızlık ve terk edilmişlik hissi hepsinde derin izler bırakmış sonuçta da bazı fiziksel ve psikolojik problemlerle baş etmek zorunda kalmışlardır. Doğal olarak böyle bir ortamda büyüyen çocuklar da sağlıklı eğitim alamadıkları gibi ileri ki yaşamlarında da başarısız ilişkiler kurmuşlardır.

Ailelerinden gördükleri şekilde bir hayat benimseyen bugünün yetişkinleri o zamanın çocukları, eğitimde yükselme yerine zorunlu eğitimi bitirir bitirmez para biriktirme telaşına düşmüş ve iş hayatına atılmışlardır. Tabiatıyla bu durum, Türkler'in yaşadıkları toplumun sosyal hayatında önemli mevkilere gelmesini ve toplum içinde öne çıkmalarını engellediği gibi yaşadıkları topluma entegrasyonunu da geciktirmiştir. Bugüne gelindiğinde geçmişten dersler çıkarıp üçüncü nesil Türkler arasında mevcut durumu düzeltmek, Müslüman-Türk avukat, doktor, siyasetçiler yetiştirmek adına elçilik ve Diyanet camilerimiz vasıtasıyla eğitim seviyesini yükseltme faaliyetlerine hız verilse de Türkler hâlâ diğer azınlıklarla kıyaslandığında oldukça geri durumdadır.

Türkler'in bulundukları toplumda geri planda kalmasının bir diğer sebebi olarak eğitimsizliğin yanında yaşadıkları ülkenin diline de yeteri kadar hâkim olmadıklarını göstermek mümkündür. Her ne kadar yaşadıkları ülkenin okullarında okusalar da vatandaşlarımızın sosyal hayatta Türkler'i ya da kendileri gibi yabancıları çevre edinmeleri bu durumun başlıca sebebi olmuştur. Yine maalesef Avrupa'daki vatandaşlarımızın kendi ana dillerini de tam anlamıyla kullanabildiklerini söylemek de oldukça zordur.

Son olarak göç eden her insanda olduğu gibi Avrupa'ya gelen Türkler arasında da bir âdiyet sorununun göze çarptığını söylemek mümkündür. Bilindiği gibi "göç eden insanlar, göç ettikleri andan itibaren mekânsal ikililik ve geçici kayıplar içerisinde yaşarlar. Geldikleri ve bulundukları kültürler arasında salınan göçmenler, mekânsal boyutta ne orada ne de gerçek vatanlarındadırlar".⁵ Kendi ifadeleriyle Türkiye'ye gittiklerinde oradakiler tarafından "Avrupalı" olarak adlandırılıp bir nevi dışlanmakta buraya geldiklerinde ise "yabancı" ya da "göçmen" sıfatıyla bu topluma ait olmadıkları kendilerine hissettirilmiştir. Dolayısıyla ne çok istedikleri halde oraya ayak uyduramayacakları düşüncesiyle memlekete geri dönebilmekteler ne de tam bir iç huzuruyla buralarda yaşayabilmekteler. Sonuç olarak yaşadıkları bu ikilem onlar için sonu gelmez bir sıla hasretini beraberinde getirmektedir.

Sonuç

Bilmeyenlerin tatlı rüyası olan, gidip görenler için ise acı bir tecrübe olan gurbeti ya da gurbetçilerimizin yaşadıklarını birkaç satıra sığdırmak mümkün değildir elbette. Ancak yazımızı şöyle özetleyebiliriz ki; hiç duymadıkları ezan sesinin hasretiyle, memleket kokusu ve sıla özlemiyle ömür süren, göç ettikleri Avrupa toplumlarından farklı bir sosyo-kültürel yapıya sahip olan

Karikatur: Burak Ergin

gurbetçilerimiz göç ettikleri andan itibaren bir takım uyum problemleri ile karşı karşıya kalmışlardır. Yavuz, bu gerçeği şöyle özetlemektedir: "Göçle birlikte başlayan bu uyum ve bütünleşme süreci her ne kadar göçün ilk dönemleri kadar şiddetli olmasa da günümüzde de devam etmektedir. Günümüzde uyum problemi yaşadığını söyleyen göçmenlerin oranı oldukça yüksektir. Bu problemlerin başında, dinî tutum ve davranışlar, ibadetler, kültürel tutum ve davranışlar, günlük ilişkilerde karşılaşılan ön yargılar, dil sorunu ve yabancı düşmanlığı gelmektedir. Bu sorunlardan bazıları da maalesef son yıllarda artış göstermiştir."⁶ ■

DİPNOTLAR

- 1 Güney, Zahit, Tuna Dergisi, 81-82, (2003) s. 59.
- 2 Türkiye'den Avrupa'ya Göç, Ankara: Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu, (1999) s. 16.
- 3 Kartal, Bilhan, Doyuran, Batı Avrupa'da Türk Dış Göç Sürecinin Güncel Boyutları, (Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1671, 2006) s. 7.
- 4 Kütük, Birsan, Şahin, "Türkiye'den Batı Avrupa'ya İşçi Göçünün Sosyo-

- 5 lojik Çalışmalara Yansımaları", Sosyoloji Konferansları, 52/2 (2015) / 609-654 s. 622.
- 6 Sunata, Ulaş, "Göçmen İşçinin Sıla Hasreti", Sosyoloji Dergisi, Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 27/2, (2013) 197-218. s. 210.
- 7 Yavuz, Sefer, "Göç, Entegrasyon ve Din: Avrupa'da Yaşayan Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6/26, Bahar (2013) s. 622.

Eskiden sıla-i rahimin en önemli aracı mektuplardı.
Biz de bu mektuplardan birine dikkat çekerek bu güzel geleneği hatırlamak istedik.
Mehmet Âkif 1926'dan 1936'ya kadar yaşadığı Mısır'dan, ailesinin Türkiye'deki fertlerine pek çok mektup yazar. Torunu Ferdâ Kadın bu mektuplarda çok önemli bir yer tutar. Öyle ki büyük şair Türk edebiyatında bir dedenin torunu için yazdığı tek şiiri, onun için kaleme almıştır. Aşağıda soldaki mektup, bu şiiri müjdelemektedir. Nitekim daha sonra şiiri de oğluyla çekildiği bir fotoğrafın arkasına yazarak kızı Suad Hanım'a göndermiştir.

"Bihî,
Suad,

Ferdâ Kadın çok hoşuma gidiyor. Eğer meşguliyetim başımdan aşmış olmasa, dediğin gibi oturur, o kız için uzun boylu bir şiir yazardım. Hakikat onun zeki, masum şehresi bana çok şeyler ilhâm edecek. Maamâfih sağ olursam ileride bu mevzûa dâir bir şeyler karalarım.

Ahmed Bey senin muktesit olduğundan bahsediyor ki çok sevindim. Âferin! İşte öyle olmalı. Annen Ferdâ'nın resmine bayıldı. Beş-on gün durmadı, dinlemedi ona baktı. Sen yine ona Ferdâ masalı söyle, Ferdâ'nın marifetlerini say olmaz mı? Aceleyle geldiği için bu kadar yazdım. Kusura bakma. Cevap yaz. Ben de daha uzun yazarım. Her üçünüzün gözlerinizi öperim, her üçünüzü Allah'a emanet ederim Suad.

Baban
Mehmed Âkif"

Ferdâ Kadın

Ferdâ Kadın! Ferdâ Kadın!
Ben görmeden sevdim seni.
Sen galiba gördün beni,
Pek ihtiyar, hoşlanmadın
Ferdâ Kadın! Ferdâ Kadın!
Ey yavrumun ilk yavrusu
Pek tatlı şeysin doğrusu
Lakin neden çirkin adın?
Yok yok, adın cidden güzel
Dünyada her şeyden güzel
Aydan güzel, gündən güzel
Ay, gün nedir? Senden güzel
Hatta derim: Benden güzel
Zira "yarın" "dün"den güzel...

Mehmet Âkif
Deden

Kaynak: Fıraklı Nâmeler, Akif'in Gurbet Mektupları, haz. Ömer Hakan Özalp, Timaş Yay., İstanbul 2011, s. 35.

HALK MÜZİĞİMİZDE MEMLEKET SEVGİSİ VE SILA

Dr. Şerife Nihal ZEYBEK
Altındağ Müftülüğü/Kur'an Kursu Öğreticisi

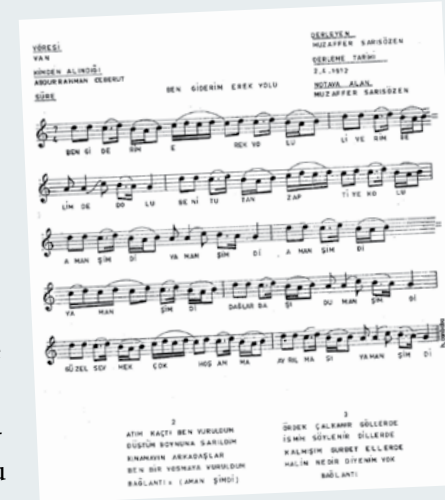
Sosyal bir varlık olan insan, tek başına yaşayamaz. Maddî ihtiyaçlarının yanı sıra ruhsal açıdan da başkalarına muhtaçtır. İhtiyaç duyulan insanların başında ise elbette aileyi oluşturan bireyler yani anne, baba, kardeş gibi birinci derece yakınlar gelir. Devamında ise dede, nine, amca, teyze, dayı, hala, kuzen gibi diğer akrabalar yer alır. İnsanın kendine bir kimlik inşâ etmesinde ait olduğu aile ve sülâle etkin rol oynar. Her aile ve akraba topluluğunun yazılı olmayan kuralları vardır. Bu kuralların birey yaşamında olumlu veya olumsuz etkileri olabilir. Burada asıl dikkat çekmek istediğimiz, bu kurallar çerçevesinde ortak duygu ve düşüncelere sahip bir topluluğun meydana gelmiş olmasıdır. Yazılı olmayan bu kurallar, hâdiseleri farklı değerlendirmeye sebebiyet verir, aynı olay farklı sülâlelerde farklı tepkilere neden olabilir. Birey doğup büyüdüğü ortamda, farkına vararak veya varmayarak bu kuralları benimser, hâdiselere bu

bakış açısıyla yaklaşır. Böylelikle bir hâdiseye karşısında takınılan tavır, akrabaları birbirine daha da yakınlaştırır. Birey kendiyle benzer duygu ve düşüncedeki akrabaları arasında kendisini daha rahat ve güvende hisseder.

Akrabalar arasında sadece yazılı olmayan ortak kurallar yoktur; kan bağıyla bağlı olan bu insanlar aynı zamanda ortak bir geçmişe de sahiptir. Sülâleyi meydana getiren bireylerin kişisel tarihlerinde, birlikte geçirilmiş nice mutlu bayramlar, beraber gözyaşı dökülmüş cenazeler vardır. Beraber yaşanılmış iyi kötü anılar da ortak duygu dünyasında buluşulması anlamında önemli yere sahiptir.

İnsandaki temel ihtiyaçlardan biri, güven-lik. Aile ortamı, insanın bedensel anlamda güvende yaşaması ve barınması için uygun ortamı sağlar. Duygusal mânada da güven duygusunu yaşamasına imkân sunar. Buraya kadar belirttiğimiz akrabalık hakkındaki çeşitli hususlar, sıla-i rahimin önemini gözler önüne sermektedir. Akrabalık ilişkilerinin devamını ve samimiyeti temin eden sıla-i rahim aynı zamanda insanların dengeli, güvenli ve huzurlu bir hayat sürmesi için de son derece önemlidir.

İnsan doğup, büyüdüğü toprakları sever, oralarda bulunmayı arzu eder. 'Bülbülü altın kafese koymuşlar, ille de vatanım demiş' atasözünde ifade edildiği gibi, bir kimsenin gözünde kendi memleketi apayrı

bir yere sahiptir, taşı toprağı dahi onun için özeldir. İnsanlardaki memleket sevgisi, sıla-i rahimle de alakalıdır. Zira mekâna atfedilen bu sevgide, o mekânda yaşanmış güzel anılar, yakınlık hissedilen akrabalar da önemli faktörlerdendir.

‘Din, kültür ve edebiyat’ kavramları öylesine iç içedir ki, ayrı ayrı değerlendirilmeleri sağlıklı sonuç vermez. Bu üçü arasında karşılıklı etkileşim söz konusudur. Din, emir ve yasaklarla, öngördüğü yaşam tarzıyla kültürün şekillenmesinde temel etkindir. Edebiyat ise bu kültürle yetişen bireyler tarafından meydana getirilir. Kişi kendini içinde bulunduğu toplumun genel ahlâk kurallarına ve geliştirdiği normlara göre hareket etme durumunda hisseder. Ahlâkî ve dinî değerlerin ağırlıkta olduğu bir toplumda, sanat ve müzik faaliyetleri de bu değerlerle uyumlu olacaktır.¹ Bu bağlamda halk müziği ürünleri, ülkemizin insanını tanımak adına birçok veri sunmaktadır. Türküler, Anadolu insanı tarafından meydana getirilmiş, sözlü halk edebiyatı eserleridir. Türkü kelimesinin aslı ‘Türk’ ve Arapça nisbet eki olan ‘înin birleşiminden oluşan ‘türkî’dir. Türkî kelimesinin anlamı Şemseddin Sâmî’nin sözlüğünde “Türkler’e mahsus lahnde şarkı”² olarak tanımlanmıştır. Türkî kelimesinin söyleniş zamanla ‘türkü’ye dönüşmüştür. Hemen hepsi anonim olan türküler, halkın duygu, düşünce ve inançlarını dolaysız olarak aktarmaları yönüyle önemlidir. Türkülerde yaşama dair bütün duyguları en saf haliyle görmek mümkündür. ‘Gurbete gitme’ ve ‘memleket/ sıla hasreti çekme’ konuları türkülerde sıkça işlenen konu-

*Bizim elin harmanları savrulur
Savrulur da sağ yanına devrilir
Anamdan ayrıldım başım çevrilir
Uçan kuşlar ben anama giderim
Hem anama hem sılama giderim³*

Gurbete gidenler her zaman, memleketlerine geri dönme umudu ile yaşamaktadır. Çünkü onların kendilerini ait hissettikleri yer, doğup büyüdükları ve akrabalarının yaşadığı topraklardır. Türkülerimizde dağ, ayrılığın ve kavuşmaya engel olan durumların simgesi olarak kullanılır. Dağları aşmak, engellerin kalkması-

lardandır. Gurbette insan kendini yalnız, âciz, yardıma muhtaç hisseder. Böyle bir ortamda bulunan âşıklık özelliğine sahip kimseler, duygularını türkü yakarak ifade etmişlerdir. Belki de gurbet ellerde yaktıkları türkülerini kendilerine yoldaş edinmişlerdir. Anadolu insanı aile bağlarına ve akrabalık ilişkilerine son derece önem verir. Yukarıda belirttiğimiz gibi din ve kültür arasında sıkı bir ilişki vardır. Ülkemiz insanı için akrabalık bağlarının değerinin altında İslâmî kültürün de etkili olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu çalışmada türkülerden hareketle, ülkemiz insanının ‘sıla-i rahim, sıla, gurbet, memleket sevgisi’ gibi hususlardaki duygu ve düşüncelerini ortaya koymaya çalışacağız.

Sıla hasretiyle yazılmış ilk türkü örneğimiz Erzincan yöresine ait. Âşık, memleketinden, akrabalarından uzakta olmanın hüznünü anlatırken, en yakını olan annesini özellikle zikretmiştir. Memleketini ‘bizim el’ olarak adlandırmıştır:

dır; memlekete varmak, sevdiklerine kavuşmaktır. Gelen örnekte yukarıdakine benzer şekilde ‘bizim yaylalar’ denilerek, memleket sahiplenilmiştir. Aşağıdaki dörtlüğün devamında “Gözüm yoktur benim malda servette/ Yol ver artık ben sılama gideyim”⁴ diyen âşık, sıla hasretinin maddiyattan yüksek olduğunu belirtmiştir.

*Yol ver bana yol ver ey yüce dağlar
Yol ver artık ben sılama gideyim
Şimdi çiçek açtı bizim yaylalar
Yol ver artık ben sılama gideyim⁵*

Memleketten ayrılmanın zorluğu ve muhakkak sılaya geri döneleceği düşüncesi türkülerde çeşitli şekillerde ifade edilmiştir. Şu misallerle sanatlı ve etkileyici bir üslupla sılaya dönüş vurgulanmıştır: “Yuvasından uçan kuşlar/ Yuvam der de döner gelir/ Sürüden ayrılan koyun/ Kuzum der de döner gelir”⁶

Tokat yöresine ait olan gelen örnekte, kendini yuvasız kalmış bir kuşa benzeten âşık, sevdiklerinden uzakta olmanın zorluğunu şöyle ifade etmiştir:

*Gurbet ellerinde garip kuş gibi
Meskenim yok mekânım yok yuvam yok⁷*

Aşağıdaki dizelerde âşık, özgürce uçan bir kuş olmayı hayal etmiştir. Sılaya ve ana-babaya ulaşma yolundaki engelleri aşmak için ancak kuş gibi kanatlara sahip olmak gerektiğini ifade etmiştir:

*Gönül der ki bir kuş olup uçam havaya
Dertliyim de anam tez geleyim sılaya
Hasret kaldım gurbet elde ana babaya⁸*

Bayram günleri sıla-i rahim için son derece önemli zamanlardır. Gurbette yaşayanlar, bayramlarda hısım akrabayla bir arada olmak için memleketlerine gitmeye gayret gösterirler. Bayram günlerini gurbette geçenlerin sıla hasreti ise daha da artar. Bu durum Uşak iline ait aşağıdaki dörtlükte şöyle dile getirilmiştir:

*Kalktı mı şu köylerin harmanı
Yangınhya bulamadım dermanı
Eller sılasında keser kurbanı
Ben seninle edemedim bayramı⁹*

Akrabaların birbirine olan maddî ve mânevî desteği, insana fiziksel ve ruhsal manada güç katar. Hısım akrabadan uzakta, gurbette ise bunun tam tersi söz konusu olur. Yalnızlığın getirdiği olumsuzluklar, türkülerde işlenmiştir. Sözleri yaklaşık aynı olan üç farklı türküde, gurbette yaşanan sıkıntılar anlatılmaktadır. Ülkemizin farklı coğrafyalarına ait bu türküler şunlardır: Bir Yiğit Gurbete Gitse¹⁰, Bir Yiğit Gurbete Düşse¹¹, Bir Yiğit Gurbete Varsa¹². Söz konusu türkülerde kullanılan yiğit kelimesi, ‘güçlü, kuvvetli, kahraman, gözü pek, delikanlı’ anlamlarına gelmektedir.¹³ ‘Yiğit’ olarak adlandırılan kimselerin dahi gurbette sıkıntı çektiği şöyle dile getirilmiştir:

*Bir yiğit gurbete düşse
Gör başına neler gelir
Sılası fikrine düşse
Yaş gözüne dolar gelir¹⁴*

Burdur yöresine ait başka bir türküde ise “Bir yiğit ne kadar kahraman olursa olsun/ O da düşer de gurbetin ellerine yok olur”¹⁵ denilerek aynı husus belirtilmiştir.

İnsanların duygusal ihtiyaçlarından birisi de iletişim kurmaktır. Akrabaların birbirini araması, hal hatır sorması insanı memnun eder. Böylelikle birey sevilip sayıldığını, değer gördüğünü ve yalnız olmadığını hisseder. Gurbetten şikâyet edilen türkülerde “Halin nedir diyenim yok”, “Arayan yok haberim yok soran yok” denilerek hissedilen yalnızlık ifade edilmektedir:

*Ördek çalkanır göllerde
İsmim söylenir dillerde
Kalmışım gurbet ellerde
Halin nedir diyenim yok¹⁶*

Gurbet ellerinde yetim gibiyim
Arayan yok haberim yok soran yok¹⁷

Kuşların dahi yuvasına sığındığı akşam vaktinde, gurbet hasreti âşığı ağlatmaktadır. Kendini ‘garip’ olarak niteleyen âşığın, sılaya varmayı ‘hicret’ olarak adlandırması da ayrıca dikkat çekicidir:

*Akşam olup da guş yuvaya dönende
Akar gözlerinden yaşı garibin*

*Herkes sılasına hicret edende
(Alem sılasına hicret edende)
Ağarır kirpiği kaşı garibin¹⁸*

*Anam yok ki gelip göz yaşın döke
Bacım yok ki yash boynunu büke
Kardaşım yok mezerime daş dike
Bir çalıdır mezar daşı garibin¹⁹*

Aileden, akrabadan uzaklaşmaya neden olan faktörlerden biri de başka bir memlekete gelin gitmektir. Özellikle düğün arefesindeki kına gecelerinde söylenen türkülerde, uzak memlekete gelin giden kızlar için duyulan üzüntü dile getirilir. Ordu yöresine ait türküde yer alan “Uzağa kız verme kaybolur gider” dizesi akrabalarından ayrılmanın neticesinde meydana gelen zayıflığı ifade etmektedir:

*Eyvah eyvah hem anamdan ayrıldım
Hem babamdan hem sılamdan ayrıldım*

*Uzağa kız verme kaybolur gider
Ayrılık hasreti bağrımı deler
Anamın ekmeği gözümden tüter
Ayrılık hasreti boynumu bükür²⁰*

Halen kına gecelerinin vazgeçilmezi olan “Yüksek tepelere ev kurmasınlar” adlı türkü, memleketinden uzağa gelin gidenlerin endişelerini, aile ve sıra hasretini etkileyici şekilde dile getirmektedir:

*Yüksek yüksek tepelere ev kurmasınlar
Aşrı aşrı memlekete kız vermesinler
Annesinin bir tanesini hor görmesinler*

Uçan da kuşlara malûm olsun ben annemi özledim

Hem annemi hem babamı ben köyümü özledim

*Babamın bir atı olsa binse de gelse
Annemin yelkeni olsa açsa da gelse
Kardeşlerim yollarımı bilse de gelse²¹*

Aşağıdaki dörtlük Erzurum yöresine ait, bir babanın dilinden oğluna öğüt vermesi şeklinde yakılan bir türküde yer almaktadır. Bu türkü Kur’ân-ı Kerim’deki Hz. Lokman’ın oğluna verdiği öğütleri anımsatmaktadır.²² Burada sıra-i rahimden bir derece daha ileri gidilerek, babaya duyulan sevgi ve saygıdan dolayı, onun dostları ile irtibatın kesilmemesi öğütlenmektedir:

*Büyüğün sözünden çok çabuk küsme
Fırtına misali dağlarda esme
Baba dostlarını kapından kesme
Dostluğu aradan kaldırma oğul²³*

Sonuç

Akrabalık bağlarına sahip olarak dünyaya gelen birey, yaşamın her aşamasında diğer insanlara maddî ve mânevî olarak ihtiyaç duymaktadır. Akrabalık ilişkilerinin devam ettirilmesi dinimizce tavsiye edilmekte ve geleneklerimizde önemli yer tutmaktadır. Gurbete gidenler, yaşadıkları yalnızlık ve bundan kaynaklanan olumsuz duygu ve durumları halk müziği eserlerinde dile getirmişlerdir. Bu çalışmada ‘gurbet, sıra, sıra-i rahim, memleket sevgisi’ konuları ele alınmıştır. Anadolu insanının ailesi başta olmak üzere akrabalarıyla beraber olmaya ve iletişim kurmaya önem verdiği türkülerden misaller verilerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. ■

İSTANBUL MÜFTÜLÜĞÜ ARŞİVİ

DİPNOTLAR

- 1 Odabaşı, Fatma, “Dil-Kültür Bağlamında Müzik Dili ve Bunun Sosyal Bütünleşmedeki Yeri”, İÜİF Dergisi, İstanbul, 2006, sy.14, s. 248.
- 2 Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, 15. Baskı, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006, s. 400.
- 3 Bizim Elin Harmanları Savrulur, Yöre: Erzincan.
- 4 Yol Ver Bana Yol Ver Ey Yüce Dağlar, Yöre: Sivas / Kangal.
- 5 Yol Ver Bana Yol Ver Ey Yüce Dağlar, Yöre: Sivas / Kangal.
- 6 Bir Yiğit Gurbete Varsa, Yöre: Artvin / Şavşat.
- 7 Gurbet Elleriinde Garip Kuş Gibi, Yöre: Tokat.
- 8 Gönül Der ki Bir Kuş Olup Uçam Havaya, Yöre: Sivas / Zara.
- 9 Guruldu mu Şu Banaz’ın Bazarı, Yöre: Uşak / Banaz.
- 10 Bir Yiğit Gurbete Gitse, Yöre: Kırıkkale / Keskin.
- 11 Bir Yiğit Gurbete Düşse, Yöre: Erzincan / Tercan.
- 12 Bir Yiğit Gurbete Varsa, Yöre: Artvin / Şavşat.
- 13 Haluk Akalın, Şükrü v.dğr., TDK Türkçe Sözlük, 11. Baskı, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2011, s. 2596.
- 14 Bir Yiğit Gurbete Düşse, Yöre: Erzincan / Tercan.
- 15 Kocamandı Dağların Başı, Yöre: Burdur.
- 16 Ben Giderim Ere Yol, Yöre: Van.
- 17 Gurbet Elleriinde Garip Kuş Gibi, Yöre: Tokat.
- 18 Akşam Olup Kuş Yuvaya Dönende, Yöre: Erzurum.
- 19 Akşam Olup Kuş Yuvaya Dönende, Yöre: Erzurum.
- 20 Köprüyü Dolanma Köprü Yıkıktır, Yöre: Ordu / Ünye.
- 21 Yüksek Yüksek Tepelere Ev Kurmasınlar, Yöre: Edirne / Yolüstü Köyü.
- 22 Bkz. Lokman, 31/13-19.
- 23 Yıllardır Anlattım Sana Sırrımı, Yöre: Erzurum.

DÂRÜ'L-HİKMETİ'L-İSLÂMİYYE ÂZASI VE HÜSEYİN EFENDİ DERGÂHI ŞEYHİ SEYYİD MEHMED NESİB EFENDİ

Dr. Ayhan IŞIK
İstanbul Müftülüğü İdarî ve Malî
İşler Şube Müd. V.

Ailesi ve Doğumu

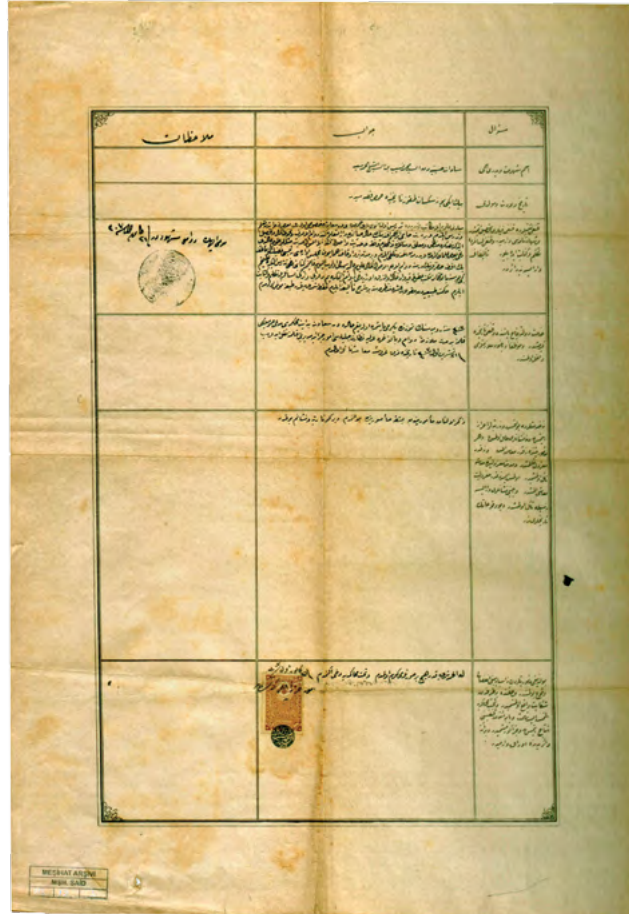
Seyyid Mehmed Nesib Efendi¹, Suriye'nin Humus kasabasında 1872 (h.1289) yılında dünyaya gelmiştir. Babası Şeyh Mehmed Said Efendi'dir. Seyyid Mehmed Nesib Efendi, Sâdât-ı Hüseyniyyeden² ve İmam Zeynelâbidin sülâlesinden olması hasebiyle Zeynelâbidinzâde Mehmed Nesib Efendi olarak tanınmıştır.³

Seyyid Nesib Efendi, Şeyhülislâmîliğe sunduğu nüfus tezkiresinde orta boylu ve kara gözlü olarak resmedilmiştir. İstanbul'un Üsküdar İlçesinde, Beylerbeyi İstavroz Deresi, Abdullah Ağa Mahallesi, Bedevî Tekkesi Sokağı'ndaki İstavroz Bedevî Dergâhı'nda ikamet etmiştir.⁴

Babası Şeyh Mehmed Said Efendi (1852 -1916)⁵, İstanbul'da bir Bedeviye tekkesi olan ve İstavroz Tekkesi olarak da bilinen Hüseyin Efendi Tekkesi'nin⁶ Şeyh Hüseyin Hıfzı Efendi'den sonra ikinci şeyhidir. Bu tekkenin üçüncü şeyhi, babasının vefatıyla Seyyid Nesib Efendi olmuştur.

Tahsil Hayatı

Seyyid Nesib Efendi, İslâmî ilimlerde babası Şeyh Mehmed Said Efendi'nin takipçisi olmuş, zâhirî ve bâtınî ilimlerde derinleşmiştir. İlim yolculuğuna Humus Mekteb-i Rüşdiyyesi'nde başlamış ve daha sonra Dersaadet'e gelerek Hacı İbrahim Efendi'nin Dârü't-tâ'lim Mektebinde sarf, nahiv, fıkıh ve hadis gibi temel İslâmî ilimleri tahsil etmiştir. Babasından ve devrin ileri gelen âlimlerinden usûl-i fıkıh, meâni ve mantık ilimlerini okumuştur. Evkâf-ı Hümayûn İdare Meclisi

Tercümei hal varakası Meşihat Arşivi 216-12, orjinal nr. 3411

si Reisi Âtîf Beyefendi'nin derslerine devam etmiş ve bu hocaefendiden de “Kadı Mîr” kitabını okumuştur. Devrin kadılarınin yetiştirildiği bugünkü mânada Hukuk Fakültesi sayılan Mekteb-i Hukuk-ı Şâhânede eğitim görmüş ve üstün başarı ile geçen öğrencilik hayatının ardından bu fakülteden mezun olmuştur.

Elsine-i selâseye tam bir vukûfiyeti olan Nesib Efendi, iyi derecede Türkçe, Arapça ve Farsça bilmektedir.

Memuriyet ve Öğretim Hayatı

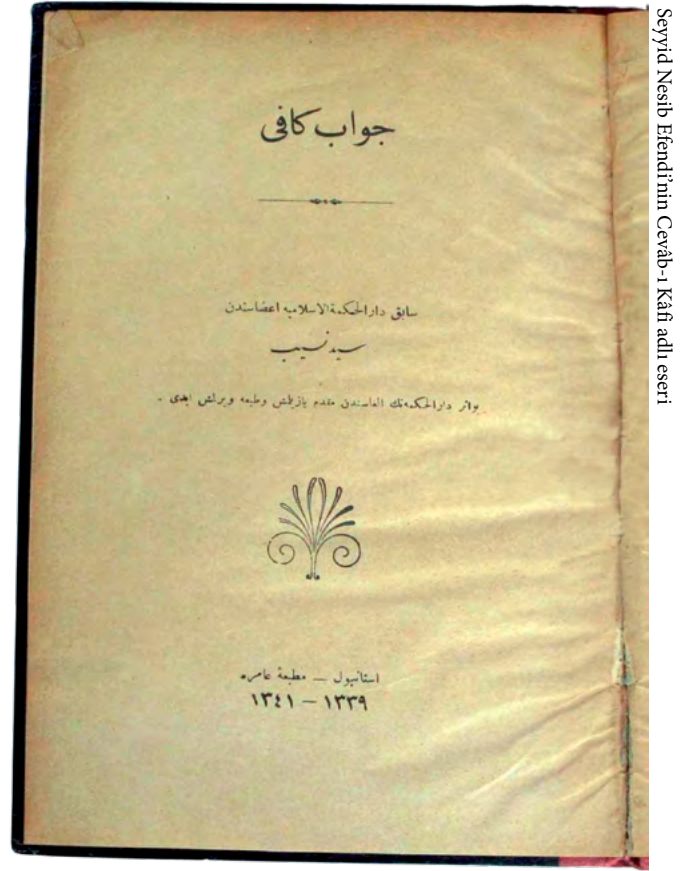
Seyyid Nesib Efendi, Temmuz 1891 tarihinde 20 yaşında başladığı memuriyet hayatında ilk olarak Dersaadet Bidayet mahkemesi müdde-i umûmiliği kalemi mülazımlığı görevine tayin edilmiştir. Bir müddet sonra umûr-ı cezâiye kalemi mülazımlığı, 20 Ekim 1895'de aynı mahkemede İkinci Hukuk Dairesi zabıt kâtipliği ve 13 Temmuz 1900'de Sultaniye Sancağı Bidâyet Mahkemesi Müddei-i Umûmiliği görevlerine getirilmiştir.

İlmî pâyesi her geçen gün yükselen Mehmet Nesib Efendi'ye, ehliyetine binaen 8 Ağustos 1902'de İzmir pâyesi ve 21 Eylül 1906'da Edirne pâyesi verilmiştir.

15 Mart 1903'te Çatalca Sancağı Bidâyet Mahkemesi Ceza Riyâseti'ne, 4 Mayıs 1905'de Dersaadet Bidâyet Mahkemesi Müddei-i Umûmî Muavinliği'ne, 10 Nisan 1907'de aynı mahkemede Âza Mülâzımlığı'na, 11 Kasım 1910'da Dersaadet İstînâf Mahkemesi Âza Mülâzımlığı'na ve 10 Eylül 1911'de Dersaadet İkinci Mahkeme-i Ticaret Âzalığı görevlerine tayin edilmiştir.⁷

Seyyid Nesib Efendi, kadılık mesleğinin yanında bilgi birikimini yeni nesillere aktarmayı da ihmal etmemiş, 28 Ekim 1909'da Bâyezid camisinde ders vermeye başlamıştır. 13 Aralık 1914'de Edebiyat-ı Arabiyye ve usûl-i fıkıh dersleri okutmuş; 1 Eylül 1917'de Süleymaniye Medresesi'nde usûl-i fıkıh müderrisliği, 27 Ekim 1915'de Dârülfünun Hukuk Medresesi'nde hukuk-ı medeniyye müderrisliği ve 3 Ekim 1918'de usûl-i fıkıh müderrisliğine tayin edilmiştir.

2 Ocak 1919-30 Kasım 1922 tarihleri arasında Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye âzalığı görevini üstlenmiştir. Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye reis ve âzaları, Meşihât'ın ilmî ve dinî yayın organı olan Ceride-i İlmiyye'de dönemin dinî, ilmî ve sosyal meselelerine ışık tutan makaleler kaleme almışlardır. Özellikle Seyyid Mehmet Nesib Efendi'nin “Tesettür,” “Hz. İsâ'nın

Seyyid Nesib Efendi'nin Cevâb-ı Kâfi adlı eseri

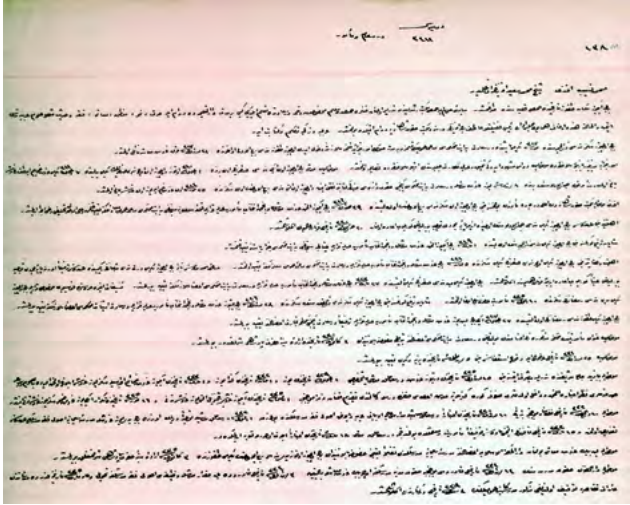
doğumu” ve “Dindar ile Dinsizin Toplumdaki Yeri” ile ilgili yazdığı ilmî makaleler, dönemin çok konuşulan meselelerine açıklık getirmesi bakımından önemlidir.

Seyyid Nesib Efendi, Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye'nin 21 Ekim 1922 tarihindeki son toplantısı ile faaliyetlerine son verene kadar bu kurumdaki görevine devam etmiştir. Memuriyette 31 sene 1 ay 10 gün hizmeti bulunan Seyyid Nesib Efendi, 3 Mart 1924 yılında medreselerin kapanmasından sonra açıkta kalmıştır.

Seyyid Nesib Efendi, 4 Mart 1930 tarihinde vefat etmiş⁸ ve Hüseyin Efendi Tekkesi'nin türbesinde babasının yanına defnedilmiştir.

Eserleri

Seyyid Nesib Efendi'nin Cevâb-ı Kâfi⁹ ve Fıkıh-ı Haneffî'nin Esâsâtı: Kıyas ve Dine Mûteallik Mesâil¹⁰ isimli iki eseri, “Makûlât-ı Aşere” manzumesine yazdığı bir şerhi bulunmaktadır.

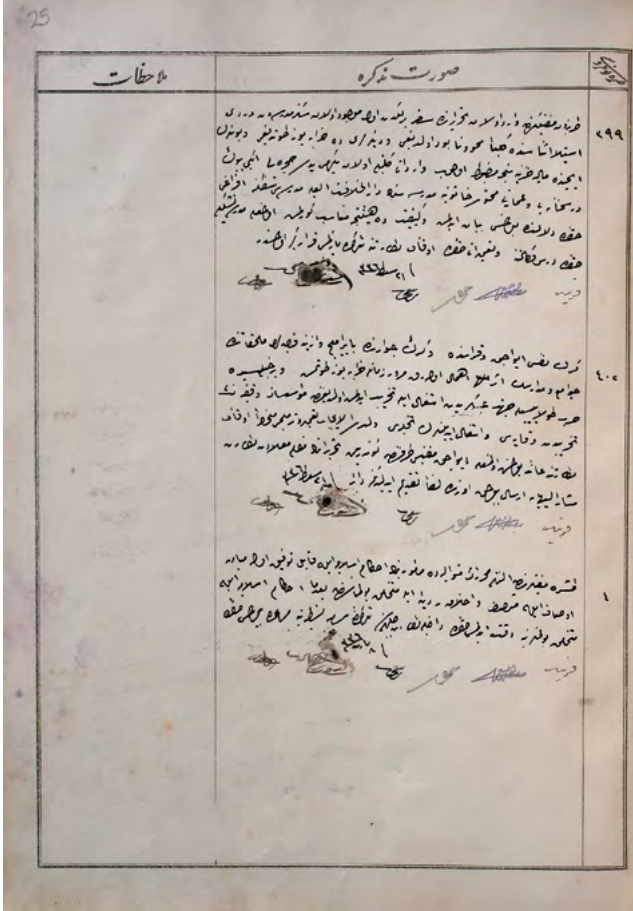

Gazete Çalışmaları ve Makaleleri

Seyyid Nesib Efendi, dinî, felsefî, edebî ve siyasî içerikli haftada bir Cuma günleri neşredilen Misbâh Gazetesî'nin¹¹ sermuharriirliğini yapmıştır.¹² Seyyid Nesib Efendi'nin, bu gazetede “İstibdâd ile İlm u Marifet”, “İcâz-ı Kur'ân, Hikmet-i Edyân”, “Din ve Medeniyet”, “Bulgaristan ile İtilâfımız” ve “Girid” başlıklı makaleleri yayınlanmıştır.

“Dindar ile Dinsizin Cemiyyet-i Beşeriyyede-ki Mevkileri”,¹³ “Tasavvuf Tarihine Tenvir”,¹⁴ “Din-i İslâm'da Milâd-ı İsâ Aleyhisselatu ve's-selâm Meselesi”,¹⁵ “Hikmet-i Edyân”,¹⁶ “Sıyâm Şehr-i Ramazan”,¹⁷ “Keşfü'l-Hicâb”,¹⁸ “Meâlî-yi İslâmiyyeden Bir Numûne ve Skolastika Mahiyeti”,¹⁹ “Envâr-ı Şeriat”,²⁰ “İctimâî Hayatımızda Cunun Mevzulu Konferansa Mukabil”,²¹ “Mecellenin Islahına Doğru”²² makaleleri dışında Beyânü'l-Hak ve Sebilü'r-Reşâd'da Zeynelâbidinzâde Ebülfazl Seyyid Nesib Efendi adıyla “Medeniyet, Müesses-i Medeniyet Olan İslâmiyet, Ulûm-i İslâmiyye, Ulema, Meslek-i İlmî”²³ ve “İcâz-ı Kur'ân”²⁴ başlıklı makaleleri yayınlanmıştır.

Seyyid Nesib Efendi'nin dönemin ulemâsında olması gereken hususiyetleri sıraladığı ve günümüzde neden eskiden olduğu gibi nitelikli ilim adamlarının yetişmediğini sorguladığı “Medeniyet, Müesses-i

Medeniyet Olan İslamiyet, Ulûm-i İslâmiyye, Ulemâ, Meslek-i İlmî”²⁵ başlıklı yazısından bir bölümü aktarıyoruz:

“...Medeniyetimiz hem mîzân-ı adâlet hem de miftâh-ı künûz-i ilm u marifettir. Onun için ruh-ı medeniyet, sermâye-i sermediyet-i mesûdiyettir. Nasıl olmasın ki süflâ değil hâkî değil masnû-ı beşer değil mahsûl-i fikir değil âciz ellerle uydurulmuş değil kâsır düşüncelerle vücûha gelmiş değil İlâhîdir, ulvîdir, semâvîdir, ekmeldir. Medeniyet-i İslâmiyye'yi, ahkâm-ı adliyeyi, ahkâm-ı adliyenin muhâfaza-i bekâsıyla beraber tekemmülât-ı insâniyyeye hâdim olan ulûm-i âliyyeyi efrâd-ı ümmet arasında neşr u tamîm, tefhîm ve ta'lim, tenfiz ve tatbîk vazifesi doğrudan doğruya mesleğimize tarîk-i ilmîye âiddir ki mesleğimiz vazîfe-i mezkûre-i esâsiyyesini hakkıy-

la lâyıkiyla îfâ edebilmek için Kurân-ı Kerimimiz'in tebyîn ve tahkîk ve tatbîk-i ahkâmına bu ahkâmın muhâfaza-i bekâsına medâr olan ulûm ve maârif-i celileyi neşr ve tedvîne muktedir ricâl-i ilmiye yetiştirmekle, her asırda birçok esâtize-i muhaddisîn, fukahâ-yı müdekkikîn, ulemâ-yı mütekemmilîn ihsâr ve idâd eylemekle mükelleftir. Mesleğimizin vazifesi budur ricâlî de bunlardır, mesleğimiz beşeriyetin en müstakîm şehrah-ı tekâmülüdür, i'lâyü'l-mesâlikdir, ecille-i hukûkiyyûn, uzamâ-yı erbâb-ı fûnûna dehât-ı siyâsiyyûna mâlikdir.

Âsâr-ı sâlifede Kurân'a, dine, millete, medeniyete, adâlete, ulûm ve fûnûna hizmet, teâlî-i İslâm'a himmet yolunda hârikalar, muhayyirü'l-ukûl faziletler gösteren ve her biri ya müfessir-i kebîr ya muhaddis-i hatîr ya fakih-i dakîkadan ya mütekellim-i gâlibu'l-

akrân olan uzamâ-yı ricâlimiz nerededir? Bu zevât-ı huceste-sıfât neden şimdi görülemiyor? Mesleğimiz bu adamları niçin yetiştirmiyor? Hep o âdem o insan değil miyiz? Muhît, iklim hep o muhît ve iklim değil midir? Öyle olduğu halde bu asırda yetişenlerimiz neden asâr-ı sâlifede yetişenlerin civârına bile yaklaşıyorlar?

Fünûn-ı edebiye yolunda, ulûm-ı âliye uğrunda sarf eylediğimiz bunca mesâimiz, bu kadar emeklerimiz bi'l-âhare o netâyici müntic olmaz, o gâyetlere müncir olmaz, o semereyi müsmir olmazsa sa'yımız, ziyâ ömrümüze pek yazık olur.

Bîgânelerin ağyârın bize bakıp: “Eyyühe'l-kavmi'llezî fi'l-medrese, Küllemâ hasa'l-tumûhu ves-vese” nidâsıyla bizi tahmîk, medârisimiz istihfâf eylemesi pek haklı olur....”■

DİPNOTLAR

- Nesîb Efendi'nin biyografisini konu edinen makalemizin hazırlanmasında Nesîb Efendi'nin Şeyhülislamîğa sunduğu tercüme-i hâl dosyasından istifade edilmiştir. Bkz., İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, Sicill-i Ahvâl Dosyaları, nr. 216/12 ve Orijinal Kayıt nr. 3411; MA, I. Bölüm, defter nr. 63, s. 138; BOA, ŞD.SAİD, 25/4; DH.SAİD., 50/79; TFR.I.MKM., 18/1777; Albayrak, Sadık, Son Devir Osmanlı Ulemâsı, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı, c. 3, s. 252-253.
- Seyyid ve şeriflerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.Işık, Ayhan, MA Belgeleri Işığında Seyyidler ve Nakîbü'l-eşrâfık Müessesesi, İstanbul Ün.v. Sosyal Bilimler Ens. Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, yayınlanmamış doktora tezi, 2013.
- MA, Sicill-i Ahvâl Dosyaları, nr. 216/12 ve Orijinal Kayıt nr. 3411, belge nr. 12.
- MA, Sicill-i Ahvâl Dosyaları, nr. 216/12 ve Orijinal Kayıt nr. 3411, belge nr. 5.
- Seyyid Mehmed Nesib Efendi'nin babası Şeyh Mehmed Said Efendi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Baş, Derya, Seyyid Ahmed el-Bedevî Tarîkatı ve Tarîkatler, İstanbul: İnkîlap Yayınları, 1997, s. 514-515.
- Hüseyin Efendi Tekkesi ile detaylı bilgi için bkz. Özköse, Kadir, “İstanbul Tasavvuf Kültüründe Bedeviyye'nin Yeri ve Üsküdar Bedeviyye Tekkeleri”, Cumhuriyet Ün.v. İlahiyat Fak. Dergisi, 2012, c. XCI, sy.1, 507-540, s. 527-530; Bostancıoğlu, Sâlim, Üsküdar Dergâhları, Üsküdar Belediyesi, 2013, s. 57-58.
- 10 Kasım 1915 tarihinde buradaki görevinden istifa etmiştir.
- Albayrak, a.g.e., s. 253. Vefatından sonra merhum Seyyid Mehmed Nesib Efendi'nin maaşını kızı Fatma Meliha Taşkın kendisine bağlanmasını talep etmiştir.
- İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1341; İBB Atatürk Kitaplığı, Demirbaş nr. OE_TK_00479.
- İstanbul: Dar'ül-Hikmet'il-İslâmiye, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1337/1339; İBB Atatürk Kitaplığı, demirbaş nr. Bel_Osm_0.01205.
- 29 Şaban 1326-6 Ramazan 1326-13 Ramazan 1326-20 Ramazan 1326-27 Ramazan 1326- 4 Şevval 1326-11 Şevval 1326 tarihlerinde haftalık olarak yayınlanmıştır. Misbâh Gazetesi, II. Meşrutiyet'in ilânından sonra yayın ruhsatı verilen gazeteler arasındadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gazel, Ahmet Ali, Ortak, Şaban, “İkinci Meşrutiyet'ten 1927 Yılına Kadar Yayın İmtiyazı Alan Gazete ve Mecmualar (1908-1927)”,

- Atatürk Ün.v., Sosyal Bilimler Ens. Dergisi, C. 7, 223-257, 2006, s. 229.
- Gazetede Nesib Efendi, Bediüzzaman Said Nursî, Salahaddin, Emin Vedad, Ömer Tâlib, Ömer Lütfî, Mahmud Esad, Muharrem Hasbî, Abdülaziz Mecdî'nin makaleleri yayınlanmıştır. Nesib Efendi'nin başlangıçta II. Abdülhamid dönemini İstibdât olarak nitelemesi ve bu doğrultuda makaleler kaleme alması dikkat çekicidir.
- İstanbul, Muharremül-Haram 1339, Ceride-i İlmiyye, c. VI, sy. 63, s. 2017-2021; İstanbul, Rebiülevvel 1339, Ceride-i İlmiyye, c. VI, sy. 64, s. 2046-2051; İstanbul, Rebiülâhîr 1339, Ceride-i İlmiyye, c. VI, sy. 65, s. 2083-2087; İstanbul, Cemâziyelâhîr 1339, Ceride-i İlmiyye, c. VI, sy. 66, s. 2107-2110; İstanbul, 15 Ramazan 1338, Ceride-i İlmiyye, c. V, sy. 61, s. 1937-1943; İstanbul, Zilhicce 1338, Ceride-i İlmiyye, c. V, sy. 62, s.1982-1988.
- İstanbul, Cemaziyelahir 1339, Ceride-i İlmiyye, c. VI, sy. 66, s. 2118-2124.
- İstanbul, Muharrem-Safer 1341, Ceride-i İlmiyye, c. VII, sy. 78-79, s. 2579-2581; İstanbul, Receb 1340, Ceride-i İlmiyye, c. VII, sy. 73, s. 2380-2389; İstanbul, Ramazan-Şevval 1340, Ceride-i İlmiyye, c. VII, sy. 74-75, s. 2444-2459; İstanbul, Zilkade 1340, Ceride-i İlmiyye, c. VII, sy. 76-77, s. 2520-2526.
- İstanbul, Receb 1337, Ceride-i İlmiyye, c. IV, sy. 45, s. 1348-1368.
- İstanbul, Ramazan 1337, Ceride-i İlmiyye, c. IV, sy. 46, s. 1388-1407.
- İstanbul, Muharremü'l-haram 1338, Ceride-i İlmiyye, c. V, sy. 49, s. 1538-1561.
- İstanbul, 15 Cemaziyelelvel 1338, Ceride-i İlmiyye, c. V, sy. 53, s. 1681-1689.
- İstanbul, Safer 1340, Ceride-i İlmiyye, c. VII, sy. 69, s. 2214-2222.
- İstanbul, Rebiülahir 1340, Ceride-i İlmiyye, c. VII, sy. 71, s. 2275-2295.
- İstanbul, Eylül 1332, Dârülfünûn Hukuk Fakültesi Mecmuası, c. I, sy. 4, s. 404-425.
- İstanbul, 24 Teşrînisâni 1324, Beyânülhak, c. I, sy. 10, s. 212-214; İstanbul, 8 Kânunievvel 1324, Beyânülhak, C. I, sy. 12, s. 257-259.
- İstanbul, 28 Ağustos 1324, Sırât-ı Müstakim [Sebilü'r-Reşad], c. I, sy. 3, s. 41-42.
- İstanbul, 24 Teşrînisâni 1324, Beyânülhak, c. I, sy. 10, s. 212-214; İstanbul, 8 Kânunievvel 1324, Beyânülhak, c. I, sy. 12, s. 257-259.

BÂYEZİD CAMİ-İ ŞERİFİ MÜCİZ DERSİÂMI SEYYİD HASAN SABRİ EFENDİ

Esra YILDIZ

TDV İstanbul Şubesi/ Musahhih

Ailesi ve Doğumu

Seyyid Hacı Hasan Sabri Efendi,¹ Konya vilâyetinin Hâdim Kasabası'nda 1857 (h.1273) yılında dünyaya gelmiştir. Babası Hâdimî Hasan Fakih-zâde Seyyid Abdülbâki Efendi'dir. Hasan Sabri Efendi, akrabası olan Bâyezid Cami-i şerifi Dersiâmi ve Huzur dersi muhataplarından nesebi baba tarafından Şeyh Seyyid Abdülkadir Geylânî, anne tarafından Şeyh Seyyid Sâdeddin el-Cibâvî'nin soyuna mensup Seyyid Hüseyin Hâmid el-Hâdimî² Efendi'nin silsilenâmesini Şeyhülislâmlık bünyesindeki Nakîbüleşrâflık Müessesesi'ne³ sunarak seyyidliğini ispatlamıştır.⁴

Hasan Sabri Efendi'nin Şeyhülislâmlığa sunduğu tercüme-i hâlinde babasının "...sâdât-ı âleviyeden olduğu ..." ifadesi ve Seyyid Hüseyin Hâmid el-Hâdimî ile akrabalığı onun da bu kutlu soydan geldiğini göstermektedir. Sâdât-ı Âleviyye'den olması hasebiyle de "seyyid" olarak şöhret bulmuştur.

Tahsil Hayatı

Hasan Sabri Efendi, ilim yolculuğuna Hâdim'de başlayarak sarf, nahiv, fıkıh ve hadis gibi temel İslâmî ilimleri tahsil ettikten sonra Dersaadet'e gelmiş ve

Seyyid Hasan Sabri Efendi

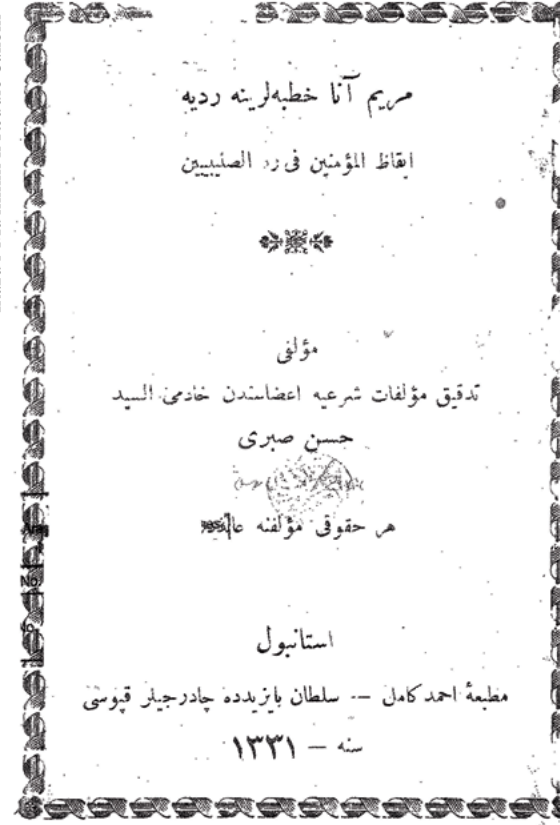
Meşihât-i Ulyâ Müsteşarı Abdülkadir Râşit Efendi'nin⁵ ders halkasına devam etmiştir. Üç yıllık tahsilden sonra 1887 yılında bu hoca efendiden icâzet alarak dönemin ilköğretim ve lise öğretmenlerinin yetiştirildiği ve bir nevi Eğitim Fakültesi sayılan Dârü'l-muallimîn'e girmiştir. Üstün başarı ile geçen öğrencilik hayatının ardından bu fakülteden de mezun olmuş, 1890 yılında Ruûs imtihanında ehliyet ve liyâkatini ispatlayarak Bâyezid Cami-i şerifi dersiâmları arasına katılmıştır. Arapça'nın yanı sıra iyi derecede Fransızca da bilmektedir.

Öğretim Hayatı ve Hizmetleri

Seyyid Hasan Sabri Efendi, öğretim ve hizmet hayatına Bâyezid Cami-i şerifinde dersiâmlık vazifesi ile başlamış, ömrünün neredeyse tamamını⁶ dersiâim olarak sürdürmüştür. Medresede Buhârî-i şerif⁷ dersleri vermiş ve görevindeki liyâkatı sebebiyle birçok kez taltif ve takdire mazhar olmuştur.⁸

Seyyid Hasan Sabri Efendi, dinî muhtevalı eserlerin kontrolü için Şeyhülislâmlık bünyesinde kurulmuş olan Tedkik-i Müellefât Encümeni'nde⁹ 15 Mart 1903 tarihinde âza olarak görev almıştır.¹⁰ Görev süresince Hıfz-ı

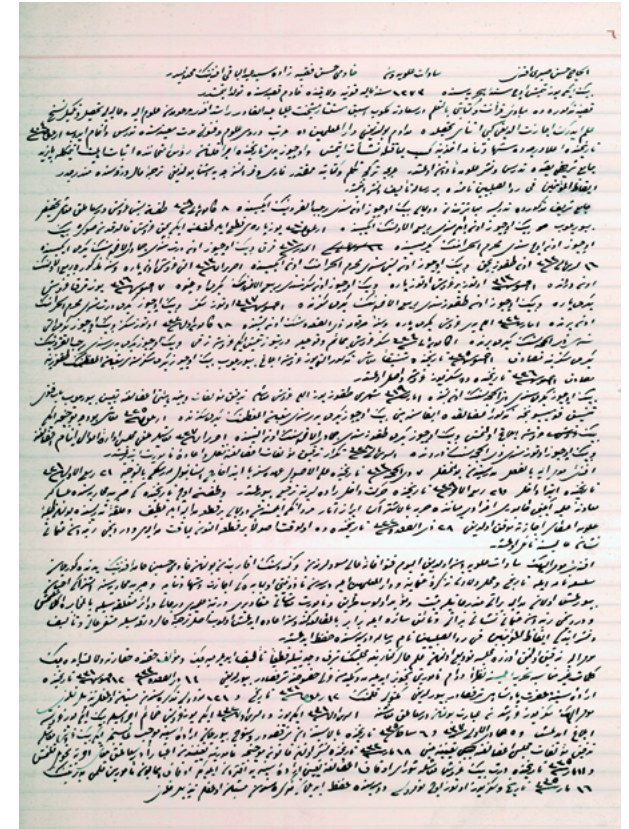
Seyyid Hasan Sabri Efendi'nin Eseri:
"Meryem Ana Hutbesi ve Emsâline Reddiye:
İkâzu'l-Mü'minin fi Redd'i's-Salihin"

Sihhat-i Hüccâc, Tefsir-i Sâfi, Menâsik-i Hacc-ı Şerif, Tabâbet ve Hıfzu's-sihha, Muhtasaru'l-evrâd, Tarih-i İslâm, İlmihal Risâlesi, Mesâil-i İslâmiyye, Nimet-i İslâm, Mezheb-i Ehl-i Sünnet, Tavzih-i Hulâsa-i Akâid, Fazâilü'l-Muhammediyye, Kenzü'l-mühtedîn, Dürretü'l-Vâizin, Mülteka'l-Ebhur, Şecerâtü'n-Nübüvve, Resâil-i İbn-i Abidin, Bâisü'l-mağfireti fi Beyânî ahvâlî'l-vahdeti, Numûne-i Tarih-i İslâm, Müntehabu'l-Kelâm fi Tefsiri'l-ahlâm, Ta'tiru'l-enâm fi Tâbiri'l-Menâm, Kenzü'd-dakâik Şerhi ve Manastırlı İsmail Hakkı Efendi'nin kaleme aldığı Telhîsu'l-Kelâm fi Berâhini Akâidi'l-İslâm isimli eserler başta olmak üzere pek çok eserin tedkikini yapmıştır.¹¹ Kurul âzalığı döneminde tedkik ettiği eserlerle ilgili yaptığı tenkitler sebebiyle zaman zaman uyarılmış olsa da bu husustaki hassasiyetinden ödün vermemiştir.¹²

İlmi pâyesi her geçen gün yükselen Seyyid Hasan Sabri Efendi, 20 Mayıs 1896'da ibtidâ-i hâric İstanbul Müderrisliği, 17 Haziran 1903'te ibtidâ-i dâhil ve 2

Sicil varakası, Meşihat Arşivi, nr 0011

Mayıs 1910'da hareket-i dâhil pâyesine terfi etmiştir. 3 Şubat 1905'de icâzet vermeye başlamış ve "muciz dersiâim" ünvanını almıştır. Hasan Marûf Efendi gibi kıymetli talebeler yetiştirip icâzet vermiştir.¹³

1877 (1293) yılı Osmanlı-Rus Savaşı'nda "Asâkir-i Muâvene-i İlmiye" ikinci taburunda savaşa katılarak verdiği mücadele ve savaşta üstün başarısından dolayı kendisine altın liyâkat madalyası¹⁴ ve dördüncü rütbeden Osmanlı nişanı verilmiştir.¹⁵

14 Haziran 1911 tarihinde İdare-i Emvâl-i Eytâm Meclisi âzalığı, 14 Kasım 1912'de tekrar Tedkik-i Müellefât Heyeti âzalığı ve 11 Mart 1919'da Şurâ-yı Evkâf âzalığı görevlerine tayin edilmiştir.¹⁶

Seyyid Hasan Sabri Efendi, Ramazan ayında padişahın huzurunda yapılan "Huzur-ı Hümayun" derslerinde¹⁷ Kastamonulu Mustafa Şükrü Efendi'nin "mukarrir"; Vezirköprülü Mehmed Ârif Efendi,

Karahisar-ı Sâhibli Kâmil Efendi, Cizreli Hasan Hamdi Efendi, Elmalılı Mehmed Hamdi Efendi, Demirhisarlı Abdülvehhâb Efendi, Rizeli İbrâhim Hilmi Efendi, Safranbolulu Ahmed Efendi, Tekfurdağlı Mustafa Feyzi Efendi, Safranbolulu Osman Nûri Efendi, Darıdereli Mehmed Reşid Efendi, Zileli Abdurrahman Hilmi Efendi ve Seydişehirli Hasan Efendi'nin “muhatap” olduğu mecliste 1915-1920 (h.1333-1338) yılları arasında dersleri muhatap olarak müzakere etmiştir.¹⁸

Eserleri

Hasan Sabri Efendi'nin kaleme aldığı “Meryem Ana Hutbesi ve Emsaline Reddiye: İkâzu'l-Mü'minin fi Reddi's-Salibin”¹⁹ isimli eseri, Osmanlı Devleti'nin son döneminde misyonerlik faaliyetlerine karşı yazılmış eserlerin başında gelmektedir.²⁰ Fransızca'ya iyi derecede bilmesi sayesinde eser ve makalelerinde batılı yazarlardan geniş şekilde istifade etmiş ve yeri geldiğinde onları tenkitten de geri durmamıştır.

Hasan Sabri Efendi'nin ifadesiyle Osmanlı'nın son döneminde mantar gibi ortaya çıkan oryantalistler, hristiyan inançlarını yaymak için hutbe başlığı altında yazılar kaleme almakta ve müslümanların itikadını zayıflatmaya çalışmaktadır. Eserin mukaddime bölümünde eserin yazılış se-rüveni anlatılmaktadır. Burada, İsâ 'aleyhisselâmin ulûhiyetini reddetmek ve efrâd-ı beşerden olduğunu ispat etmek için bir reddiye hazırlamaya karar verdiğini ve böylece bu eserin ortaya çıktığını zikretmektedir. Eserdeki savunmacı yaklaşım ve kullandığı üslûp bize içinde bulunduğu dönemdeki Osmanlı aydınlarının misyonerlerin Kur'an-ı Kerim ile ilgili ithamları karşısındaki tutumları hakkında bilgi vermektedir. Eserin sonunda ise “Tuhfetü'l-Erib Fi'r-Reddi 'ala Ehli's-Sâlib” isimli eserin müel-

lifi Abdullah Tercüman'ın biyografisi verilmekte ve ihtidâsı anlatılmaktadır.

Makaleleri

Seyyid Hasan Sabri Efendi'nin Beyânu'l-Hak gazetesinde “İltizam-ı Adalet”²¹ başlıklı makalesi ve ayrıca Meşrutiyet döneminde yayın hayatına başlayan dinî, edebî ve siyasî içerikli, haftada bir kez perşembe günleri neşredilen Mikyâs-ı Şeriat Mecmuası'nda²² çeşitli makaleleri yayınlanmıştır.²³

Vefatı

Gerek kaleme aldığı makalelerle gerek tedkik ederek yayınlanmasına öncülük ettiği eserlerle ilim dünyasına büyük katkı sağlayan ve aynı zamanda kıymetli âlimler yetiştiren Seyyid Hasan Sabri Efendi, 3 Şubat 1931 tarihinde vefat etmiştir.²⁴ ■

DİPNOTLAR

- 1 Seyyid Hacı Hasan Sabri Efendi'nin biyografisini konu edinen makalemizin hazırlanmasında Seyyid Hacı Hasan Sabri Efendi'nin Sicill-i Ahvâl İdaresi Sicil defterlerindeki kaydından istifade edilmiştir. Bkz., İstanbul Müftülüğü, Meşihât Arşivi, I. Bölüm, defter nr. 60, s. 182; defter nr. 62, s. 6; Sadık Albayrak, Son Devir Osmanlı Ulemâsı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, C. 2, s. 91.
- 2 Ayrıntılı bilgi için bkz. Meşihât Arşivi, SAİD: 9/5, orijinal kayıt nr. 62B; MŞH, I. Bölüm, defter nr. 45, s. 113.
- 3 Nakibü'l-esrâf: İslâm devletlerinde Hz. Peygamber'in soyundan gelen seyyid ve şeriflerin işleriyle ilgilenen, neseplerini, doğum ve vefat kayıtlarını tutan, seyyidliklerinin ispatı için bulundurdıkları siyâdet hüccetlerini düzenleyen, onları şanlarına uymayan işlere girmekten meneden, aynı zamanda haklarını koruyup ganimetten alacakları hisselerin aralarını dağıtılmasını sağlayan idareci konumundaki görevlidir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Işık, Ayhan, Meşihât Arşivi Belgeleri Işığında Seyyidler ve Nakibü'l-esrâfîlik Müessesesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2013; Kılıç, Rüya, Osmanlı'da Seyyidler ve Şerifler, İstanbul, 2005; Sarıcık, Murat, Osmanlı İmparatorluğu'nda Nakibü'l-Esrâfîlik Müessesesi, Ankara, 2003.
- 4 MŞH, I. Bölüm, defter nr. 62, s. 6; MŞH, I. Bölüm, defter nr. 60, s. 182.
- 5 Abdülkadir Rasit Efendi, Mustafa Hulusi Efendi'nin oğlu olup H.1260 yılında İstanbul'da doğmuştur. Tercüme-i hâl varakası, hizmet ve maaş cetveli için bkz. Meşihât Arşivi, SAİD: 37/8, orijinal kayıt nr. 250A.
- 6 30 Ocak 1893'de 95 kuruşla bağlanan dersiâmlık maaşı, 14 Ekim 1916 tarihine geldiğinde 1.200 kuruşla çıkarılmıştır.
- 7 Atama kaydı için bkz. MŞH, II. Bölüm, defter nr. 2163, s. 63.
- 8 BOA, İ.TAL, 354/1322.
- 9 Aydın, Bilgin, v. dğr., Bâb-ı Meşihât Şeyhülislâmlık Kataloğu, İSAM, 2006, s. 142.
- 10 BOA, BEO, 1958/146827; BOA, İ.İLM, 4/1320.
- 11 MŞH, II. Bölüm, defter nr. 1785, s. 94-130.
- 12 MŞH, I. Bölüm, defter nr. 62, s. 11.
- 13 Yıldız, Esra, “Hasan Maruf Efendi”, Din ve Hayat/TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi, 2015, S.26, s. 146-149. Hasan Ma'rûf Efendi'nin dosyası için bkz. MŞH, SAİD, 247/1, Orijinal Kayıt nr. 5358.
- 14 Liyâkat madalyası, sadakat ve kahramanlık gösterenleri davranışlarından dolayı takdir etmek ve meslektaşlarını da teşvik etmek amacıyla II. Abdülhamid devrinde 1890 yılında ihdas edilmiştir. Liyâkat madalyası,

- altın ve gümüş olmak üzere iki ayrı madenden yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gündüz, Ahmet, “Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Kayserili Müslim ve Gayrimüslim Memurların Aldıkları Madalya, Rütbe ve Nişanlar (M. 1879-1909)”, History Studies, 3/3, 2011, s. 128-129.
- 15 Sultan Abdülaziz dönemine tarihlenmektedir. Bu nişan, devlet hizmetinde başarı göstermiş kişilere iftihar ve imtiyaz olmak üzere çıkartılmıştır.
- 16 BOA, İ.DUIT, 53/118; 21 Haziran 1921'de bu görevden azledilmiştir: BOA, İ.DUIT, 54/15.
- 17 Osmanlı padişahlarının Ramazan ayında gerek dinî ve ilmî hayatı canlandırmak gerekse devlet ve hânedanın dinî geleneğe bağlılığını ve meşruyetini teyit etmek düşünce ve yaklaşımıyla huzurlarında düzenlediği dinî ve ilmî toplantılara Huzur Dersleri denmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İpşirli, Mehmet, “Ramazanda Huzur Dersleri,” İstanbul Müftülüğü Kültür Yayınları, sy: 5, Yıl: 2008, 40-45, s. 41; Işık, Ayhan, “Son Dönem Huzur Dersleri Mukarrirlerinden Mustafa Şükrü Efendi”, Din ve Hayat/ TDV İstanbul Müftülüğü Dergisi, s.46-49. Huzur derslerinde dersi anlatan âlime “mukarrir” müzakereci durumunda olan âlimlere ise ilk dönemlerde “tâlip” daha sonraları ise “muhatap” denilmiştir. Bkz., İstanbul Müftülüğü, Meşihat Arşivi, Huzûr-ı Hümayûn Defteri, nr. 45; Huzûr-ı Hümayûn Ders Takriri Defterleri, İstanbul Üniv. Kütüphanesi, nr. 4167, 6708, 7297, 7311, 7312, 7316, 7317, 7318, 7320, 7321, 7322, 7324, 7325, 7326, 7328, 7329, 7331, 7332, 7333, 7334.
- 18 1333'te 4. Ders (Meşihât Arşivi Defter nr. 45, vr. 113a), 1334'te 2. ders (nr. 45, vr. 113b.), 1335'da 2.ders (nr. 45, vr. 114b.), 1336'de 2. ders (nr. 45, vr. 115b.), 1337'de 2. ders (nr. 45, vr. 116b.), 1338'de 3. ders (nr. 45, vr.117b.) Huzur dersi muhataplığı yapmıştır. Ayrıca bkz. MŞH., II. Bölüm, defter nr. 2156, s. 9b-13a.
- 19 Dersaadet : Matbaa-i Ahmed Kâmil, 1331; İBB Atatürk Kitaplığı, demirbaş nr. Bel_Osm_K.03365.
- 20 Aydın, Fuat, “Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemindeki Misyonerlik Faaliyetleri ve Bu Faaliyetlerle İlgili Çalışmalara Yönelik Bir Bibliyografya Denemesi”, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 7/2003, s. 129.
- 21 Beyânülhak, İstanbul, 8 Kanun-ı evvel 1324, C. I, S. 12, sayfa: 256-257.
- 22 Mikyâs-ı Şeriat Gazetesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gazel, Ahmet Ali ve Şaban Ortak, “İkinci Meşrutiyetten 1927 Yılına Kadar Yayın İmtiyazı Alan Gazete ve Mecmualar (1908-1927)”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2006, C.7, S.1, s. 223-256.
- 23 Albayrak, a.g.e., C. 2, s. 91.
- 24 MŞH, 4. Bölüm, defter nr. 3, s. 24.

Minyatur: Çiğdem Mercan

Abdurrahman b. Avf 'ın
işittiğine göre, Resûlullah (s.a.v) şöyle
buyurmuştur: "Yüce Allah şöyle buyurur:
'Ben Rahmân'ım, o (akrabalık bağlarının adı) da
rahimdir. Ona kendi isiminden türeyen bir
isim verdim. Onunla ilişkiyi sürdürenle ben de
iliřkimi sürdürür, onunla ilişkiyi kesenle
ben de iliřkimi keserim."

(Eb  Dâvûd, "Zekât", 45;
 bn Hanbel, I, 195)

D N VE HAYAT